MÁSODIK

RÁKÓTZI GYÖRGY'

IDEJE.

IRTA

Idösbb G. BETHLEN IMRE.

NAGY ENYEDEN.

Nyomtattatott a' Ns. Ref. Collegium' betüivel.

1829.

Incorruptam fidem professis, neque amore quisquam, et sine odio dicendus est.

Taciti Hist. L. I. c. 1.

Imprimatur

Claudiopoli A. D. 1829.
18-vo Maji.

Samuel Méhes mp.
Revisor.

ELŐSZÓ.

Hazánknak több hajdoni Érdemes Fiai, a' csatáknak, és országos veszedelmeknek közepette-is, Hazánknak a' magok idejekben történt változásait feljegyzették, és a' mostani élőkre által botsátották: mellyek nagyobb részint mái napig-is Kéziràsban lévén, sajtó alá nem botsáttattak, söt ezen Kéziràsoknak egybevetésével, és több más meg-lévő Oklevelek' használásával, Hazánknak történetei tökélletesen máig-is ki nem dolgóztattak. —

A' Hazáját, és Nemzetét szerető Hazafinak nem lehet Hazája története iránt idegenkedni; annyival kevessebbé, mivel ezen történetek között vagynak olly' időszakaszok-is, mellyeknek környűlállásosabb esmerete, és következéseinek felfedezése, azok a' közelebbi Hazai történeteknek szerző okai lévén, nem tsak a' történetek' olvasásában gyönyörködőknek, hanem a' polgári alkotványunk' kifejtődését vi'sgálóknak is szükséges, és fontos. —

Azok közt illy' Időszakasznak tarthatni Erdélyi Hazánkra nézve méltán a' II. Rákotzi György Fejedelem' Uralkodása idejét. Ezen

Időszakasznak bővebb felvilágositása, tárgya e' kis munkátskának: mellynek kidolgozásában használni kívántam az akkor élteknek u: m: Szalárdi, Kemény János, Bethlen János, Nagy Bányai Jegyző, Enyedi István, Bethlen Miklos, többnyire még Kézírásban lévő Jegyzéseket, és más több Kézírásokat, és Okleveleket. A' mezitelen igazságot, minden részrehajlás' elkerülésével írni, annál inkább kötelességemnek tartottam, mivel a' történetek' jegyzöi, a' játszódó Személlyek tselekedeteinek, kötelességek szerint, egyenes Bírái. A' szoros igasság' felfedezése elmulasztásával a' történetek mesévé válnak: külömben is a' megnevezett Személlyek rég' elmenvén a' mindenek' útán, ezeknek még most is virágzó vérei, reméllem, hidegebb vérrel megfogják fontólni, hogy a' legnevezetesebb Emberek is gyengeségek nélkül ritkán vóltak. —

Magamat semmi tekintetben Hazám történetei' Írói közzé számláltatni ugyan nem törekedem; de azomban Hazánk történeteinek jobban lehető felvilágositását, az arra szolgáló Okleveleknek, Kézírásoknak valahára sajtó

alá lehető adását, és történeteinknek anyai nyelvünken való tellyesebb kidolgozását szívesen óhajtván, erre az ahoz értő, érdemesebb Hazámfiait, jó szível serkenteném: azt is hiszem, hogy a' történeteknek több időszakaszokban részenként való, 's felosztott, a' Kézírások', 's Oklevelek' szorgalmatos használásával való kidolgozása könnyítené azt a' nagy munkát, mely szerént valahára megszülettetnék a' Magyar Nemzetnek, Erdélynek, 's az egész Magyar Királyságnak történetei' valódi kidolgozása. Mellyet anyai nyelven ohajtanék olvasni akkor, a' midőn mind az Angol, mind a' Német, és Frantzia nagy nemzetek, történeteiket, mindenkor született nyelveken írták, és egy igaz Magyarnak, anyai magyar nyelvét, illik, és kell legjobban tudni. —

Ezen kis munkátska azomban nem egyéb, mint a' közelebbi téli komor némely napok' estvéjén magam időtöltése' gyenge szüleménnye, és tsak annak-is kivánom ezt nézettetni. Nem-is bátorkodtam vólna ezt sajtó alá adni: de a' N. Enyedi Fő Oskola Tanúló Ifjuságának, a' Hazai történetek' tanúlására' jobban lehető felbuzdi-

tására, a' Hazai történetek' soraiból, egy egy Kérdést szokván kitenni, és a' kis jútalmat, a' leg-jobban dolgozónak adni: ezen munkátska eladásából jöhető keves pénzt (a' nyomtatás, és papiros' költségit magam hordozván), egy illy' jövendőül állandoúl felállitandó Kérdések Jutalma töke pénze' potlására kivánom fordítani; hogy így a' Magyar Ifju szivében még ifjuságában ébresztödjék a' Hazája történeteivel való valódi megesmérkedésre a' tüz; mely Hazafi tüz, ha a' két Nemes Magyar Hazabeli Számos Tanuló mühellyekben gondosan élesztödnék, a' Hazai történetekkel való bövebb megesmérkedés az ifjuság' szivét, törvényes Királlyához, és szeretett Hazájához még szorossabban lekötné, és az Ifjuságnak ezekhez tartozó kötelességeit, Öseink' példája által-is tanitaná; söt Nemzetünk' nagy diszére még valahára meg-is születhetnék, a' Magyar Gibbon, Hume, Robertsohn, vagy Müller János.

Írtam Bethlen Sz. Miklóson Sz. György Havának 18-dikán. 1829-dik Esztendöben.

Nagyobbára **Brandenburgi Kata**, (néhai Fejedelem **Bethlen Gábornak**, az Erdélyi Fejedelemséget erköltstelenségei miatt letett, és Férje' emlékezetéhez-is háládatlan Özvegye') pártfogása, és a' Segesvári Ország-Gyülésére küldött Követje, **Kemény János** által véghez vitt, alattomos, és nyilvános mesterkedése, söt még a' **Bethlen Gábortól** hagyott pénzből némely gyenge Ország' Tagjai' megvásárlásai következésében, beűlhetvén **Rákotzi György** az Erdélyi Fejedelmi Székbe, minekutánna az Idősbb Gróff **Bethlen Istvánt**, véle való kiméletlen bánása által, Erdélyből Magyar Országnak, a' Felséges Magyar Király által biratott részébe lakás végett kiköltözni, mintegy kénszerítette, nagyra vágyó elméjét, és minden titkos igyekezetét arra fordította, hogy azt a' Fejedelmi Széket, a' mellyet nékie az Erdélyi Karok, és Rendek, (ámbátor Erdélyben nem tör'sökös birtokos tagnak) nem annyira köz hajlandóságból, hanem ha-

zafi meghasonlás', ajándék', igéretek, sőt félelem miatt-is, elfoglalni, megengedtenek, fiaira-is által szállíthassa. A' Bátoriak' példája Rákótzinak erre bátorságot adott, és valóban ennek elérhetésére több felől kedvező környűlállások lévén, Rákótzi Györgyet nagy reménységgel táplálhatták. — A' Romai Tsászári Udvar a' harmintz esztendős gyilkoló háborúval elfoglalva, a' Magyar dolgokra kevesebb figyelmet fordithatva, a' tsendességet ohajtotta, a' Magyar Hazában. A' Török Szultán, éppen akkor Á-'siában hadakozott, és ha az ő pénzre vágyása, (az Esztendei adó mellé tett ajándékokkal) az Erdélyi Fejedelem által bétöltetett, Rákótzi tzéljainak helyben hagyására, könnyen hajlandóvá tétethetett. Vóltak Erdélyben a' bírtokra, söt elmebéli tehetségre nézve is nagyobbak, a' kik tudtak, és mertek vólna ezen kényes tárgyban megszollalni; de az Öreg Bethlen István elhalgatni kénszerittetvén, és annak nagy reményü István fia, nem sokára jobb életre által költözvén, a' többi Haza Rendjei, nagy részint félelem, és reménység által elfoglalva tartattak, 's tulajdon magok megmaradások, és jól létek' kieszközlésin igyekeztek.

A' Szerentse is látszatott Rákótzinak tzélját elősegíteni, adván nékie a' Fejede-

lem Asszony Serkei Loránffi 'Su'sánnától két jeles fiakat, Györgyet, és 'Sigmondot, a' kikre Erdélynek jövendö Hormánnya bátorságosan szállíttathatnék. Ezek a' Természettől szép ajándékokkal született Ifjak, Attyok által nagy szorgalommal neveltettek. A' helybe, Fejérváron lévő Fő Oskola, a' maga ifju virágjában lévén, az idegen Országból béhozott Tanitok külön külön a' magok Tudománnyokat tanították a' két Ifju Rákótzinak; de közelebbről tanitások bizattatott Kereszturi Pálra, kinek is könynyü, és megfogható, a' Deák nyelvben, és Romai Tudományosságban való tanítása módja, egy tanítvánnyától, Csernátonitól, Ángliába-is által vitetvén, ott nagy helybe hagyást lelt.

Eljövén már az idő, melyben a' két Ifjú Rákótzi az Oskolai Tanulást bévégezte, Pünköst Hava' 7-*dikén* a' Fejérvári Udvar' 1640.
Fejedelmi kűlső elfogadó szobájába, éppen a' Lengyel Fő Követ is jelen lévén, egybe hivattatván az Ország' Tanátsossai, és a' Föbb Emberek, a' Papi Előljárók, a' Fejérvári Fő Oskola' Tanitói, és minden tagjai, a' Hitvallásból, Deák nyelv, Bőltselkedés Tudománnya, Természet Tudománnyából, utolsó megvi'sgálásra kiállíttattak, és a' két ifju Rákótzi a' rendes tanulástól vég butsut vett. A' Rákótzi 'Sigmond elméje nagyon köny-

nyü; itélete fontosabb, és az egész Ifju nagyra születni látszatott. Ellenben Györgyben, már akkor, a' mértékletlen nagyra vágyás, és tüzes indulat szembetünt. —

Jókór gondoskodott a' Fejedelem Rákótzi, hogy Fiainak foglalatosságot adván, a' Hazai Kormányba béfolyván, a' Karok', és Rendekkel magokat ne tsak megesmértessék, hanem a' Kormányra szükségessé-is tegyék — és ürességben lévén, a' szerentsétlen Ifjabb Bethlen István' (szerentsétlennek kell neveznem, mivel Kemény János, a' Rákotzi Ház' leg-nagyobb pártfogoja ennek haláláról azt írta, „elsöbben elide-„genitette magától a' Fejedelem, Bethlen „Istvánt, a' ki föbb eszköz vala a' Feje-„delem' Fejedelemségre való béhozásában, a' „ki azomban nem éle sokat, mert vagy ne-„kie kellett vala elveszni, vagy a' Fejede-„lem háboríttatott vólna meg„) kimulásával, a' Nagy Váradi Vár' Fö Kapitánsága, és ezen, nagyon diszes Hivatalt, eleitől fogva Föbb Emberek viselvén, Rákótzi György erre a' nagyobbik Fiát, Györgyet, tsak hamar kinevezte, 's Kis Asszony
1640. Hava' 27-*dikén* a' maga Kedves Tanátsossa, Kassai István által, nagy fényességgel zen hivatalba béiktattatta; söt arról-is gondoskodott, hogy nagyobbik Fia Fejedelmi

Udvart úgy tarthasson Váradon, hogy Fiának Fényes Udvari tartása, az általa úgy annyira nagy gondal szaporittatott Fejedelmi tárháznak leg-kissebb terhére se váljék; jó alkalmatosságot advún erre rész szerént Zolyomi Dávidnak notáztatása, kit is Rákótzi György, (ámbátor nékie Irásba megigérte vala, hogy Erdélybe a' Sogora Bethlen István' hólt testét bátran békisérheti az eltemetés végett, és bántódás nélkűl vissza térhet Magyar Országra; mégis igérete ellen elfogatván) sietve notáztata; rész szerént, Zolyomi Er'sébeth, Imrefi Jánosné' magva szakadása, kiknekis nagy birtokaikat, Székely Hidat, Dioszeget, 'Solyom Kővárt, Élesdet, ezekhez tartozo számos helységekkel, Királyi adomány' Levél mellett, nagyobbik Fiának adott. —

Második Fiáról 'Sigmondról sem felejtkezettel. Eztet Udvarhely Szék Fő Kapitánnyának, 's az egész Székelység Fő Vezérének nevezte ki, és a' Cancellár Kovachotzi' magva szakadtával, Görgény Várát, és emlitett Zolyomi Notájával Gyalú Várát, és Kolos Monostort nékie ajándékozta Királyi jussal, és minekutánna a' Romai Császárral kötött béke által M. Országnak két Nemes Megyéit életéig elnyerte,

azon M. Országi részekben maga hellyett Helytartójának nevezte. —

Így két fiait Fejedelmi módon maga legkissebb megszorítása nélkűl megtelepítvén, nagyobbik Fiának, Györgynek, illendő módon való megházositását tevé atyai gondoskodása' tárgyává. Mind a' vagyon, mind a' Bátori Ház' tekintetéből, a' néhai Somlyoi Bátori András' Zákreska Anna Fő születésű Lengyel Asszonyságtól született leányát, 'Sofiát nézte ki, e' lévén a' Fényes Bátori Házban a' Fiu ág' kihalásával minden nagy örökségeknek egyedűl való Birtokossa. Elkűldé Béltekre Praepostvári 'Sigmondot Kérő Követnek, és a' Kéz fo-
1641. gás, Sz. Jakab Hava 29-*dikén*, Somlyon ment véghez. De két akadály meg nem engedte, hogy a' mennyegző akkor megtartassék; egyfelől a' Kis Asszony' nagyon gyenge ifjusága, más felől, a' Kisasszony' Romai Catholika Valláson való léte. Erre nézve ő a' Fejedelmi Udvarhoz vitettetvén, ottan a' Reformáta Vallásban tovább neveltetett, és tsak 1643-*ban* Böjt elő Hava 3-*dikán* tartatott Fejérváratt a' pompás Fejedelmi mennyegző, melyre a' Romai Császár, a' Lengyel Király, több Hatalmasságok, és Fejedelmek gazdag ajándékokkal Követeket-is kűldöttek. Nagy példát adott azután Bátori 'Sofia

arra, hogy a' Vallás', és Hit' dolgában menynyire veszedelmes légyen a' leg-kissebb erőltetés, és rábeszéllés is. Ugyan-is Bátori 'Sofia, a' Romai Catholika Vallást, tsak színből változtatta vala meg, és Férje' halála után arra nyilvánon vissza térvén, a' Reformáta Vallást, és az azt Követőket Magyar Országi Joszágaiban veszedelmesen üldözte, és erőszakoskodásait, a' Felséges Királyi Udvar-is alig tudta akadállyoztatni.

Annyira megerősitette vala már a' maga állandó méltóságát Rákótzi György az Erdélyi Fejedelmi Székben, hogy ezen előljáró eszközök elkövetése után, Böjt más Hava 4-*dikén* tartatott Ország Gyülésében az Erdély állandó boldogságáról való atyai gondoskodása' színe alatt, a' Karok', és Rendekkel nagyobbik Fiát II. Rákótzi Györgyöt Fejedelemmé választatta, és az Aprobata név alatt lévő Törvényes Könyvbe béiktatott feltételek alatt fel-is eskettette. A' Konstántzinápolyba küldetett ajándékok, a' helyben hagyó Athnamét, botot, zászlót, mint a' Fejedelemség' jegyeit, a' Szultántól könnyen kieszközölték, 's így Rákótzi György szívének leg-forrobb kivánságát bétellyesithette. 1642.

Rákótzi György, Háza, és nemzettsége Erdélyen való Uralkodását hogy annál állandobbá, és mintegy örökössé tehesse, a'

kints szerzést, pénz gyüjtést, egész uralkodása alatt, fő igyekezetének tette vala. A' régibb Fejedelmek' rendes jövedelmével, mellyek arany, ezüst, 's több féle Bányákból, só aknákból, harmintzad, dézmák, 's némely Fiskális Joszágokból jöttenek, meg nem elégedett, hanem Erdélynek jobb, és hasznosabb részét birtokosi jussal magáévá tenni, a' leg-törvénytelenebb utakon törekedett. Az ő nemzettsége Erdélyben régi tör'sökös birtokat nem birván, a' Birtokosok' notáztatása, és gyakorta a' Birtokosok' megijesztése után azokkal való megbékéllés által, nagyon szélesen kiterjedő joszágokat szerzett Házának, és ezen tzéljának elérésében semmi mértéket, 's törvényt nem tartott. Sőt hogy a' notázásokban könnyebben tzélt érhessen, 1631-*be* Sz. Iván Hava, 5-*dik* napján tartott Ország Gyülése 1-*ső* Czikkelyében az ártalmas, és nyughatatlan elméjü Emberek ellen való Animadversio, 's abban lejendő processus módjáról való Czim alatt újj Törvényt hozatott. Így mái napig-is olvashatni Kún Kotsárd' notatoria sententiáját, kit is az Itélő Birák nem notázván, és tsak nyelv váltságra itélvén, a' Fejedelem a' pénznek eleibe lett hozatala után, minden Joszágai' elvesztésére, 's örökös fogságra, az Itélő Birák' itélete ellenére, Fejedelmi jussal itélte.

A' Szebeni polgárok Rákótzi Katonáit a' Városba nem akarván bébotsátni, ezért a' Szász nemzetet Ország Gyülésre való meghivással fenyegetvén, Szeben Várossától, békesség' színe alatt, felvett tiz ezer forintokat, 's a' mint az A. alatti Oklevél bizonyitja, Kertz nevü falut egésszen, Szina, Eszetel, és Orláth helységekben a' Szebeniektől biratott részeket, örökös jussal magának, és gyermekeinek birtokul leköttettette, 's nem általlotta a' Fejedelmi méltóságot pénzért, és vagyonért megsértetni engedni. Nem vala egész Erdélyben egy valamire való Fő Ember-is, a' kibe Rákótzi egy, vagy más szín alatt, belé ne akadna; elébb ezeket magokról adandó úgy nevezett Reversalis adásra birta, majd ezen lekötelezéseket adott Urakat, valamely gyanuság' színe alá hozta, 's ekkor ha meg nem notáztatta is őket, megkegyelmezésekor, birtokaiknak egy részét maga, vagy gyermekeinek számára elfoglalta. A' Magyar Országi Birtokait-is, minden utakon, 's módokon szaporitotta. Debretzeni Tamás, az onnan gyűlt jövedelmeket, a' Pataki Várban nagy gondal zatskokra rakta számára; söt a' mint az Erdélyi Fejedelemségből a' kints valamennyire egyben gyüjtetett, azok-is Magyar Országi Jószágai' Fő Ügyelője', írt Debretzeni' gond-

viselése alá, Patakra hordattak, 's innen lett az Erdélyi köz példabeszéd: „a' Patak vit-„teel pénzünket". Erdélyben, nevezetesen Örményesen nagy majorkodtató épületeket építtetvén, és Bihar Vármegyében általa építtetett Potsai Fejedelmi Kastélyhoz, az ő Háza' nagy pártfogojának, Praepostvári 'Sigmondnak törvénytelen notáztatásával, több helységeket kaptsolván, a' két Joszágaiban nagy marha tenyésztetést állított. Ezen hasznos jövedelmek a' Haza' lakossait ugyan nem nyomták: de ellenben a' mézből, viaszból, és méhserből való Kereskedést, sőt a' marhákkal való szabad Kereskedést-is a' Hazafiak' kirekesztésével, tsupán a' Fejedelem a' maga számára elfoglalván, ezen fösvénység által sok károkat okozott. Még megvagyon Rákótzi Györgynek egy Levele, mely által az Öregebb Bethlen Istvánnak tettetett barátsága jeléűl engedte-meg, hogy 400. darab szarvas marhákat Erdélyből kihajthasson. Az 1631*be*, Sz. Iván Hava, 5-*dik* napján költ Ország Gyűlése 3-*dik* Czikkellye így vagyon: „Kegyelmes Urunk! nem „kitsiny kárunkat látjuk a' Liber quaestusnak „töllünk való tollálása miatt: mindazáltal lát-„juk Nagyságodnak mostani sok kiváltképpen „való szükségeit, melyhez képest minékünk-„is a' Nagyságod Kegyelmes tettzéséhez kell

„accedálnunk. Nagyságod a' Liber quaestust „exerceáltassa a' Nagyságod Resolutioja szerént, annak annuálunk; t. i. mézből, viaszból, szürből, és ökrökből való kereskedést: „mindazonáltal kérjük Nagyságodat, hogy „Nagyságod bizonyos zálogos Nemes Embert „rendeljen, a' méznek, viasznak provisiojáról, és hogy mindennek illendő árrát „megadják; a' mit szegénységünk el nem akarnak adni, vagy házok' szükségire tartják, azt, töllök violenter elne vegyék, kiváltképpen a' méz' dolgából, ne is vitessék „a' mézet ollyan messze, mint ennek elötte; „ajándék nem adásért ne is sattzoltassék szegénységünk." —

1633-*ban* Sz. György Havának 24-*dik* napján, viszont 1635-*ben* Pünköst Havának 13-*dik* napján az Ország' Rendeivel a' mézzel való kereskedés' tárgyában ujjabb megszoritó Törvényeket hozatott, és mind azon Ország Gyülések, mellyek I. Rákótzi György alatt tartattak, a' Fiscus Jussainak kiterjesztésére, Harmintzadok, 's egyéb Fejedelmi Jövedelmek' nevelésére vagynak szinte merőbe intézve. — Így a Fejedelmi számos marhákkal a' szegénység', és Nemesség' kaszáloit

szerteszéljel megétette. Sok panaszok után, az 1640-*ben* Sz. György Havának 24-*dik* napján tartott Gyülés' 26-*dik* Törvényes tzikkelyében, igérte a' fejedelmi marha pásztorok' megbüntetését, de azok még is pusztitani soha meg-nem szüntek. Hogy a' sót hajókra rakatván, maga vitette-ki Magyar Országra a' Maroson, aztat ugyan igen okosan tselekedte: de hogy a' Thordai aknákból a' sót a' Marosig, söt az ugy nevezett Portusig, a' Vármegyékhez, és Szász Székekhez fejedelmi megtaláló Leveleket küldözvén széjjel, a' kérésére erőszakkal kirendelt szekerekkel minden fizetés nélkűl hordattatta; ez által a' föld' népét újj terével látogatta. A' Székelységen az adást vevést még-keményebb korlátok közzé szorította, a' maga hasznára, mint a' Magyar földön, és a' külömben is kevés földet, nagyobb népességgel lakó Székely nemzetet erőssen szegényítette.

Akkor, a' midön látszatott templomok' épitésével buzgolkodni, a' túdományos Emberekkel való társalkodás által, a' Tudományokat betsűlni, nem általlotta a' Fejérvári Fő Oskolának Bethlen Gábor által hagyatott Tokaji szép szölöket maga számára elvenni. A' Fejérvári Fő Oskola' számára, és épitésére ugyan Bethlen Gábortól hagyatott kész pénzt, az Ország szüksége' színe a-

latt tárházába takaritani, 's azon drága kövekkel megrakatott mejjékességet, mellyet, viszont a' Fő Oskola' számára hagyatván, Bethlen Istvántól Irás mellett által vett vala, és a' mely 9000. Tallérokra vala betsülve, maga számára eltartani. Az illyen vétkes fösvénységeket, a' Kolosvári Egyháznak ajándékozott, és most-is meg lévő ritka mivü Urasztalához való arany pohár, és tángyér' ajándékozása által jová nem tehetvén. Ide tartozhatik egy része azon pénznek, a' mellyet Bethlen Gábor az Ország' szükségire hagyott vala, 's a' melyből, a' Brandenburgi Katarina tékozlásai, 's nevezetesen Csáky Istvánnak, mint titkos barátjának adott nagy Summák mellett is, egy rész megmaradott, a' mellyet Brandenburgi Katarinával való titkos eggyezgetések által magáévá teve. —

Igy I. Rákótzi György Erdély' nagy részét tulajdonává tévén, és sok Kintseket egybe gyüjtvén, az Erdélyi Szabadság' omladékaira igyekezett örökös Uralkodó Házát emelni. Életének vége felé ujjabb mező látszatott kinyilni méltósága' öregbitésére. El küldvén ugyan-is ő Al-Kapitány Mikes Mihályt a' Svétziai Királyhoz titkos Levelekkel, ez midön Lengyel Országon keresztül

utazna, éppen a' tájban meghólt a' Lengyelek' ditséretes Királlya, Ulászló. Mikes Mihály vissza tért uttyából, és a' Fejedelemnek azt a' hírt hozta, hogy a' meghólt Király' testvére Kazimir Jánostól, a' Lengyel Urak idegenkedvén, a' Fejedelem Rákótzihoz sokkal hajlandobbak lennének. Még az előtt Hertzeg Rádzevil, a' ki az Evangelika Valláson vala, magát a' Lengyel Országi, nem a' Romai Catholika Valláshoz tartozó úgy nevezett Dissidensek' Fejévé tette; kik számosan lévén Lengyel Országban, törekedtek egy nem Catholikus Királyt választatni, 's Rádzevil által Rákótzi Györgyöt messzünnen kinálgatták-is. Sietett-is Rákótzi György a' Lengyel Király választásra a' maga Fő Udvari Marschallját, Tanátsossát, és Fejér Vármegye' Fő Ispánnyát Bethlen Ferentzet elkűldeni Fő Követűl, 40,000. arany darabokat, 's 20,000. Tallérokat adván kezébe, oly' utasittással, hogy a' Lengyel Uraknak ezen pénzből böven osztogatván, a' Korona elnyerése esetében, magáról a' Hatalmasabbaknak minden jókat igérvén, törekednék a' Lengyeleket a' Rákótzi Királyá való választásra reá bírni.

Nyughatatlanúl is várja vala a' Lengyel Országi tudositásokat a' Fejedelem, Kolo's-várt mulatozván. Azomban rosszul érezvén

magát, Udvari Doktora Kristián lábán e-
ret vágott, 's tanátsolták a' Fejedelemnek, hogy
tsendesen ágyában nyugodnék egy darabig: de
mivel a' vadászatot mód nélkűl szerette e-
gész életében, megnem álhatta, hogy a' bé-
állott Őszi napokat a' vadászatra ne használ-
ja. Orvossa' tanáttsa ellen megindúl a' Me-
zőségre vadászat' kedvéért; elébb az Örmé-
nyesi erdőkben, 's a' szomszédságban ker-
gettettette a' rókákat; onnan Görgény felé
indúlván, Fülpös nevü helységben ebédelvén,
a' szomszédos Tókból, tsak akkor elevenen
hozatott po'sár halakból igen sokat ett. Fül-
pöstől Görgényig már ollyan rosszúl érzet-
te magát, hogy szekerében ágyat vettetvén,
feküve érkezhetett Görgényre: még is más
nap nem tsak felkőlt ágyából, hanem a' há-
lókkal körűl vett Motsár nevezetű nagy er-
dőket megvadászván, lóháton maga kerget-
te a' vad sertéseket, mely vadászat, és eről-
tetett testi gyakorlás réá nézve veszedelmes
lett; feküve vitette magát Görgényből Balás-
falvi Joszágába; onnan Fejérvárra menvén,
mások vitték fel Házába, és tették ágyába,
holott Mind Sz. Havának 11-*dikén*, életének 1648.
55-*dik*, Fejedelemségének 18-*dik* Esztendejé-
ben kimúlt e' világból. Halála elött nem sok-
kal béhivatván a' Református Püspök Csu-
lai Györgyöt, véle elkezdettette utólsó

rendeléseit iratni: de a' haláltól ennek iratásában meglepetvén, a' nélkűl lett kimúlása. — A' Fejedelem' haláláról Bethlen Ferentz sietöleg tudosittatván, a' Rákótzi Ház' szerentséjére az elvitt sok pénzt hiba nél-
1649. kűl vissza hozta. Boldog Asszony Hava 10-*dikén* lett Fejedelem I. Rákótzi Györgynek, a' Fejérvári akkori Reformatum nagy Templomban Fejedelmi nagy fényességgel való eltemetése, jelen lévén az Ország' Rendjei, és Karjain kivűl, sok idegen Követek-is. — Emeltek emlékezetére fekete márványból kiálló arany betükkel mettzett Emlékkövet, melynek egybeomlott darabjai, még ma-is a' templom' Falai mellett hányodván, az emberi sors' álhatatlanságát tanitják. —

Az Ifju Fejedelem II. Rákótzi Ggörgy nagyon bóldog környűl állások között vevé által az Erdélyi Fejedelemséget, ha a' Tárházat, az Erdélyben, 's Magyar Országon egybe gyüjtött nagy Kintset tekintjük; annyi arany, és ezüst, és egyébféle drágaság, egy koronás Fő Házánál is abban az idöben alig vala, 's a' hatalmasabb Uralkodok közzűl is több fekvő Uradalmokkal, marhákkal, felkelhetökkel alig birt egy-is, mint a' Rákótzi Ház. Az Erdélyi Föld nép' állapotja-is, a' Török, és Tatár' lova patkója, a' két elhunyt Fejedelmek alatt mezejét nem tapod-

ván, eléggé virágzott; annyiban főképpen, hogy a' gazdaságra szükséges vonó marhák megszaporodván, a' szántás vetést a' földnép tsendesen folytathatta. A' Városokban állandóbb rend, és tsendesség lévén, újj épületekkel diszeskedtek; főképpen Kolo'svár lévén úttyában az akkor Erdélyen keresztűl menő Nap Keleti Kereskedésnek, Kolo'svár, és annak lakossai különösön gazdagsággal ditsekedhettek. Kolo'svárt, tsak az egy Váradi Miklós, olly' nagy Kereskedést folytatott Napkeleti szerekkel messze lévő kűlső Országokra, hogy a' mint ennek mái napig is meg-lévő hiteles Jegyzései bébizonyitják, az Erdélyi Kereskedés soha ollyan virágzó nem vólt. Nem tartotta szégyennek még Bethlen Gábor-is Váradi Miklósnak kereskedés végett pénzt adván, véle a' Kereskedésbeli tisztességes hasznot megosztani. Nem tartották akkor Görögök, Örmények, 's több bévándorlott Idegenek, az Erdélyi Kereskedést elfoglalva. A' Nemesi Rend-is, a' tisztességes Kereskedést gyalázatjának nem tartotta. Meg vagyon Váradi Miklósnak régi Nemes Levele. Ő több Vármegyékben fekvő Joszágokat birt, a' Fejedelmektől Generosus tzimmel hivattatott, Kolo'svárnak sokáig vólt Fő Király Birája, 's mind végig kereskedni nem szégyenlette. Ámbátor I.

Rákótzi György személlyére nézve nem vala sem jó Katona, sem jó Hadi Vezér, a' mint ezt, mind a' Bethlen Gábor alatti háboru, mind Fejedelemsége alatt, a' Svékusok' segedelmével folytatott háborukban való viselt dolgai eléggé bizonyitják: tsak ugyan gazdag Fejedelem, és előre látó Ember lévén, az Ország' védelméről mindenkor előre gondoskodott. A' hadi népek I. Rákótzi alatt jó fenyitékben tartattak. Valának olly' Vitézek-is, a' kik nem tsak a' Bethlen Gábor, hanem Székely Mo'ses alatti tsatákbanis nyert sebekkel ditsekedhettek. Nevezetesen a' Székely Nemzetnek, melynek népében tarthatta mindenkor az Erdélyi Fejedelem főbb oltalmát, és erejét, a' meghólt Fejedelem által 1641-*ben* véghez vitetett Lustrája, vagy-is törvényes számba vétele, ezen vitéz Nemzetet jó rendbe hozta vala. Az Ország' Várai, végházai, az elhúnyt két Fejedelmektől, az akkori idő szerént, jó állapotba helyheztettettek. Nevezetesen Kolo'svár, Fejérvár, Várad, Jenő, nagy költséggel megerősittettek. A' fegyveres Házak, ágyúkkal, aprobb fegyverekkel, gollyobis, és puska porral gazdagon megrakva maradtak, és így Erdély, a' megtámadó külső ellenségtől tökélletes bátorságba helyheztetve marada II. Rákótzira; annyival inkább,

minthogy az akkori Európát letsendesitő Westpháliai Béke pontjai közzé, Erdély-is bé vólt név szerént foglalva. — Igaz ugyan, hogy a' Nemesi Rend' szabadsága sok képpen meg vala sértve, nevezetesen a' kik nagyobb kiterjedésű Joszágokat birtanak, a' Rákótzi ház' fösvénységét, és telhetetlenségét, nagy bajjal tudták kikerülni. Tsakugyan ezen erőszakoskodások, minden Embert zaboláztván, a' belső tsendességet keményen fenntartották, 's a' tsendesség a' Nemesi Rendbenis, a' tanulásra, 's maga kimivelésére való kedvet felébresztette. Az Unitária Vallás' Hit ágazatai, a' Dé'si Országos 'Sinaton, a' Fejedelem, a' Karok, és Rendek által, mái napig is meglévő Országos végzésekkel, meg állapittattak; 's Erdélyben minden Keresztény a' maga Vallását tsendesen gyakorolhatta; a' Fejérvári Bethlen Fő Oskola, jobban jobban tökélletesittetett; a' Könyv Tár, melyben még Mátyás Király' Könyv Tárából is feles Kéziratok vóltanak, a' béhozatott idegen Tanitók, mint Alstäd János, Bisterfeld Henrik, Piscátor Lajos, 's azoknak Tanitványai, Erdélyben a' Tudományosságot gyarapitották. Az idegen Országban való tanulás, utazgatás, Erdélyben a' pallérozottságot, Tudományosságot úgy anynyira terjesztették, hogy Erdély sokkal es-

méretesebb vala az idegen Tudos Világ előtt, mint Magyar Ország. —

Nagy reménységgel-is élesztettek az Erdélyi Karok, és Rendek, hogy az új Fejedelem, nagyra vágyó indúlatját mérsékelve, Erdélyt boldogítani fogja; különben-is ez előtt nyájas, barátságos, 's magát kedveltetni tudó lévén, az attya fösvénységét levetkezve, a' törvényes Szabadságot helyre állítani, és a' törvénytelenűl elvett Jószágoknak bár egy részit, az igaz Birtokosoknak vissza fogná adni. Látszatott-is ezen jó reménység anynyiban bételljesedni, hogy az ujj Fejedelem leg-első törekedését arra forditotta, hogy az Országnak békességét, a' két hatalmas Tsászári Udvarok között fenntarthassa. Erre nézve, a' Magyar Királyi Udvarnak, a' béke pontjai szerént, attyának életéig által engedett Magyar Országi Vármegyéket, tsendesen vissza botsátotta. M. Ország' részéről Wesselényi Ferentz, Törös János, Szendröi Bornemissza János, és Mosdossy Imreh lévén az által vételre Biztosoknak kirendelve, melly törvényes bánását a' M. Országi Rendek Rákótzinak megesmérve, a' Po'soni Ország' Gyülése 68-*dik* Czikkellye szabadságot adott, hogy mind maga a' Fejedelem, mind az Özvegy annya, és testvére tulajdon petséttyek alatt szószolló-

kat tehessenek a' Magyar Birodalomban. A' Török Császárral-is sietett az Ujj Fejedelem a' maga méltóságát ujból megesmértetni, és kegyelme iránt magát megnyugtatni. I. Rákótzi Györgynek a' Romai Császárral való szerentsés békessége után ugyan-is a' Szultán azt kivánta vala, hogy Rákótzi nem tiz, hanem tizenöt ezer aranyból álló esztendei adót küldene; az öt ezer esztendei adó a' Török Szultántól tsupán Bethlen Gábornak, személlyes tekíntetből lévén el-engedve. De I. Rákótzi György ezt soha sem akarta tellyesiteni, és már azon a' ponton-is álla a' dolog, hogy a' Török Szultán, a' meghólt Fejedelmet fegyveres erővel kivánná engedelmességre szorítani. De egy felől a' Török Szultánnak, Babylonnak ostromlásával lett elfoglaltatása, más felől 1647-*ben* Amuráth Szultán' történt halála, lett akadályul. II. Rákótzi György a' tellyes tizenöt ezer esztendei adót megigérvén, söt az el-múlt időkre, aztat melléje tett ajándékokkal megfizetvén, a' Szultánt tökélletesen megengesztelte; 's így megszerzé Erdélynek a' külső békességet: de a' Fejedelmi thronus' leg-erőssebb oszlopát, a' köz szeretetet magának, és Erdélynek, a' valóságos belső tsendességet ő sem igyekezett megszerezni, sem a' Karok, és Rendek' kérésére a' Kereskedés-

beli tellyes szabadságot helyre nem állította; sem a' többi Országos Sérelmekről hallani sem kívánt, és a' Joszágokat elvesztett tör'sökös Birtokosok is, nagy hidegséggel elutasittattak, 's így a' Haza' reménnyeit uralkodása' kezdetével-is bé nem töltötte. Mihelyt a' külső Hatalmasságoktól tartani, oka nem vólt, az Ország' dolgaival kevesset kivánt bajlodni. Uralkodása' első esztendeit vigságban töltötte; dob, és trombita harsogott szüntelen a' Fejedelmi Udvarnál, 's az elhunyt két Fejedelmek alatt szokatlan iddogalások, dobzódások, minden napiak levének. A' régi Tanátsosok közzűl Bethlen Ferentz, Sullyok István, és (a' fösvény Itélő Mesteri tzim alatt, hogy több jövedelmet vehessen, Cancellárságot viselt, de az elhunyt Fejedelemnek legtitkossabb országos dolgait, legjobban esmérő) Kassai István, tsak hamar a' mindenek útán elmenvén; ezek helylyébe olly' Tanátsosok tétettek a' Fejedelem által, a' kik soha ellent mondani nem merve, vagy nem akarva, a' Fejedelem' jó kedvét megtudják nem annyira érdemelni, mint nyerni.

Még az Annyát, Loránffy 'Su'sánnátis II. Rákótzi György, nem igazi egyenes Fiui szeretettel tisztelte, hanem tsak kűlsőképpen látszatott iránta tisztelettel lenni,

tartván attól, ne hogy a' gazdag Loránffy 'Sú'sánna, az elhunyt Fejedelemtől semmi utólsó rendelés nem maradván, anyai hatalmával élve, a' sok szerzemény kintsekből, 's nevezetesen a' Magyar Országi Birtokokból utólsó rendelése által kirekesztené. E' vólt az oka, hogy az Özvegy Fejedelem Asszony többnyire Magyar Országon, és kissebbik Fiánál, 'Sigmondnál jobb szívvel mulatozott, mint a' fényes Erdélyi Fejedelmi Udvarnál. —

A' Testvérét, 'Sigmondot is a' Fejedelem egyenességgel nem szerette: söt ahoz szembetűnő nagy hidegséggel viseltetett; tiszta erköltsét, jeles tulajdonságait, maga követni nem akarván, irigy szemmel nézte. Élesztették ezen nagy idegenséget, a' Lengyel nemzet' neve alatt, a' Fejedelmi Udvarhoz, a' Lengyel Koronával való kinálkodás' szine alatt béjött, némely Lengyel Urak' beszédei. Egy Wiszonitzky János nevű Lengyel Ur, mind a' Fejedelmet, mind az Öttsét egyszersmind kinálta a' Lengyel Koronával. Ez elmenvén, tsak hamar jöve a' Fejedelmi Udvarhoz Wilytoszky, a' ki a' Fejedelemnek azt mondotta: hogy a' Lengyel Nemzetnek ollyan Király kellene, mint a' Fejedelem; kevélység nélkűl való, barátságos, férfias, és bátor. Ellenben Rákótzi 'Sigmondnak azt sugdosta: hogy a' Lengyel nemzet-

nél Ő, és nem a' Báttya, lenne kedveségbe, mint a' kinek józan élete, Tudományossága, nagy elméje, ékesen szollása, az egész Lengyel Országban esmeretes lenne, és nem-is kellene olly' részeges, tsekély elméjü, és közönséges paraszt magaviseletü Királynak, mint a' Fejedelem. Ezen sugallások Rákótzi György nagyra vágyásait az ezutánni tselekedetekre feltűzelték, 's a' két testvér' szívében a' gyanakodás', 's vetélkedés' konkolyát méllyen elhintették.

Megakadályoztatták azomban ezen testvéri versengésnek világos kiütését a' békövetkezett szerentsétlenségek' sorai. Ugyan is a' Rákótzi 'Sigmond Hitvesse, a' nagyra vágyó, és szerentsétlenné lett V-*dik* Fridrik' Henrietté nevet viselő, angyali tulajdonságokkal biró leányának, Sárospatakon történt halála az egész Udvart nagy gyászba hozta. Ezen Hertzeg Asszonyt Rhédei Ferentz 1651-*ben* nagy pompával kisérte vala bé Német Országból Sárospatakra, a' ki a' lakadalmi fény után kevés Havakkal holyagos himlőben kimúlt e' világból, 's a' Pataki Várbeli, akkor Reformatum Templomban, Serkei Loránffi Mihály', ki attya vólt a' Fejedelem Asszony Loránffi 'Su'sánnának, hamvai méllé temettetett. Az Özvegy Fejedelem Asszony ezen tsapás után,

Rákótzi 'Sigmondal, hogy kedves Fiát az útazás által bánatiból valamennyire éleszsze, béútazott Erdélybe; de Rákótzi 'Sigmond testében béhozta a' nyávalya' mérgét, és Böjtölő Hava *4-dikén* Fagarasban Dél- 1652.
elötti tizenkét orakor, ugyan azon nyavalyába, nagy lelki bátorsággal ez életből kimúlt. Nagy vala, és méltó az Özvegy Loránffy 'Su'sánna bánatja, és abba az egész Ország nagy hivséggel részt vett, és talám ha Rákótzi 'Sigmond az Erdély' szerentsétlenségei' napjait megérte vólna, a' veszedelemnek napjaiban Erdélynek Védangyala lehetett vólna.

A' bánatot még nagyobb rémülés követte, II. Rákótzi György Fejedelem is elkapván ugyan azon himlő' terhes nyavallyáját; nem sokára élet, és halál között vala állapotja. Éppen akkor egybe vóltak a' Karok, és Rendek Ország' Gyülésére hivatva; több napokig a' bizonytalanságban egybe gyűlni sem bátorkodtak; de azután jobbulást érezvén a' Fejedelem, béhivatta a' Tanátsosi Rendet, és ez úgy elfelejtkezett letett hitéről, Hazájához való kötelességéről, hogy az ágyba fekvő Fejedelem' kérésére, az Ország Rendjei' Gyülésére bémenvén, a' két esztendős gyermek Rákótzi Ferentzet a' lehető uralkodás' megszakadása elkerülhe-

tésére Fejedelemnek választatni, az Ország Rendjeinek nem szégyenlette ajánlani. Nem találkozott a' Rendek között senki, ki a' hajdoni Apafi Gergely példáját követte vólna, a' ki a' gyermek Bátori 'Sigmond hajdoni Fejedelemmé választatásának az akkori Gyülésen tsak egyedűl szegezte vala magát ellene, és a' hizelkedő Kendieknek következő szerentsétlenségeket mint egy előre nekiek megjövendőlte vala: de Kemény János választatván arra az esetre, ha a' gyermek Fejedelem árvaságra jutna, Gubernátornak, 's ő lévén a' Mezei hadak' Fő Vezére, az egész Ország Gyülése megnémúlt,
1653. 's Böjt elö Hava 18-*dikán*, a' mint az arról szolló Ország Gyülése' Czikkellyei bizonyitanak, a' gyermek Rákótzi Ferentz Fejedelemnek kikiáltatott. Így használá II. Rákótzi György betegségét az Erdélyi Fejedelem szabad választás' elrontására, és soha többször nem is űle Erdélynek Fejedelmi Székében a' Karok', és Rendek szabad, és megfontólt Választásokból egy Fejedelem is többé; és ezen gyermek Választásnak keserves következései levének, mind a' két Magyar Házára nézve a' jövendő időkben; a' Rákótzi Ház ezutánni időkben, mint egy örökséget képzelvén az Erdélyi Fejedelemséghez. Nagy figyelmet érdemel ezen gyermek

Fejedelem' Választása feltételei között a' 17-*dik*, hogy az Ifju Fejedelem tartozzék a' Reformata Vallást, melyben született, megtartani, és ha eztet megváltoztatná: úgy az Ország is hívségétől elállhatna. Erdélynek sarkalatos törvénnyei a' törvényesen bévett négy Vallások' jussait, és szabadságait, egy formán pártfogólják; nem is lehet azért ezen feltételben tsupán a' Reformáta Valláshoz való ragaszkodást keresni, akkor, a' midön az Erdélyi Fejedelmek' sorában Romai Catholikusokat, Reformatusokat, és Zápolya János 'Sigmondban Unitáriust is találunk: ha nem az okosabb rész az Erdélyi Rendek között látván a' nyughatatlan Lengyel Uraknak Rákótzi Györgyel való sok tanátskozásait, tartott tőle, ne hogy a' Rákótzi Ház valahogy a' Lengyel koronát elnyerhesse, 's a' Magyar Országi Koronától elvált Erdély, vagy Lengyel Országgal eggyesittessék, vagy pedig egy Rákótzi Lengyel Királynak örökös tartománnyává váljon örökre; azt pedig a' Fejedelmi feltételek közzé bészurt ezen pontal elöre való okossággal kivánták meggátólni, minthogy a' Lengyelek, koronájokat, törvények szerént, mindenkor tsak Romai Catholikusnak adták, a' Dissidensek' minden alattomos igyekezetek ellen is.

Felgyogyulván Rákótzi György nyavalyájából, több Fejedelmektől követtségekkel, az Oláh, és Moldovai Vajdáktól ajándékokkal tiszteltetett; Udvarában naponként fény űző, akaratiban határt nem esmérő kezde lenni; a' kedvező szerentsét elhordozni nem vala elég erős; körűl is vette vala őtet a' hízelkedők', és tanátstalan Ifjuság' tsoportja, kik között a' porból nagy tisztségre sebessen felrepitett Sebesi Miklós, és közönséges neveletlen paraszt Oláhból Urrá lett Boros János, mind ketten korhel, tisztátalan életű Emberek, levének a' leg nagyobb dolgokban tanátsadók, kiknek veszedelmes tanátsai, a' Rákótzi Ház' nagy pártfogóját Kemény Jánost is a' Fejedelmi Udvartól gyakorta idegenítették.

Nem vala már az Erdélyi Fejedelemség, és annak Kormányozása a' Rákótzi nagyra vágyó indulatjának elég mező; ohajtva várta az alkalmatosságot, hogy magát hartzok, és tsaták által megkülömböztesse, és az Erdélyt minden felé békerítő hegyeken hadaival által törhessen. Erre leg első kivánt alkalmatosságot nyujtott néki az, hogy a' Havasalföldi Vajda, Balá's Farkas (Lupuj Basilius) egy felől maga Boérjaival is kedvetlenségek közzé jövén, más felől a' Rákótzi által pártfogólt Oláh Országi Vajdát, Mátét megtá-

madván, a' Fejedelem, Balás Farkas ellen, Kemény Jánost Havasalföldébe béküldötte, kinek is kitsiny lévén serege, megverve tére vissza Erdélybe. Melyért a' Fejedelem' megbosszankodván, fenn említett kedves Boros Jánossát küldé a' Hajduság' egy részével bé, kit is Balá's Farkas, a' közbe jött Kozákok' segítségével még nagyobban megvervén, a' Székelység' erejét küldébé, Petki István alatt, Havasalföldére. Ezekhez tsatólta magát a' Lengyel Marschal Lubomirszkytől küldött szép segittség is: azomban szép Kozák Sereg érkezvén a' Vajda' segedelmére is, és Szutsávát, akkor Havasalfölde' Fő Várossát békerítette ugyan a' Petki István Serege: de Szutsávának oldalába, kemény sántzok közzé megfészkelte magát a' Kozák Sereg; nagy éhséget, és többféle inséget állott ki a' Kozákság. A' Vajda elfutott vala Konstántzinápolyba, 's onnét küldött Levelében, a' mindennap érkezendő segítséggel biztatta a' Kozák sereget. A' Székelység a' Lengyelekkel eggyütt több versen réárohanással igyekeztek a' Sántzokat megvenni; de ebbe, nem szerentséltetvén, több Hólnapig nézték a' béfészkelt Kozák Sereget, mellyet megértvén a' Fejedelem, Kemény Jánost ujjabb hadi seregekkel, nevezete- 1653.

3 *

sen a' Sántzok' egybelövésére szükséges ágyukkal békűldé. Ki is béérkezvén, Szutsávát eggyezés által kezéhez vevé. A' Kozákokat, kik közűl az éhség miatt szinte tiz ezeren holtak vala meg, Hazájokba vissza botsátotta. A' vólt Vajda helyébe a' Cancellárt, Istvánt Vajdának nevezte ki. — A' Szutsávai kintseket szekerekre rakva vitte győzedelmesen Erdélybe. Mely szerentséjéért, Rá-
1653. kótzi Mind Sz. Havának 29-*dikén*, nagy győzedelmi Innepet tartatott az egész Országban.

Így ada Vajdát az Erdélyi Fejedelem Havasalföldének, és így kezdé felemelni Rákótzi a' maga hírét, az akkori Uralkodók előtt; mely szerentsés történetet, tsak nem nyomba követte az Oláh Országi győzedelem; — meghalván a' Rákótzitól pártfogoltatott Máté Vajda, hellyébe Vajdává leve Konstántin, a' ki tsak ugyan Rákótzi pártfogása alá ajánlotta vala Vajdaságát. A' midőn Konstántin által vevé az Oláh Országi Kormányt, a' tárházat nagyobb részint megüresedve találá, és azért, az Oláh Országi Boérok' egyetértéséből, kéntelen vala azon nagy hadi népet, mellyet az előtte való Vajda mindenféle népekből igen nagy költséggel egybegyüjtött, megkevesiteni, és nem lévén a' tárházban elegedendő pénze, a' hó pénzeket is egésszen ki nem fizethetve, ki-

vánta a' Sereg' nagyobb részét eloszlatni. Voltanak ezek között főképpen Semény, akkori nevezet szerént, Rátz nemzetből való feles gyalogság, kik is Tergovistyán egybe esküvén, tsak hamar feles Boérokat megöldöstek, és a' Vajda Udvarára is éjtszaka rárohantak. Nagyra ment ez a' Katonai lázzadás; a' Vajda, Esztendőnként való nagy adó' igérete alatt, kéré ezek ellen a' siető segedelmet Rákótzitól. Egy Henze nevezetü Boér magát Vajdának akarta kikiáltatni, Konstantint a' fellázzadt Semények szoros örizet alatt tartván.

A' tüzes Rákótzi ohajtotta ezen lázzadást katona erővel letsendesíteni; a' szükséges hadi készületeket töstént meg is tétette: tsak ugyan a' Tanátsosoknak vala még ez uttal annyi hazafi bátorságok, hogy ezen fontos tárgyat a' Kolo'svárra Böjtelő Havának 20-*dikára*, sietőleg egybehivott Rendek' eleibe terjesztették; holott a' Fejedelem azt állítván, hogy a' fellázzadott Katonák' Vezére, Henze, az Erdélyi Fejedelemségre való bérohanást, 's ennek elpusztittatását vette vólna tzélul, az Ország' Rendjeit az Oláh Országi hartzra könnyen réávette. A' tábor' egybegyűlése hellye a' Bartzaságra rendeltetett, a' hová szép készűletekkel, feles ágyukkal megjelenvén a' Fejedelem, a' hadak' Fő 1655.

Vezérségét személlyesen által vevé, 's életében most már legelőször álla ki a' tsata mezőre. —

Nagy szerentsétlenségnek vala legelőször is a' Fejedelem' személlye kitéve: mivel bémenvén a' sereg Oláh Országba, és egy Plojest nevü mező Városotska mellett táborozvitán,
1655. ván, Sz. Iván Havának 26-*dikán*, meleg idő lévén, tsak nem az egész tábor déli álomba merűlt, maga a' Fejedelem is sátorában nyugodott. Ekkor az ellenséges Semény Katonák több felől megtámadván, sűrű ágyu lövésekkel ébresztették fel a' Fejedelem táborát az álomból. Nagy lett az ijedtség: de Rákótzi hirtelen lóra űlt, az Ország' dobja megverésével jelt adatott a' hartzra, a' sereg' tsapatjait jó hellyekre állította, 's maga lett a' megtámodó, 's az ellenséget az Erdélyi sereg tökélletesen megverte. Nagy vesztése leve ezen rendeletlen gyülevész katonai seregnek; az elfutott maradvány ellenség, részint a' tavakban, és a' folyó vizekben, nagyobb része pedig a' föld népe' keze által találta maga vesztét, 's a' midőn a' nyert zászlókat, fegyvereket, szinte a' Fejedelem' eleibe akarnák hordani, akkor érkezett a' Havasalföldi István Vajda seregével, hozván magával a' fogságból elszökött Oláh Országi Vajda Konstántint is. Katonai Rend, sűrű ágyuzások

között fényes leve a' két Vajdák' elfogadása Rákótzi által, mint győzedelmes, a' ki már a' két szomszéd Országokat győzedelmes hadaival megtsendesítette, és a' kinek köszönhetnék mind a' két Vajdák Uradalmokat, Rákótzihoz nagy alázatossággal járultak a' két Vajdák, és több napokig tartott vendégségekben nagy hizelkedéssel tömjéneztek a' Rákótzi nagyra vágyásának, 's ezen vendégségekben, nem kevés felfuvalkodással hánytа vetette Rákótzi is hatalmát. Boros János' vezérlése alatt feles fizetett hadinép Oláh Országban hagyatott Konstantin Vajda' oltalmára. A' Fejedelem a' többi haddal vissza tére Erdélybe, győzedelmi pompával bémenetelt tartván Fejérvárra; maga előtt vitette a' nyert zászlókat, ágyukat, tzifrán felöltöztetett törökös lovakat, a' fogságra hozatott Boér Henzét; a' Fejérvári Fő Oskolának a' meghólt Bisterfeld hellyébe Ångliából hozatott Tanítója Basilius I'sák, a' Fejérvári Kapu előtt ékes Deák beszéddel köszöntötte a' győzedelmes Fejedelmet, mellyet ki is nyomtattattak, 's ezen győzedelemért Erdélyben, és Magyar Országnak ahoz tartozó Megyéiben „Téged Isten ditsérünk" is tartatott. —

Mind eddig Rákótzi Györgynek minden lépéseit követte a' szerentse, 's nem

tsak követte, de söt ketsegtette. Még gyenge Ifjuságában a' Fejedelmi Székre meghivattatott; attya fösvénysége, és mesterségei, a' leg gazdagabb Emberré tették; nagy érdemű testvére' halála ezen egybegyüjtött Kintsnek egyedűl való Urává hagyá. — A' kiállott terhes betegsége útat nyitott, hogy gyermek fiába a' Fejedelemséget Házában megörökösitse. A' két szomszéd Országokban győzedelmeskedvén, azoknak Uralkodókat adni szerentséltetett, 's azoktól pártfogásáért adóval tiszteltetett. Ehez járulván ép egésség, a' ditsérök', és hizelkedők' serege, mi tsuda, hogy a' nagyra vágyó, és soha még bal sorsat nem probált Rákótzi György, a' leg nagyobb, és felségesebb mesterséget, indulatját mérsékelni, nem tudhatta?

A' Fejedelem' attya' halálakor, Bethlen Ferentz Követ által elinditott Lengyel Korona' keresése II. Rákótzi Györgynek is elméjéből soha ki nem ment. E' vólt rugója minden tselekedetének, 's ennek elérhetésében találta jövendő boldogságát; a' nagy Bátori István példája repdesett szemei előtt, ki a' Lengyel Királyságot, az Erdélyi Fő Kormánnyal egybe tudta kötni. Feleségének nagy atyafisága lévén Lengyel Országban, és az a' szerentsétlen szokás, a' mely a' Lengyel Urakat a' Király választás' alkalma-

tosságával mindenkor részekre osztotta, míg végtére a' mi időnkben ezen szerentsétlen Ország függetlenségét elvesztette, akkor is meg lévén Lengyel Országban. Az Ulászló helyébe Kazimir Jánosnak Királyá lett tétele is versengések között ment véghez. Ez a' Papból Világi Fejedelemmé lett Ur nem is vala valóban a' Lengyel Királyságra sem alkalmatos, sem méltó. Az ő tehetetlensége Lengyel Országot nagy bajok közzé is ejtette. Az ellene nyughatatlankodók, és nevezetesen a' Dissidensek, gondolkodni kezdettek Rákótziról, kinek is mindenkor változhatatlan vala a' Lengyel Koronára való igyekezete; de nem tudta magában meghatározni, hogy mitsoda eszközök által, és mitsoda útat követve juthasson el bizonyosabban tzéljához.

Még ez előtti Esztendőkben pártot ütvén a' Lengyel korona ellen az alatta való Kozákok, Rákótzi a' nélkűl, hogy a' Lengyelektől az iránt megkerestetett vólna, Bethlen Jánost Lengyel Országba követnek béküldvén, segíttségét ajánlotta, mellyet a' Lengyelek el is fogadván, Mikes Mihály' Vezérlése alatt egy nehány ezer Lovasokat Lengyel Országba kűldött. Kik is azután a' béke' megkötésével gazdagon megajándékozva tértek Erdélybe vissza, és az Ifju Fejedelem

Rákótzi Ferentz, nem külömben Kemény János, háládatosságból a' Lengyel Nemes Rendbe felvétettek, a' mint Kemény Jánosnak erről szolló mái napig is meg lévő Oklevele bizonyítja. Látszatott ezen baráttságos jó eggyetértés naponként öregbedni, a' Lengyelek minden igyekezettel kivánván a' már akkor hatalmas Fejedelmet állandó Barátokká tenni. Azomban a' Svétziai Király ez időben nagy erővel támadta vala meg a' Lengyeleket, annak eggyik okául azt is tévén, hogy a' Lengyel Királyi tzimben a' Svétziai Királyság is említtetnék. A' Lengyelek' sorsa annál bátortalanabbá tétetődött, mivel az akkori Muszka Czár is nem vala jó eggyet értésben a' Lengyelekkel; söt a' Kozákok is ujból világos támadásban vóltak a' Lengyelek ellen. Veszedelmes állása lévén a' Lengyel dolgoknak a' gyenge Királyok alatt, a' jövendő Királyság' eligérésével akartak bajaikon segíteni. Gondolkoztak nyomoruságaik között Ferdinánd Császárról, a' Brandemburgi Választó Fejedelemről is: de egy nagy rész, főképpen a' Dissidensek, abban állapodott meg, hogy a' hatalmas Rákótzi György Fejedelemtől kellene segedelmet kérni; — meg is jelent e' végre egy fényes küldöttség nem sokára a' Fejedelmi Udvarnál, bizonyos feltételek alatt

igérte a' Kazimir János történhető halálával, a' Lengyel Koronát: de úgy láttzik, hogy ezen koronával való kinálkodás még is inkább az Ifju Rákótzi Ferentzre tzélozott valósággal. Ezt kérték, hogy nevelés végett adatnék által a' Lengyel nemzetnek; úgy kell lenni, hogy ezt a' Romai Catholika hitre által állíthatván, a' Vallásbeli akadályt, illy úton gondolták legjobban eligazithatónak. Ezen ajánlás' következésében várták a' Lengyelek minden ellenségek ellen Rákótzitól egész erövel való felsegélléseket. — Ezen fényes Lengyel követtség határozatlan válasszal tére vissza a' Fejedelmi Udvartól. Ez elmenvén, a' Svékusok, és Kozákok is hívták a' Fejedelmet hadakozó társaságokba, kik is Lengyel Országnak egy részét már elfoglalva tartván, igérték a' Fejedelemnek, hogy ha illendő nagy erövel megjelenne, a' Lengyel Korona' elnyerésére őtet elésegítenék. A' Lengyel Király ellen pártot ütő némely Nemesek, és a' Dissidensek' nagy része hasonló biztatásokkal élesztették Rákótzit; azt remélvén tehát a' Fejedelem, hogy ezen az úton hamarébb juthatna feltett kivánságára, 's nem kellene még bizonytalan feltételekre ereszkedni, 's az életben lévő Király' halálát még megvárni, 's akkor is úgy lehet tsak fiát, 's nem magát látni a' Királyi

székben, meghatározta ugyan magában, hogy a' Svékusok, és Kozákokkal magát eggyesítve támadja meg a' Lengyeleket. De ezen szándékát, mint leg nagyobb titkot mejjében elrejtvén, valóságos szándékát egy két esküvéssel lekötelezett Emberein kivűl, sem a' Tanátsosi Rendből senkinek, sem másnak ki nem nyilatkoztatta. —

A' szükséges hadi előkészűleteket a' Fejedelem már több Esztendőktől fogva tsak nem készen tartotta; már most felűlni parantsolta a' három Nemes Nemzetet, a' törvény' legszorossabb értelme szerént; fogadott vala nagyon sok pénzes hadakat mindenféle nemzetből; Oláhok, Görögök, Rátzok, még Czigányok is vóltak azok között. Ezekhez tartozott a' Hajduság' nagyobb része, jól felkészűlt ágyuk, puskaporral, golyobissal, 's egyéb hadi szerekkel megrakott Társzekerek, az ágyuhoz tartozó feles jó pattantyus sereg készen állottak. A' kűlső fényre is nagy gond fordítodott. Konstántzinápolyból hozattak párdutz, és Tigris bőrek, pompáson festett zászlók készíttettek, kopiák aranyoztattak, számos királyi vezeték lovak állíttattak, a' Fejedelem még maga számára is drága pompás öltözeteket készíttetett. Ugyhogy ezen előkészűleteket megtekíntve, azt lehetett gondolni, mintha nem egy bizonytalan háborura, hanem egy már meg-

határozott Királyi koronázás' végben vitelére lenne a' Lengyel Országba való megindulás.

Kiadá Rákótzi György rendeléseit, hogy az egész hadi sereg Bóldog Asszony Havának 14-*dikén* Máramaros Vármegyében, 1657. Viskiben egybe gyűlve légyen. Maga is Helytartóknak nevezvén Erdélyben Rhédei Ferentzet, Serédi Istvánt, és Bartsai Ákost. Ezektől, feleségétől, és Fiától kisértetve Viskig, seregének egy részét maga mellé véve, az említett napon oda megérkezett, 's mindjárást egybehiván a' Fejedelem Gyülésre azokat, kikkel az Erdélyi Karokat, és Rendeket kipotoltatni akarta, 's ezeknek tudtára adván szándékát, kérte határozott válasszakat. Valóban nem lehetett az Erdélyi három Nemzetet, törvényes szabadságát, és az azon épült Polgári Alkotványt méllyebben megalázni, mint ez által. Egy elöre botsátott meghivó Levelek nélkűl egybegyűlt Hadi Tiszteknek, gyülevész hadi seregek, és fegyverek' zörgése között, terjesztette Rákótzi az Erdélyi Karok, és Rendek hellyett azt a' kérdést elejekbe, hogy az Erdélyt meg nem bántó Lengyeleket meg kell é támadni? Tsak egy letett hitéről elfelejtkezett, 's katona erejében bizakodó Uralkodó tehette ezen lépést. Vóltak ugyan alattomos zugolodások; de nem mert senki a' hartzra vágyokodó

fegyveres nép között Hazafi bátorsággal meg szollalni. Megolvasást érdemel az 1659-*dik* Esztendőben, Sz. György Havának 24-*dik* napján Szász Sebesben Bartsai Ákos alatt tartatott Ország Gyülésének a' B. betű alatti 23-*dik* Czikkellye, melyben világos, hogy Fejedelem Rákótzi György nem általlotta ezen Hadi Tisztek' Gyüléséről törvényes Czikkellyeket iratni, 's gyermek fia Ferentz alírása alatt ki is adattatni. A' mit a' Hazafiak meg tenni nem mertenek, megtette a' Muszka Czár: ki is a' Fejedelemnek több száz darab nyuszt bőrökkel kedveskedvén, Viskibe érkezett Követje által baráttságoson kérette, és intette, hogy a' Lengyel háboruról tenné le elméjét. De a' Muszka követ nagyon rövid Válasszal utasíttatott el. —

Viskiben hosszas hadi Hirdetmény adatott ki Rákótzi által. Ebben a' Lengyelek ellen indított háborut hosszas okokkal mentegetni, és igasságosnak megmutatni törekedett. Panaszólt ebben a' Lengyel Királyságból lett kirekesztetése iránt; panaszolta egy Svékus Sereg' Vezéréhez Levelet vivő Emberének elfogattatását,'s levele' elvételét; hasonlólag a' Svékus Királytól Levéllel hozzá küldött embere' elfogattatását, 's végtére, ezen hadi Hirdetményben jelentette: hogy ő számas Fő Lengyel Uraktól meglévén kinálva a' Len-

gyel Koronával, jőne a' Lengyel Királyság' elfoglalására, és megtsendesitésére. —Melylyek után Feleségétől elbutsuzván a' Fejedelem, az Erdélyi Tábor, melyhez hasonló sem számára, sem készűletére nézve, ezután soha Erdélyből ki nem állott, Viskiről megindula. Megindulása előtt az idő megengedvén, minden nagyobb, és aprobb vizek kiáradtak, a' jól elkészűlt gyalogság, a' vizeken úszva ment keresztűl; kikből sokan a' vizekbe belé is fulattanak; a' tár szekereknek is egy része az azokat vonó marhákkal egygyütt hasonlólag belé hullott. A' Lengyel Országot, Magyar Országtól elválasztó Havasokan, nem lévén járható útak, a' Rátz gyalogsággal készített rossz útakon lett az által takarodás; az ágyukat, és szekereket tsigákon tekerték fel a' hegyekre; a' gyalogságnak a' viztől által ázott nagy része; más része is megromlott állapotban érkezhetett a' Lengyel térségekre. —

Az így útjában sokat szenvedett Erdélyi Sereg Podoliába érkezvén, negyven ezer Kozákokkal eggyesűle. A' mint megérkeztek az Erdélyi Seregek a' Lengyel földre, azonnal lépéseket nem a' győzedelemmel tettek, hanem öldöklés, gyilkolás, pusztítás által tették magokat esmeretessekké. Alig lehet hitelt adni, azoknak, a' miket az akkor élt történetek' Jegyzői e-

zen Rákótzi Seregéről feljegyzettek. Az égetések, és pusztitások között, a' templomokat mindenütt feldulták; az ezüst, arany edényeket azokból elragadozták; többnyire minden Templomokat megfertéztettek; a' sirokat felbontották, a' hólt testeket megfosztották, a' kiket megfoghattak, azok közzűl sokakat elevenen nyársba huztak. Némelyiknek kezeit, lábait levagdalták; másokat fürésszel ketté füréſzeltek; némelyeket elevenen főző üstökben megfőztek; meg másokat szurok közzé rakván, a' szurkot meggyujtották, 's elevenen megégették. A' kisded tsets szopokat lábokmál fogva a' falhaz verték, az alamisnát kéregető koldusoknak szemeiket kiszurták, orrokat levágták, és valamint másszor a' vitézségben, úgy ez úttal a' zabolátlan kegyetlenségben legelől járt a' Székelység. Örökös gyalázatjára szolgál ezen emberiséget levetkező tselekedet, mind Rákótzi Györgynek magának, mind az Erdélyi Hadi Vezéreknek, a' kik akár erre felszabadították a' hadi népet, akár a' zabolátlanság' illy nagy mértékét megelőzni nem tudták, mindenképpen vétkesek. A' Svékus Király, ámbátor Lengyel Országnak régibb ellensége, ezen vad kegyetlenséget szívére véve, Rákótzi Györgyöt többször megintette, Keresztényi módon megfeddette. De még is a' Rákó-

tzi Serege ezen kegyetlensége, a' míg tsak ezeket meg tenni hatalmak, és módjok vólt, mind addig meg nem szűnt, és sok százakra megyen az egésszen felégetett, és meggyilkolt Lengyel helységek' száma.

A' Lengyelek azomban nagy előre való látással a' hartzat kikerűlve jó rendbe mind bellyebb bellyebb huzták magokat, 's ezen visszavonások által az Erdélyi Sereget még nagyobb mérészséggel töltötték el. A' Svékusok már több időtől fogva elfoglalva tartották Krakkó Fő Királyi Varossát; benn lévén a' várban a' Lengyelek, megszállották vala a' Várost; most pedig megértvén a' Rákótzi Serege' közelítését, az ostromat félbe szakasztották; mellyet látván a' benn lévő Svékus örizet, jó szível a' várba bébotsátotta a' Rákótzi Seregét, és abból a' Svékus Sereg egésszen kimenvén, Rákótzi illendö oltalmazó Várvédet tett Krakkóba; ennek Várnaggyá tévén Bethlen Jánost. A' míg a' Fejedelem Krakkóban mulatozna, a' Lengyel Főbb Urak siránkozván Uradalmaiknak, Házaik, udvaroknak, 's Hazájok egy részének,ílly pogány módon való pusztitásán, fájlalván a' sok ártatlanokon véghez vitt kegyetlenségek' látását, a' Fejedelmet békességre kérték. Szép hadi költségeken kivűl

Krakkó Várossát, némely mellette fekvő részekkel, 's a' Magyar Koronától hajdoni időktől fogva zálogban birt 13 Szepességi Várossokkal, önkéntesen kinálták. De a' Fejedelem, felfuvalkodott feleletében azt állította, hogy a' Lengyelek nékie sokkal többel lennének adossai, mellyekért most lenne a' megfizetés' ideje. —

Krakkóban találta Rákótzit a' Romai Császártól elküldött Követ Magyar Cancellár, Szeleptsényi György. E' nékie nagyon jó akarója, és fogadott attya lévén, a' Fejedelmet az okosság, és megfontolt mértékletesség' megtartására, Hazájának felfuvalkodott indúlatja által megkiméllésére intette ugyan hathatósan; azomban a' Fejedelem előtt tanáttsai kedvet nem találván, Bétsbe vissza tért. Ugyan Krakkóban vevé Rákótzi, a' Konstántzinápolyi tudosításokat is; tsak a' midön a' Lengyel háborura megindúlna seregével, akkor jelentette vala Konstántzinápolyi Követje, Váradi Tisza István által, a' Török Szultánnak meghatározott akaratját. Ezen jelentésre most küldött tudosításokat Tisza István, nem tsak a' Nagy Vezértől érkezék kedvetlen Válasz; söt magától a' Szultántól kemény ajánló Levél, hogy a' Fejedelem az Erdélyi szép uralkodással légyen megelégedve; Erdélyből a' Lengyelek ellen

ki ne mozdúljon; ha kiindúlt vólna is seregével, mihelyt a' Szultán' Levelét vészi, töstént Erdélybe vissza térjen seregeivel: külömben a' Fényes Kapunak bosszúálló haragját magára vonná. De Rákótzi mind ezen fenyegetések mellett is szándékától legkissebb részben is el nem állani, magában meghatározta. Tsak ugyan Thordai Ferentzet Krakkóból a' Török Udvarhoz sietve bémenni elrendelté, utasításúl adván nékie, hogy a' Szultánnak béjelentvén, a' Fejedelem által már a' Fő Városnak lett elfoglaltatását, és hogy a' Főbb Lengyel Urak' eggyezett akaratja őtet nem sokára, a' Lengyel Királyi Székbe fogná űltetni, és ez által módja leszen néki a' hatalmas Török Szultánnak még nagyobb szolgálatjára lenni, 's meghagyta a' Fejedelem Thordai Ferentznek, hogy a' Török Szultánt szép igéretekkel letsendesíteni törekedjék. Kűldött a' Fő Vezér' megnyerésére négy ezer Tallérokat. Mely rendeléseket Thordai véve, bé sietett Erdélybe, a' Szamosujvárt lévő két Helytartók által (Serédi éppen akkor meghalálozván) úti kőltséggel felkészíttetvén, előre kirendelt lovakon a' lehető gyorsasággal meg is érkezett Thordai Konstántzinápolyba, 's ottan a' Szultánnak Fejedelme' izenetét eleibe is terjesztette: de minden Válasz

hellyett a' Szultán a' Követet a' Hét tornyokba bézáratta, 's ez által Rákótzi ellen mejjében forró indúlatját már ekkor kijelentette.

Ez alatt a' Fejedelem Krakkót oda hagyván, seregével megindúla, hogy magát egygyesíttse a' Svékus Királyal. A' Lengyel Seregek a' legnagyobb okossággal a' határozó tsatákat mindenfelé kikerűlve, tsak hát megett, és oldalokról, könnyű sereggel, apró tsatákkal, az eleség' elpusztitásával fárasztották a' Fejedelmi sereget. E' mellett egy Követet küldöttek arannyal, és sok drága portékákkal ajándékúl megterhelve a' fényes Kapuhoz, igyekezvén a' Szultánt Rákótzi ellen még jobban haragra gerjeszteni, és aztat a' Rákótzi világos megtámadására réá bírni, mely Követ Magyar Országon a' Királysághoz tartozó részeken vévén útját keresztűl, egy Rákótzihoz tartozó Udvari Katonától minden titkos Levelekkel eggyütt elfogattatott ugyan: de az Özvegy Fejedelemné' Loránffy 'Su'sánna' rendeléséből egy Zalányi András belső embere' tanátstsára Egerbe a' Várnagyhoz szabadon elkisértetett, 's onnan Konstántzinápolyba szerentsésen eljutván, a' Török Szultánt a' Fejedelem ellen még jobban is felindítá. —

Ezen elölépést a' Rákótzi veszedelmére a' Lengyelek megtévén, a' mely háborút

Rákótzi a' Lengyel földre bévitt vala, ugyan aztat kihozák Magyar Ország' azon részére, a' mellyek vagy Erdély', vagy a' Rákótzi' Birtokához tartoztanak, és ezekhez közel estenek. Husz ezer emberrel kijöve Munkáts alá Lengyel Országból Hertzeg Lubomirszky Fő Marschal; Munkátson Sz. Iván Havának 15-*dikén*, kiadván Rákótzi György 1657.
ellen hadi hirdetménnyét, égetéssel, pusztítással kegyetlenkedett a' Magyar földön: de olly' mértékű Istentelenségeket még is véghez nem vive, mint a' millyeneket a' Rákótzi serege Lengyel Országban. Nagy leve az ijedség. Az Erdélyi két Helytartók közzűl Rhédei Ferentz, Bartsai Ákossal nem eggyezhetvén, Rhédei Szamosujvárról Jószágaiba Bihar Vármegyébe, haza menvén, minden dolgok egyedűl Bartsai Ákoson állottak, kinek is több idejét a' víg pohár üresitések elvévén, nagy gyengeséggel kormányozta Erdélyt. Kiküldé ugyan Bartsai a' Fejedelemnét, és az ifjù Fejedelmet Váradra, és onnan Etsedre; egybe is gyüjte nagy nehezen egy jó számú sereget, 's ezzel maga személlyében megindúlt a' Magyar Országba béütött Lengyelek ellen: de naponként egy, két mértföldnél nem haladott önként többet; huzta halasztotta érkezését, 's akkor érkezett a' Magyar Országi Szélekre segítsé-

gűl, mikor a' Lengyel sereg már vissza tért vólt, 's Bartsai hosszas útazásában, a' hol keresztűl ment, a' föld népinek minden éleleimét, az utólsó kakasig, megétette, zabolátlanúl hadaival a' föld' népét sanyargatta, mintha éppen ellenség lenne. — A' Magyar Országi részekben is nagyon kevés ellent állásra talált a' Lengyel sereg. A' Váradi Várvédből némely tsapatok, és Szabólts Vármegye'Nemessége Szathmárnak segedelmére mentek. De a' Szathmári Kapitány Bikk Sándor, idejét kotzka vető játszással töltve, ezen segítségek haszon nélkűl tértek vissza. Egyedűl Keresztes András a' magával hozott Hajdusággal támadta meg a' Szamos vize mellett a' Lengyeleket. Ő is a' Lengyel sokaságtól megverettetett. Máramarosi Alispány Sztojka Simon egybe gyűjtött ugyan egy kevés népet; de megtámadni a' Lengyeleket nem bátorkodott, 's így Lubomirszky, Beregh, Szathmár, Ugotsa Vármegyéknek, és a' Szamos közi földnek feldúlása, 's nagy részint elégetése után nagy bátorságban vissza térhete Lengyel Országba.

A' Fejedelem ezen Magyar dolgokról semmit sem tudva, a' Svékus Királyal magát egygyesitvén, bejjebb nyomúlt Lithvániába; ottan Brescián nevü Várat megvette, abba a' gya-

logságnak egy részét Gaudi András' Vezérsége alatt béhellyheztette.

Ekkor szomorú tudosítás érkezett a' Svékus Királyhoz az iránt, hogy a' Dánus Király, a' Lengyel által felingereltetvén, Svétziába nagy sereggel bérontott, 's a' Svékus Király, a' Rákótzi frigyes társa, Rákótzinak tudtára adta, hogy kéntelen lenne tulajdon maga Országának óltalmára haza menetelét a' lehetősségig siettetni. Az okosság azt kivánta vólna, hogy Rákótzi is a' Lengyel koronát többet nem lesve, sietőleg seregével haza indúljon; talám még ekkor a' Városokban szerte széljel hagyott népet magához véve, kevesebb romlással haza térhetett vólna. De vagy nem adott senki a' Fejedelemnek jó tanátsot, sem pedig ha adtak is, a' Fejedelem azt bé nem vette; hanem a' Svékus Királyt, Haza menő útjában, mind addig kisérgette serege' jobb részével, míg nem a' Svékus Király Pomerániában hajóra űlhetett. A' Vistula vizén hídak nem lévén, lerontott házakból egybe furt gerendákon költöztette e, lébb, 's hátrább hadait. A' hadi szerekből, ágyukból, puskapór, golyobisokból, sőt a' hadi népből is nagy rész a' vizbe veszett. Ezen helytelen kisérgetésből vissza térve, az Erdélyi hadak nagy eleségbeli fogyatkozást, sőt szükséget is szenvedtek; a' menő utban a'

zabolátlan nép minden eleséget elpusztította vólt; a' vólt még a' szerentse, hogy a' tájban érvén a' tseresnye, az Erdélyi tábor szinte két hétig tseresnyével élt; maga a' Fejedelem is nagyon ritkán kapván kenyeret. Mely inségben sokan megbetegedtek. Egy része a' gyülevész fizetett népnek zászlójoktól alattomoson szökdösni is kezdett. Így a' midön a' Svékus sereg a' Fejedelmet, a' kit Erdélyből szép igéretekkel kitsalt vala, oda hagyta, tsak a' kőltsönt látszatott vissza fizetni; az öregebbik Rákótzi György is 1645-*ben*, Morva Országban szintén így hagyván oda a' Svékusokat. A' Kozákok is látván, hogy már sem ditsősséget aratni, sem 'sákmány által gazdagodni az egybeomlott Fejedelmi táborral nem lehetne, titkon a' Fejedelmi seregtől megváltak, és sebes lépésekkel haza siettek. —

De el is jött vala már a' nagyobb veszedelmeknek ideje; a' Török Szultán rég megparantsólta vala a' Tatár Kámnak, hogy ez, a' Fejedelmet, mint a' ki az ő hatalmas rendelése ellen engedetlenkedni bátorkodott, megtámadja; A' Fejedelmi sereg' háta megett Podoliába már meg is érkezett a' Tatár Kám' serege. Ekkor Pototzky, Csernotzky, és Szápia Lengyel Vezérek, az Erdélyi sereget, mint egy hálóval úgy körűl vették,

tudtára adván a' Fejedelemnek, hogy a' Tatár sereg is közelgetne. Megrémült a' Fejedelem; hadi tanátsat tartának az Erdélyi Vezérek, és tsak azt tették tanátskozások' tárgyáúl, hogy lehetne a' Fejedelem' maga személlyét az elkerűlhetetlennek látszó fogság' gyalázatjától, és az abból folyó következésektől a' Hazát megmenteni. A' mely hadi Tanátsban meghatározták, hogy akár mi terhes feltételek alatt még annak előtte megbékéllenének a' Lengyelekkel, minek előtte a' Tatárok megérkeznének. A' Lengyelek is hajlandók' lenni látszattak a' Békére: főképpen tsak azért, ne hogy az Erdélyi 'sákmány tsupán Tatár kézre kerűllyön, és a' Tatárokkal ne kellessék a' Béke' nyereségében osztozni. El is kűldé a' Fejedelem Cancellár Mikes Mihályt, és Vezér Kemény Jánost, kik is Sz. Jakab Hava' *27-dikén*, a' Lengyel tábor- 1657.
ba a' következendő feltételek alatt megkészíték a' Békét: Elsőbben: Fejedelem Rákótzi György' neve alírásával, és petsétjével megerősített Írásban, a' Lengyel Királytól, és Nemzettől botsánatot kérjen. Másodszor: A' Svékus', és Kozákok' szövettségéről lemondjon örökösön. Harmadszor: Mihelyt ezután megszollittatik a' Lengyelektől, akár mely ellenségtől támadtatnék meg Lengyel Ország, Erdély részéről illendő Hadi segedelemmel segítse. —

Negyedszer: A' Tatár Kámnak fáradságáért a' Fejedelem illendő ajándékokat kűldjön. Ötödször: A' Lengyel Köz Társaságnak hadi Költség' neve alatt egy millio két száz ezer forintokat folyó pénzűl lefizessen. Hatodszor: A' Lengyel fogjokat minden váltság pénz nélkűl elbotsássa. Hetedszer: A' Lengyel erősségekbe béhelyheztetett népet kivévén, az erősségeket vissza eressze. Nyoltzadszor: A' Templomokból erőszakkal elvett készűleteket vissza adja. Mely Békének szentűl való bétöltésére, kénteleníttetett a' Fejedelem, két Fő Ur kezeseket adni a' Lengyel sereg' kezébe, 's ki is nevezé kezeseknek Apaffy Istvánt, a' ki férje lévén Loránffy Katának a' Fejedelem Annya Testvérének, közél való Sogora vala, és Gyerőffy Istvánt.

Illy' gyalázatos feltételekre kénszeríttették a' fény üzéssel mintegy Koronázás' pompájára bément Rákótzi réá állani. Mely meg lévén, a' Hadi Tanáts siettette Rákótzi Fejedelemnek, nem annyira kijövetelét, mint kiszökését; mely megszabadulására való Tanátsot már most ő is jó szível elfogadván, tsak kevés lovasoktól kísértetve, magával vivén Gyulafy Lászlót, Petki Istvánt, Bethlen Farkast, Rhédei Lászlót, Bethlen Gergelyt, Bánffy Kristófot,

Mikes Mihályt, szorgalmatoson útazván, Kis Asszony Havának *4-dikén*, Etsedre megérkezett.

A' Lengyel Országban gyalázatosan elhagyatott seregéből egy nehány csapat zászlójokat elhagyva, mihelyt a' Fejedelem megindúlt, töstént Erdély felé haza indúlt: de Havasalföldén eleibe állván a' Vajda' népe, nagyobb részint ez által levágatott. Azt tartván, az akkori Élők, hogy ezen levágatás a' Vajdához Rákótzi által tett rendelésből történt vólna. — A' megmaradott Erdélyi sereg Kemény János' vezérlése alatt, a' ki elébb ugyan a' Fejedelemmel elmenni magát ígérte, 's azomban, tsak ugyan önkéntesen ott maradott, minémű szerentsétlenségeken ment légyen keresztűl, tisztán meglehet érteni Kemény Jánosnak magának, a' Fejedelemhez, és az Erdélyi Rendekhez, annak utánna tett tudósításából, a' következendőkben:

Az Lengyelekkel megbékélvén, és töllök elválván, késön éjjel érkezénk a' tábor helyre, az honnat ismét késön indúlhatánk, a' Lengyel Comissárius Sápia késedelme miatt, ki valami nehéz költöződő passusokon, egyenesen viszen vala a' Tatár Kám eleibe, noha mi akkor nem tudtuk, de más betsületes Lengyel Fő Emberek, magok conscientiájokból indíttatván, azt deserálák, és vivék jobb

útra, noha a' mi hadainknak zugolódásával, kiknek semmiképpen nem tudták persvadeálni a' Tatár félelem miatt kerengésünket, egyenesen tsak a' Moldovai útra vágyódván, mint igen elfáradott, 's éhezett had, a' téli sanyarúság, tavaszi hosszas nem tsak nappali, hanem éjjeli járásis, tsata, strása, 'sákmány, nehéz passusokon való költözödés, és több egyéb hadi nehézségek miatt, kiket nem számlálok elő, nem lévén ez scopusom, egyéb aránt is kezdetitől fogván igen kedvetlenek lévén ezen expeditiohoz.

Estvéig azért menénk, és sötétben érkezénk egy várhoz, kinek kastélya is vala; de itt is igen szoros, és sáros passus lévén, a' hadaknak nagy része által nem költözhették viradtig is egésszen. Ezen estve késön, i. e. 26-*dik* Julii írák meg az Lengyelek, hogy öt ezer Tatár már elérkezett vólna, és a' Kám is Chamenitznél vólna; azért viselnénk gondot magunkra. Tanátsot tartván azért, tettszék, hogy a' Fejedelem' személye salválodjék egynehányad magával, ha az had ruináltatik is, de az Haza talám conserváltathatik, ha Székibe mehet; ne vesszenek el mind Fejedelmestől. Parantsolta vólt pedig ő Nagysága, hogy én is elmennék; de bóldog emlékezetű Eleinknek példájok szerént, Uramhoz, és Hazámhoz való szeretetemtől

meggyőzettetvén, noha olyan félelmes állapotjába nem örömest szakadok vala el tőllök is; látám is, nehéz szívének, de nem követém, és íly declaratiot tők ő Nagyságának indúlása előtt nem sokkal: — Kegyelmes Uram! bizony nehezen szakadok el Nagyságod mellől ilyen útjában, 's úgy álgyon meg Isten, nem elhadlak, és hüségem mellől nem állok el, de conscientiámtól meggyőzettetvén, semmiképpen azt nem tselekedhetem, hogy mind Nagyságod, mind én elmenvén, nem igaz pásztoroknak ítéltessünk, és prédára hadjuk fejetlenűl a' Kereszténységet, és édes Hazánk fiait. —

1. Hogy imé látod az hadak, kik az sáron által költöztek, eszekbe vészik a' Nagyságod elmenő szándékát, felűlnek, és mind utánnad vonódnak, sietve, a' szoros állapotoknak kivánságok szerént, nem járhatsz enynyi ezerekkel, az ellenség pedig nyomodba akadván, 's rajtad lévén, mind velek edgyütt véssz. —

2. A' sáron túl rekedett had gyalogság, munitiok, szekerek megértvén elmenetelünket, confundáltatik, és gyalázatosképpen fut, oszól, 's vész, nem tsak ellenségtől, hanem minden rendektől. És így hallatlan rossz emlékezetünkel lészen a' veszedelem; menynyen el azért Nagyságod, mert ennek így kell

lenni; én pedig, a' míg lehet, Isten után a' népet vezérlem, 's óltalmazom; ha pedig a' Jó Isten mást rendel felöllünk, örömestebben szenvedek minden nehézségeket, és halált edgyütt velek, mint tsak magam szabadúljak, édes Nemzetem pedig elvesszen (az minthogy ma is bizony édesebb énnékem az véllek való szenvedés, mintsem a' gyalázatos szabadság' nyerésével távol való hallása romlásoknak) méltatlan tisztem is azt kívánja.

Nem lön mit tenni a' Fejedelemnek, engedni kelle tettszésünknek, elmenni, 's engemet elhagyni, kitől elbutsuzván, az hadakat megtsendesítém, szegények látván köztök maradásomat, nagy jó reménységgel megmaradának, és az Fő Rendek is nagy sokan; azok között a' betsületes Ur Kornis Ferentz, Béldi Pál, Huszár Péter, Domokos Tamás, és többek is; eképpen az Fejedelem Illyvó felé mene, mi Stry felé akarunk vala menni. Alig telheték két, vagy három óra, a' passuson még a' költözés nem is végeződvén, a' Tatár elérkezék, és a' seregnek hátúlját megtsapá, kiknek succurrálni akarván, á' kiket lehete, a' seregekben megforditék, és mezei hadbeliek lévén tsak, itt vesze el amaz vitéz Kapitány Gelyén Gergely.

Megtéritettem vala Sápiát is, kinek egy nehány száz lovassa, és Draganossa is vala,

hogy segítene, de nem hogy az Tatárral hartzólt vólna, sőt szót adván egymásnak, nem tsak félre állának, holott a' Draganos az Passust könnyen megtarthattya vala; hanem sokak a' Tatárokkal edgyűtt rajtunk lőnek, a' szerént a' várból is, a' minthogy Gellyént is az várból lövék el. Sőt az előtt is a' Lengyellel megbékélvén, continuo rajtunk vóltanak, magunk, 's Fejedelmünk' szekereit felverték, mint Fő, 's köz Rendeket is sokakot levágtanak; ilyen az ő keresztény békességek, kiben én mindazonáltal nem vádolom az Fő Rendeket, akarattyokból vólt é, nem é? Békételenkedvén pedig az nép, veszedelem alatt is, az út, és várakozás felett is, Sápia után is kelletvén várakoznom, kalauz nélkűl lévén, midőn a' passusról az elöljáró Tatárságot vissza vertük vólna, oda hagyának mind Hajduk, Székelyek; a' mezei hadaknak is, és egyebeknek nagy része, elől elmenvén, az útólját is messze érhettem, jutván egy Timbólna nevű Városhoz, kinek is szoros útja, és a' Városon kelletett által mennünk; itt is a' mi megbékéllett ellenségünk kiütvén, a' Fejedelem' társzekereit, és többeket is verték fel, mind azáltal az Sztározta adván alkalmatosságot reá, tractáltam vélle, és úgy végeztem, hogy lövő szerszámunkban tizet, és egy mozsár pattantyut a' Vá-

roson kivűl való tábor helyünkön hagynánk, kiket vitetne bé a' várba, conservandi causa, sub spe restitutionis, melyre compromittálta is magát; mi is ott hagytuk, nem lévén tovább vitelébe módunk.

Akartunk vólna estve az hóldvilágon indúlni; Sápia is az várhoz elérkezvén, és azt svadeálván szívesen, az Öttsét küldvén hozzám, izené, hogy tiz Tatár érkezett, küldjek reá, fogassam el, a' többi pedig közelebb nints négy mértfőldnél, az is kevés, a' Kámnak pedig még hire sints, várjam meg, míg ki jő, és járjunk edgyütt; de más felől a' várban megrészegedvén, éjfél tájban jött ki, a' mezőben lefekütt; 's érette küldött Embereimet megfosztván, gyalog jövének meg; kalauz nélkűl sokat téveljegvén, egy mezőre történet szerént találánk; kevéssel hajnal előtt megindúlánk, és igen menénk reggelig; viradtán hat óra tájban elérkezék a' Tatár, és a' sereg' utoljába kapa, az honnan hír adatván, meg kelle tartóznom, és vissza verém szép vitézi emberséggel a' Tatárok' elöljáróit, kit másszor is viriliter messze üzénk félmért főldig; de mivel a' Dandárja érkezten érkézett elől a' Butsáki had Szobankatsi Agával, utánna Muradi Szultán, azomba az mi Sápiánk is hát immár jő az Tatár követtel eggyütt, azt kivánván az meg-

írattattáknak nevekkel, állapodjunk meg, készek velünk megbékélni. Vala pedig elöttünk egy sáros passus, kinn nagy hosszu tó gát, és híd, azon túl vala egy Kastély is, szekereink, tselédink már által is keztenek vala költözni; de a' Kastélynak Lengyel Ura is embertelen fenyegetőzéssel excipiálván, annak sem hihetének a' passuson költözésben; két felé is lennünk nem vala bátorságos, az által költözés is bizonytalan vala, már az ellenség érkezvén; nem az nékik hítelben azért, hanem kételenségből megállapodánk tractára, az hídas tó felé való rést hagytuk hátunk megé; a' Seregeket úgy rendelém, hogy három felől való defensio lehetne, negyed felől az víz secundálván bennünköt, négy apro Taratzkok az négy szegeletben; az kevés Gyalogságot, Székely Puskást, Lovast, Sántz helyen feljűl, az hova mint juthatott, állítván, azon belől az Lovas hadakat; az híd, és víz kedvéért pedig nagy heljet kellett vala béfoglalnom, kit sokszor bántam is. Azomba nyoltz óra tájban érkezék a' Tatárság, és bélénk kapván, szüntelen mintegy nap estig ostromla három felől, kiknek ditséretes vitézi nagy bátorsággal resistáltunk, hogy szokatlan lévén az Tatárhoz való hartzhoz, az vólt nagyobb bajom, mi-

képpen a' Dandár seregeket conserválhassam, megbontakozás nélkűl, az Tatár űzésre izeledvén inkább, mint sem nogattam vólna őket, az minthogy mindjárt meg is verték vólna, ha az Dandár megbomlott vólna; rendeltem azért az ellenkezésre, hartzra, üzésre, külön seregeket; az nap sebesedék, 's meghala is Jármi Miklós, jó mezei Kapitány; más felől Német Mansfeld Dragonos Kapitány, többek is nehányan, de szenvedhetőűl.

Vala hátunk megett egy régi sántz túl az tó mellett; bésötétedvén, abba retiráltattam az seregeket, de nem extendáltatik az hídig, és gátig; azt az ellenség obtineálta, retirálása erős hartzal lön; mert az Tatárság vévén eszében, szüntelenűl ostromlá az seregeket; bészállván nagy bajjal, az ellenség is utánnunk nyomúlván, egész éjjel mind rajtunk vólt, más nap viszont tractált; azomba már egy nehány helyen passussa lévén, minden felől környűl vett, az hada többűlten többűlt, mi pedig Lovainkal, Embereinkel vóltunk rettenetes éhségben, és minden fogyatkozásban.

Harmadik napján a' Kám is elérkezék, kihez is követeket botsátván, minden jó válasszal botsátá, magammal is szembe lévén a' Fő Vezér Tihája, és egy nehány Murzák, azután Sobankosi Aga is, és lévén bizonyos summa pénz kívánságok, annak felette, hogy

véllek szövettséget tészünk, ellenségek, kiváltképpen Kozákság ellen hadat adjunk. Ezek felett azért megalkuván, kívánák azt, hogy magam is a' Kámmal szembe légyek, és hallyák magamtól is azon szókat.

Így azért az Hadak között szedeténk fel circiter 20,000 tallérokat, a' Kám', és Vezér', 's Fő Rendek' számára, a' Szultánnak pedig 1000. aranyat; ezen kivűl is kűldöttünk környűlöttök lévőknek bizonyos summát.

De mind ez idők alatt hallottál vólna itt hajakat borzasztó, és lágy szíveket rettentő rettenetes, Alla, Alla kiáltásokat, sűrű zápor' módjára való nyilaknak reánk szórását, éjjeli nappali nyughatatlankodást. Mert az első napi éjtzakai időn egy óra alatt, kéttzeri, háromszori ujjabb seregek ostromolnak vala, azután is pedig, a' tracta alatt, a' sántzig ottan ottan nagy sivalkodással rohannak vala. —

Negyedik napján reggel 31. Julii, az Muradi Szultán, és annak Öttse jövének érettem, és hitekre kivánák, igéretem szerént, az Kámhoz való menetelemet, assecurálván, hogy magok személyekben, nagyobb securitással való mehetésemre jöttek vólna. Elmenvén véllek, a' Szultán elváléк, és elől az Kámhoz ména, engem pedig vélle lévőkkel

a' Szultán' Öttse vün magok sátorához, míglen az audentziának ideje eljöve, az holott ételt, italt hozván elő, azomba kezde kiáltás hallatni az sántznál, kit elsőben szokások szerént való Alla kiáltásoknak, 's ostromi tétetéseknek állítánk, mely már oly' szokásba, 's contemptusba vétetett vala a' Vitézlő rendnél, hogy fekvésekből is arra alig kelnek vala fel, de azomba sűrű lövések is kezdének hallattatni, melyből eszünkbe vévők hitetlenségeket, és az ifjabb Szultánt szorgoztatván, hitekre emlékeztetem vala, velem edgyütt lovakra ragadozánk, és sietve megyünk vala a' Kám' Sátorához, de az lövés, kiáltás, és Tatárságnak minden felől arra való takarodása megmutatá végzett dolognak lenni. Vala pedig distantia, az hová vittek vala egyik szárnyába az tábornak, onnan az másikig, az hova kellett mennünk az Kám Sátorához, onnan viszontag a' sántzig majd egy mértföldön való circuitus; azomba hát hozzák némelyek az rabokat. Meg itélheted keresztény olvasó barátom, ezeket távulról hallanom, 's látnom, ha vélek edgyütt meghalásnál keservesebb vólt é? Érkezém az Kám Sátorához, hát régen elment a' Szultán Vezérrel eggyütt, hogy már oltalmunknak praetextussával. Magamat azért a' Vezér' maga Sátorában velem lévőkkel; kevés idő mulva

megérkezének, az Hám, Vezér, és Szultán. A' Vezér velem szembe lévén, dolgát excusálá azzal, hogy a' vitézlő rendet semmiképpen meg nem tarthatta; mindazáltal semmi sem lett vólna, ha az seregek ki nem jöttek vólna, 's alkalmatosságot azzal nem adtak vólna. Ezzel elmenvén, minket árestálának.

Lön pedig a' dolog ekképpen, midön a' sántzból ki jöttem vólna, nem sok idő múlva hatalmas sürüséggel mindenfelől a' pogányság körülvette a' sántzot elébbeni szokások szerént, és reá nyomúlt a' sántzig tsak nem kézből megüthetésig, az tractának, tött békességnek színével: azomba a' Szemények (Gyalogok) zászlostól kimenének az ellenség közibe, és mindjárt artzal fordúlt, 's kezdett lőni az miéinkre, kiben meg is nyakaztanak felesen. Mely proditiora való szándékokat az előtt való nap eszembe vévén, egyik Kapitánynak, 's vagy három Legénynek közikbe menetelekből, sok intések, és velek való beszédek után ajánlják hüségeket, mi is egy hó pénzt ajándékon adánk, 's megesketők őket, a' mely tsak reggelig tartott az ebeknek; pusztán maradván, és ott is leggyengébb lévén a' sántz hely, az aránt annak rohant az ellenség, kit noha két ízben is vissza vágtak, de végre a' sokaság elborította őket; hátúl is pediglen, holott láttatott

mutatni valami securitást, lőn íly' nehézség, hogy az ló éleségnek szűk vólta miatt, az tónak nádját metélvén le az vitézlő rend, addig jártak, hogy mind az Magyar, mind az Tatárság, egy nehány által járokat találtak, kire is kellett vigyázásunknak lenni, hogy az Magyarság ne szökjék, (mint az első éjtzakán, míg annyira nem levénk környűlvétetve, mentek is el valamennyin) se pedig a' Tatárság bé ne jöhessen, kit egynehányszor meg is probálták. —

Midön azért a' Szemények passust nyitottak vólna, elől, 's hátul is a' tó száján által nyomodott az ellenség, kit mindazáltal erős hartzal vissza vágtanak; de az Szemények' útján a' nagy erő bétodulván, hátul vette a' sántzbelieket, és úgy vágta ki, elől kimondhatatlan sürüséggel állván a' pogányság, szabadoson fogdosta a' miéinket, némelyeket pedig, többi között Nagy Tamás Uramat egynehányad magával, az ostrom előtt hitre kihiván, kik lőttenek vólna az hadaknak jó részének eleje, hitre kitsalták, 's elfogták; maradván benn képembe Kornis Ferentz Uram, vitézi módon többekkel eggyütt, a' míg el nem bontották, 's hátul nem vették, emberkedtenek; de a' sokaság végre tsak elnyomta, és a' sántzból kimenvén, a' népben nem sok halva, hanem kiváltképpen a' Fő Rendek rabbá estenek.

Efféle állapotban szokott dolog, hogy mint a' vízben haló embert a' partról biztatni szokták: úgy tselekedeteket ezzel állatják némely emberek, így, 's amugy kellett vólna lenni, 's lehetett vólna; tudom, az én írásom, 's relatiom sem távoztatja azt el, kiváltképpen azok előtt, kik ez félékben nem forgottak, nem értvén embereknek itéletét; mindazáltal kik praxisban tudják, azokért jelentem.

Mondhatná valaki: Generálisnak kimenni, 's Pogányságnak hinni. Felelet. A' zálogot urgeáltam; de nem obtineálhattam követtség által, hogy oly' végzett dologra menynyek, nem hittem; de láttam, másképpen is kezekbe vagyok; a' nép féltett is ugyan, de viszont a' Követek által tött választételekhez képest bizott is, hogy személyemmel, magunk oblationkal, adományunkal complaceálhatnánk. Valjon, 's ha el nem mentem vólna, az egész nép maga is nem kárhoztatna é? hogy oka vóltam veszedelmeknek; mentem azért hitre, a' megírt nagy emberekre képest. Írom, hogy kezekbe vóltam, Kornétákkal edgyütt; írom igazsággal, egy nem vólt egész 100, többire ki alatt 25, és 30 personák, hartzra való pedig 10, 's 16. 20. személyek; mindenestől fogva hartzra való emberem négy, vagy öt ezer ha lehetett, gyalog

pedig az áruló Szeményeken kivűl igen kevés, Taratzkotska négy. Az ellenség ad minus 60,000; de mit írom számát, a' ki meg tudja fontolni, Tatár Kámnak személye szerént jelenlétét, és erejét, kik ellen u. m. Magyarok, Svékus, Kozák ellen indúlt, megitélheti. —

Az hadak, maga, lova, elfáradott, éhezett, kénszeredett: az ellenség erős, jó lovas, nem régen nyugottan indúlt; kimenni a' sántzból nem bátorságos, 's nem egésséges, benn maradni pedig tovább, éhelhalás.

Értsd meg Uram a' sántznak állapotját; ez valamikor régentén vólt valami sántz forma; de nem nagy, sem reguláris, hanem tsak egy lineában lévő, de már megavult, és romlott gyepes hely, melynek renoválásában semmi rendes instrumentumink nem vóltanak, hanem szabjái' hegyeivel, tsákányokkal, baltákkal kellett, nem lévén egy ásó is, vagy kapa, némely heljeken hólt lovakkal potólván; szekerünk is nyoltz, 's tiz felett nem lévén, ez vólt minden erősségünk; többnyire mindenütt óltalom, és ló esés nélkűl bémehetett, kanot már semmi nem vólt, ruhájokból tsináltak magoknak, a' gyalog taratzkokban golyobist, hol bétött darab lántzokat, on szerszámokat, sat. vetvén, a' por is már mindenfelé teljességgel elfogyott; a' Lovas had között egy kopia nem találtatott;

ezék így lévén, lehetetlen vala, hogy egyébképpen tselekedném, hanem a' tractát acceptálnom valamint, 's valahogy; magam személyembe, hogy a' sántzból elmennyek, vóltak svásorim; de az betsület, és édes Nemzetem' szeretete arra is nem botsátott.

Ne ítély azért ezt halló, 's ólvasó Barátom, 's Uram! balul ez állapotról; mert bizony feci, quod potui, szívesen pedig, melylyet magok is haraggal, 's szidalommal emlegetnek, szemeinkel is látjuk a' sok sebest, látjuk a' sok elveszett pogányságot, úgy hogy annak száma meghaladta sokkal a' miéinket, a' rabbá esteken kivűl. De mindenek felett emeld fel elmédet mindenek felett való helyre, és gondold meg, hogy mind ezek, nem történetből, hanem Isten' rendeléséből löttek, kihez hasonlótól Isten minden Keresztény Nemzetet óltalmazzon, 's rajtunk kegyelmesen könyörűljön ő Felsége, Ámen.

Így vesze el éhséggel, fegyverrel, és Tatár rabságban a' nagy számu Erdélyi fényes had, és tsak azon három ezer Ember jöve jó rendbe, és épen vissza, melyet Krakkóból a' vólt Várnagy Bethlen János vissza hozott.

Alig érkezett meg a' szerentsétlenségtől körűl vett Rákótzi György Etsedre ház népéhez, akkor, a' midön egy kevés pihenést várna, érkezék a' Budai Vezérnek Követje, a'

ki ugyan örvendezni küldetett a' Lengyelekkel megköttetett Békéért a' Fejedelemhez; de titkos tzélja követtségének a' vala: hogy a' Lengyél háboru környűlállásait alattomoson kitudakolja. Titkoltak is ugyan a' Fejedelmi Udvarnál mindent tőle: de ő alattomosan okossággal mindent kitanúlván, sietett a' tudosítást Konstántzinápolyba megvinni. Ez elmenvén a' Fejedelmi Udvartól, a' Fejedelem Ventsellőre sietett, a' hová Patakról által jövén az Özvegy Fejedelemné, szerentsétlenségeit Annyának fájdalmason panaszólta; 's az okos Loránffy 'Su'sánna, bár mélylyen érzette Fia' szerentsétlenségét, tsak ugyan vigasztalni kívánta; vissza térvén Etsedre, érkezék Bihar Vármegyei Alispány Károlyi Mihálynak egy szolgája, ki tsak nem egyedűl szaladhatott el a' Tatár veszedelem elöl, és leg elébb hozta meg Rákótzi Fejedelemnek a' rettenetes hírt, hogy az Erdélyi Sereg egésszen Tatár rabságba esett: az első bánat, és Hazafi felhevülés nagy vala a' Rákótzi mejjében. — Esküvéssel fogadta mindenek előtt, hogy ha tsak egy dolmányba is maradna, a' rabságba esteket a' maga költségén is kiváltaná; de talám a' midőn tette is ezen fogadását, nem abból a' tzélból tette, hogy megtartsa.

Sietett tsak ugyan Rákótzi György az Erdélyi megmaradott Rendeket, és Karokat Gyülésre egybehívni, és maga is bémenvén Kis Asszony Hava' 17-*dikén*, Szamosujvárra; Déé'sre Ország Gyülést hírdetett. De megbetegedvén, és Szamosujvâron ágyba feküvén, a' Déé'sre kihirdettetett Gyülést, kénteleníttetett Szamosujvárra által tenni, és Sz. Mihály Havának 3-*dikán*, a' Gyülés ki is 1657. nyittatott, mely Gyülésre a' Fejedelem a' következendőkbe tette meg Fejedelmi feltételét: (propositioját) Kivántuk vólna, hogy ez kegyelmetek mostani Öszvegyülését a' bő irgalmu Istennek reánk terjeszteni szokott kegyelmességéről háláadó örvendezéssel kezdhetnék el; de az emberi gyarló elmétől elrejtett, és felbonthatatlan tanátsu Istennek úgy tettzett, hogy az szegény hazának is sok esztendőktől fogva fényeskedő szerentséje meghomályosodván, ez világi boldogtalanságnak hóldnál változóbb állhatatlansága ilyen szomoru esetivel is Nemzetünknek, tzégéresittetnék. Kereszténységünk kivánnya, hogy az Istennek rajtunk megnehezedett kezét is békével, és háláadással szenvedjük, és béketelen zugolodással reánk megsuljosodására okot tovább ne adgyunk; megemlékezvén, hogy judicia Domini vera justificata in semet ipsa. Hogy pedig a' jó tanátsot a' szerentsés ki-

menetelből fontolni szokott embereknek bal ítéleteket eltörölhessük, szükségesnek itéljük ezeket kegyelmetek' eleibe terjesztenünk:

1. Előttünk lévő bóldog emlékezetű, 's nagy hírű Eleink' mindentől ditsértetett péládjokat általván hivalkodó szemmel nézni, ügyekeztünk azon fáradságunkat, költségünk, és magunk személjének, 's életünknek kotzkáztatásával is, hogy az szegény Hazának barátit, 's jó akaróit számositanók, ellenséginek pedig romlásunkra fegyverkező ügyekezeteket megelőzvén, eltávoztathatnók, melyet is az Királyoknak, és Fejedelmeknek kezeket hartzra igazgató Istennek segedelme által, meg nem bánható, és nem szégyenlhető kimenetellel vittünk egy nehány úttal véghez. Ez elmúlt télben is emberi okoskodás, és itélet szerént kézben szakadhatatlan alkalmatosság mutatván magát, az Hazának megerősödésére győzedelmes, és hatalmas Nemzeteknek hivásokra, és erős hittel való kötelességünkhöz biztunkban, Istennek is úgy írgalmasságát reménlvén, Tanáts Ur Hiveinknek elsőbben kötelességünk szerént hírére tévén, azután Máramarosi Gyülésünkben az egész Országgal közölvén, és ő kegyelmeknek ellene mondása nélkűl fegyvert fogtunk vala. Mellyel egy ideig győzedelmeskedvén, mind az Hazafiainak zugolodása nélkűl; azu-

tán a' szerentse hátat fordítván, értvén kedvetlenkedéseket ő kegyelmeknek, szorgalmatoskodtunk azon velünk lévő Tanáts Úr Híveinkel tanátskozván, mint, 's mely úton hozhatnók hadainkat kárnélkűl Hazánkba. Éjjeli, és nappali jövéssel követtük az útat, mely bátorságosabbnak tettzett ő kegyelmeknek. De a' Lengyeleknek elérkezések, és más Nemzetekből álló társainknak mellőlünk való elszökésekből kitettzék, hogy az emberi okosság haszontalan, minden szorgalmatosságunk igen gyenge pai's, az magosságbéli kézből reánk lőtt nyílnak megtompittására. Azomban 26. Julii késő estvén a' Tatárok előljáróinak a' Lengyel táborban elérkezéseket megértvén, Kemény János, Petki István, Kornis Ferentz, és Cancellarius Uraimékkal, és több betsületes Hiveinkel, a' kiket hol kaphattunk, ilyen szoros állapotban (mivel a' sötéttség miatt senkinek szállását nem tudhattuk) tanátskozván, tetszék Ő kegyelmeknek, hogy a' személyünknek jelen léte senkinek óltalmára, és segíttségére nem szolgálhatna, sőt kőltségünknek a' váltságát képtelenűl, és hasonlíthatatlanúl megmaradó hír gerjesztené inkább a' Tatár Kámnak pénzt szomjuhozó kivánságát, és tsak azért is reá jöne hadainkra. Ellenben pedig megértvén magunknak hazánkba való jövetelünket, tar-

tana attól, Portátul el ne idegenednénk, és kevesebb summával megengesztelödnék tracta által. Mely hogy könnyebben véghez mehetne, sok adományinkal, és igéretünkel is hadaink mellett hadtunk vólt, egy Tatárul tudó, és véllek esmeretes Lengyel Urat, melyet magunk személye mellé rendeltek vólt az Hethmánok. Minthogy pedig sokaknak, a' tábor nagyobb részének igen megfáradt, és bádgyatt lovai miatt, lehetetlen vólt sietö útunkban velünk elérkezni, azoknak az felylyebb megírt mód szerént való gondjok viselésére, rendeltük Sebesi Miklós, és Domokos Tamás Uraimékat. A' kiknek Lovak pedig bírná az útat, azoknak útokot nem ellenzenék. 27. Julii az egész had rendkivűl felűlvén hajnalban, azomban Kemény János Uramnak tettzék, hogy ő kegyelme maga is ott maradna, melyet jollehet mi nem jovallánk (mivel már ő kegyelme maga is sok ratiokkal megállatta vala estve károsnak lenni ott való maradását, velünk eljövésre igérvén magát, mint hogy az tábornak is Fő Rendeinek, és jó Lovassinak elkellett vólna velünk jönni) mindazáltal nem is kénszerítők ő kemét eljövetelre, hanem Cancelláriusunkat kűldök ő kegyelmével az hadakhoz, hogy értésekre adnák az dolgot. Fejedelmi Hitünkre esküvéssel izenvén, hogy ha az ő kegyelmek

securitássára bátorságosb megmaradására szolgálna ott való maradásunk. — Melyet Cancelláriusunk megmondván, a' szerint Kemény János Uram ott való megmaradása sokakat megtartoztatott, a' kiknek pedig akaratjok vólt, bennünket követtek. —

2. Szomoruán értjük azt is, hogy némely, Fejedelmek' személyét gyűlölségbe hozásra ügyekező lelkiösméretekkel tusakodó emberek, azzal motskóltak bennünket, hogy Moldovai Vajdának mi írtunk vólna, vágassa le a' többitől elszakadott rész hadainkat, mely tökéletlen kohban formált híreknek megtzáfolására mi a' Moldovai Vajdának arról Bán Uramnak ő kegyelmének irott levelét beküldöttünk kegyelmeteknek, és itéljen ennek helytelen voltából, több efféle híreknek hamisságiról. —

3. Továbbá való Atyai szeretettel hogy gondviselésünket kegyelmetekhez megmutathassuk, ha mit kegyelmeteknek nehézségért való dolgot az eddig íratott Articulusokban eszünkbe vehetünk, azokat kegyelmetekkel egy értelemből tollálni, corrigálni, meliorálni készek vagyunk. Többi között: —

Hogy íly véletlen romlás, és eset ne kövesse többé a' szegény Hazánkat, kegyelmesen annuálunk, hogy az hazafiai hazájoknak határin kivűl menni hadakozni ennekutánna

semmiképpen ne tartozzanak, hanem tsak az Ország' Gyülésében közönséges, és szabad suffrágium által végeztetett, és jová hagyatott igyben.

4. Mivel pedig a' Portának hozzánk való indulatjától függ e' szegény Hazának mind jó, 's mind ellenkező sorsa, annak kedve' kereséséről is szükségesképpen illik kegyelmeteknek jó idején gondot viselni. Melyről való kegyelmetek' jó tetszését kivánnyuk is kegyelmesen érteni. —

5. Nyavalyás szerentsétlenségbe esett Atyánkfiainak is megszabadíttásokban, hogy kegyelmetek velünk eggyütt munkálódni, és annak módjáról végezni ne halassza, mind az jó Kereszténység, mind az Atyafiui vér kivánnyák. Mi is intjük arra kegyelmeteket kegyelmesen, magunk pedig valamire a' jó Isten segit bennünket, ügyekezünk azon, Atyai szorgalmatosságunkat magok megmaradásával experiálhassa kegyelmetek. —

Ezen Fejedelmi feltételeket nem lehet bosszankodás nélkűl olvasni, hogy Rákótzi György azt állítani nem szégyenlette: hogy ő a' Lengyelek ellen való háborura nézve a' Tanáts Urakat megkérdezte, és a' Tanátsi Rend aztat helyben hagyta; söt a' Máramarosba Viskibe egyben gyűlt, 's törvényesen egyben hivutt Karok, és Rendek Országoson

végezték vólna el a' háborut. Nem lehet a' Karoknak rossz neven venni, hogy ezek' hallására kedvetlen zugásokra fokadtak ki, 's legelőbb a' Tanátsosokat rendre megszollitották, és senki is a' Lengyel háboru' jovaslását, sőt tudását is meg nem akarván esmerni, tsupán a' Fejedelem' akkori gyengélkedése' megkimélléséből állottak el a' több vitatástól; hanem a' több országos sérelmek' megorvoslását, a' Fiscus által törvénytelenűl elvett Joszágok' vissza adását, a' bilintsbe vetett vevés, adás, kűlső Ország felé való kereskedés' felszabadítását, 's több sérelmek' megorvoslását' kérték. — De mihelyt a' Fejedelem' egéssége valamennyire helyre állott, azonnal mind ezeket Fejedelmi méltósága nagy megsértésének tekintette. Fejedelmi jussait, éppen úgy, mint néhai attya, és maga is eddig tselekedte, fenntartani, magát mérgesen, 's fenyegetődzve kinyilatkoztatta; azt állítván, hogy a' Fejedelem' tárháza gazdagságával az ő tekintete, 's ezzel az Ország' boldogsága lenne változhatatlanúl egybekötve. Megérkezett ugyan ezen Gyülésre Kemény Jánosnak fenn említett tudósitása, 's a' mellett a' Fejedelemhez, és a' Karokhoz írt I-ső Szám alatt megjegyzett Levele. Igérte is a' Fejedelem szóval a' Tatár rabok' kiváltása'

munkálodását: söt azzal elöre ditsekedett is: de mikor a' dolog tanátskozás alá vétetett, azt állította: hogy neki nem vólna harmintz ezer Tallérnál több pénze, 's az által nagyon keveset segíthetne. — És így azután a' Tatár rabságban sinlödö Nemesi Rend maga magát kénteleníttetett kiváltani, sokan nem tsak felkelhető Vagyonnyokat, hanem fekvő Jószágokat zálogul, söt némely kevesebb Birtokkal óltso árron örökre, maradékok' megrontására, eladván, a' Joszágtalanok pedig rab lántzok' hordozása között holtanak meg. Megjelentek vala ezen Gyülésre, a' rabsággra esteknek feleségeik, és gyermekeik közzűl sokan gyász ruhákba öltözvén, a' Fejedelmi Udvart zokogó sírással körűl vették, az uttzákon közönséges gyász látszatott, a' Fejedelem megkeményítette szívét ezen szerentsétlenek iránt. — Semmi segedelmet valósággal nem adott. A' Rendek ugyan Kapu szám szerént adót vetettek mindenekre, hogy abból a' Rabok, a' mennyire lehettséges, kiváltassanak: de ezen pénz kevés részben gyűlt fel, és mivel tsak Kemény Jánosért egyedűl 116. ezer Tallér, Kornis Ferentzért 60. ezer Tallér kéretett váltságúl, a' mint az 1658-*ban*, Sz. György Hava' 2-*dikán*, tartatott Ország Gyülése' 2-*dik* Czikkellye bizonyítja, az Ország szorúlt állapotjában ma-

ga részéről eléggé nem is segedelmezhetett. A' Rendeket nagy bosszankodás foglalta el a' Fejedelem ellen, mint a' kinek teméntelen félre tett Kintseit, és szüntelen béjövő nagy jövedelmeit jól tudták; nehezen vették, hogy az Ország' sérelmeit is ennyi általa okozott károk, és szerentsétlenségek után is orvosolni semmi részbe nem kivánja.

Eloszlék az Ország' Gyűlése, és a' Karok, és Rendek, a' bévett szokás ellen, a' Fejedelemtől még butsút sem vettenek. Abban a' reménységben vala Rákótzi György, hogy a' veszedelem már elmúlván képzelödései szerént, elmúlnának annak következései is; és hogy az Országban is az ő megrázatott Fejedelmi méltóságát, férfiúi keménysége, és a' Rendek iránt viseltető magas tartása helyre állíthatja. De eljött vala az az idő pont, mely nem tsak az ő ditsősségét, és fénnyét fedé bé setét homállyal, hanem az elmúltaknak, 's megtörténteknek soraiban elébb a' Rákótzi tulajdon személlyére, 's azután az egész Erdélyre a' romlást meghozá. A' Fényes Porta a' Rákótzitól való sok megbántásait rég' kivánta titkolni, és az elégtételt olly' idő pontra halasztani, a' melyben semmi veszedelmes ellent állástól nem félhetne; most már egybe lévén törve Rá-

kótzinak nagyobb ereje, még tsak fegyveres kézzel sem kivánta előbb parantsolatjait támogatni, hanem egy eddig elé szokásban nem lévő útat választott, és Császári alírásával jegyzett Levele által parantsolta, hogy Rákótzi György a' Fejedelemségből tösstént kitétetvén, helyébe az Erdélyi Rendek más Fejedelmet válasszanak, és jelentsenek fel a' Szultánnak, megerősítés végett, a' mint az ide mellékelt II-*dik* szám alatti Oklevél bizonyítja.

Most már Rákótzi György mintegy egy mély álomból nem felébredni, hanem felrázattatni érzé magát, 's azon Ország' Rendjeit, kiket nem régiben a' Szamosujvári Gyülés' alkalmatosságával Fejedelmi fennhéjazással, minden törvényes sérelmek' legkissebb igazitása nélkűl, a' szerentsétlenekre nézve legkissebb vigasztalás' igérete nélkűl elbotsátott vala, kéntelenségből Fejérvárra Mind Sz. Havának 26-*dikára* egybehivá. Mely Gyülésen felolvastatott a' fennebbi Levél, sőt a' Budai Vezértől, Tatár Kámtól küldött Törökök, mind Írásban, mind szóval hasonlót adtak elő a' Rendek' Gyülésiben. Az Ország' Rendjei, sok szerentsétlenségeik mellett, fájdalommal valának eltelve. Rákótzi a' magára vont veszedelem' sullyát kezdé fontólgatni. A' Török Udvarnak hatálma Erdély-

nek gyengesége mellé fontba tétetvén, az engedelmeskedés látszatott egyedűl való eszköznek a' veszedelemben forgó Ország' megmaradására. Legelébb is azért Rákótzi György kénteleníttetett egy Újj Fejedelemnek Választásában megeggyezni, és a' Rendek a' Bihar, és Máramarosi Fő Ispány Rhédei Ferentzet tsak hamar Fejedelemnek választották, olly' feltétellel mindazáltal, hogy a' Rendek, a' Fényes Kapu előtt a' Rákótzi vissza tételéért esdekelnének, és ha azt megnyerhetnék, az Újj Fejedelem Székéből leszállván, Rákótzihoz újjra engedelmességgel viseltessék; addig pedig Rákótzi sem az Ország' dolgába ne avatkoznék, sem a' Fejedelmi Czimmel ne élne, hanem mint magános személy tsendesen viselné magát. Érdemes megolvasni az Ország Rendjeinek Rákótzihoz, és viszont Rákótzinak az Ország' Rendjeihez tett fogadásait a' 3-*dik*, és 4-*dik* szám alatt. Nagy ditsősségére szolgál az Erdélyi Rendeknek valódi Nemes érzések, kik tusakodva törekedtek, a' midőn Hazájokat a' nagy veszélyből megmenteni, azt a' Rákótzi Fejedelmet, ki az egész veszélyt maga okozta, még is abba az állapotba kivánták helyheztetni, hogy nem tsak megszükülés nélkűl, hanem méltóságoson élhetne. A' Rákótzi Háznak engedvén a' Görgényi, Gyalui, Balá'sfalvi,

Radnothi, Székelyhídi Uradalmakat, a' Csanádi, Sorostélyi, Monostori, Hóldvilági, Kis Csergedi, Solyomkői, Tasnádi, Bábólnai, Örményesi, Kodovai, szép Joszágokat, hozzá tartozó részekkel eggyütt. A' késő maradék is magasztalhatja az Erdélyi Rendeknek ezen nemes érzését, 's valóban jobb Fejedelemre lettek vólna ezek érdemesek, 's a' midőn még is Rákótzi György ezt elesmerve, ezutánra is tsupán a' maga nagyra vágyó indúlatját követte, 's annak Erdélyt feláldozni nem általlatta, lehet é emlékezete méltán áldásban?

Az Ország' Gyülése után látszatott ugyan Rákótzi György Gyalui Vár' Uradalmába magát félre vonni, és ott alattomos tsendességben élni; de nem sokára a' Váradi Al Kapitány Gyulai Ferentzel levelezésbe ereszkedett. Gyulai Ferentz nyílván kárhoztatta az Ország' Végzéseit, 's eszköz leve, hogy se Várad, se Jenö Vára a' Rhédei Fejedelemségét meg nem esmerte. A' Várvédet, borozás közbe, igéretek által arra vette, hogy az erősségeket az Újj Fejedelemnek által ne adják, azt állítván közönségesen Gyulai, hogy az Országnak nem lett vólna hatalmában Rákótzi Györgyet a' Fejedelemségből elbutsuztatni. Ezen példa után Szamosujvári Kapitány Bánffy György is ezt tevé, 's a' több Várakban való Védék is,

sem az Ország', sem a' Fejedelem Rhédei hüségére réá hajlani nem akartak; látván a' Fényes Porta ezen zavart, ezen alkalmatosságot arra kivánta használni, hogy Jenö Várát Erdélytől elszakassza, 's a' Magyar Országi Birtokaihoz kaptsolja, 's eztet a' Török Császár az Erdélyi Rendektől kérni is kezdé, mellyet alig értett meg a' Fejedelmi méltóság nélkűl élni nem tudó Rákótzi, töstént a' maga vissza tétetését munkába vette. Igaz ugyan, hogy ez a' Rákótzi uralkodni kivánó indulatjának ki nem ólthattó tüze, mind a' régibb, mind az ujjabb történetekben több hasonló példákra talál. De Rákótzira nézve meg kell azt jegyezni, hogy neki Erdélyhez nem a' származás, vagy Fejedelmi következés' rendje, hanem tsupán a' Rendek' Választása, a' Török Udvar' helybe hagyása, világos feltételekre letett Hit, adván just, és ő eggyezés mellett térvén vissza a' magános életre, erőszakos tselekedeteit sem törvényes okból, sem az okosság szerént menteni nem lehetett. Ő az Országot tsak azért kereste, hogy annak jövedelméből élhessen; hogy Erdélynek a' kűlső bátorságot, a' hatalmas Török Szultán ellen, megszerezhesse, jozan ésszel maga sem remélhetvén, a' Rendek közzűl egy két ne talám tám magok hasznát vadászókon kivűl, vissza tétété-

sét, nem is ohajtották. De mind ezzel nem gondolván, az ujjból fejedelmeskedni akaró Rákótzi György, szerte széllyel az Országba hódóltató Leveleket küldött, Fejedelmi Czimmel mindeneket hivségére meghiván; a' tsendes Rhédei Ferentz ez Országos zavarban a' Rendeket Bóldog Asszony Havának
1658. 9-*dikére*, Gyülésre egybehivatta. Rákótzi ezen Gyülésre küldötte az 5-*dik* szám alatti Levelet, vagy is Fejedelmi Rendelést; melyből, és több nyughatatlanságaiból Rákótzinak gondolatjait megértvén, Bánffy Dénest sietőleg Gyaluba Rákótzihoz küldötték, mind Levéllel, mind szóval kérvén Rákótzit, hogy tartaná magát az Országgal tett eggyezéséhez, tsendesen adná meg a' kezénél tartott Várakat az Újj Fejedelemnek. Rákótzi Bánffy Dénest kemény fenyegetődzésekkel botsátotta vissza a' Rendekhez. Melyre a' Rendek ujjra Rákótzihoz küldötték Bartsai Ákost. Ez által kérték Rákótzit, hogy venné gondolóra, hogy Erdélynek gyengesége, a' Török erőnek megnem felelhet, ne kivánná az őtet sok jó téteménnyekkel éltetett Erdélyt végső pusztulásra kitenni; várná el tsendesen a' dolognak további follyását. Már ekkor Rákótzi, nevezetesen Magyar Országról, feles fogadott 'soldosokat hozatott vala bé. Bartsai Ákost

azért előre ugyan elbotsátá; de éjjel táborába utánna menvén, elérte, erőszakkal magához vette, 's úgy indította seregét, hogy a' midőn Medgyesen a' Rendek egy reggel álmokból felébredtek, a' Város a' Rákótzi hadaival tökélletesen körűl véve, minden Rendek magokat mintegy elfogva lenni látták. Nagy vala a' zavarodás a' Gyülésben; a' Hazafiak egy más ellen szinte kardra költenek. A' Rákótzi táborába Követtség küldetett, de minden hosszas tanátskozásnak, a' Város mintegy meglévén szállva, az erőszaknak való engedés lehetett a' vége. Sűrű ágyu lövések, 's trombita' harsogásai között, mintha egy Győzedelmes lett vólna, pompáson lett Rákótzi Györgynek Medgyesre való bémenetele. A' jámbor Rhédei Ferentz kiméne Magyar Országi Joszágába, három Hólnapi Fejedelmi nevet viselése után. A' Rendek azt az eggyet magok részekről világosan kikötötték: az Erdélyi Nemesség, és Sergek a' Török ellen való hadakozásra Rákótzitól ne kénszeríttessenek. Kéntelenek valának még ezen Gyülésen a' Rendek a' Török Császárhoz Rákótzi visszatételére engesztelő Levelet küldeni. Mi némü Okokkal mentegették tselekedeteket, a' Budai Vezérhez a' 6-*dik* szám alatti Levélből világoson meglehet látni.

Az okosság' törvénnye azt látszatott parantsolni Rákótzinak, hogy ílly' állapotjában a' Török Udvart felettébb megkiméllje. De még is ujjból elbizakodván Rákótzi, a' Havasalföldi, és Oláh Országi Vajdákat Istvánt, és Konstántint, pártfogólni a' Török Udvar ellen, Erdélyi segíttséggel is törekedvén, ez által a' Fényes Kapu' bosszúállását gondolatlanúl mintegy kihívta, és ezen lépéseivel az Erdélyi ártatlan Rendeket is dolgaiba, mint pártfogókat, belé zavarta. A' Nagy Vezér meg is írta az Erdélyi Rendeknek a' 7-*dik* szám alatti Levelében, kemény fenyegetödzések között, hogy mind Rákótzit, mind az általa pártfogólt István, és Konstántin Vajdákat kötözve küldenék ki a' Rendek a' Szultánhoz, külömben mint nyílvános ellenség úgy fogna Erdélybe bérontani. Követűl küldötte ílly' környűl állásai között Rákótzi György Mikes Mihályt a' Bétsi Felséges Udvarhoz, attól kérvén a' Törökök ellen a' segedelmet. Azomban, ámbátor Kemény János, a' rabságból haza jött Prédikátor Selyei Istvántól a' Tatár Kámnak Erdélybe való bémenetelre már megtett minden készűleteit, a' Fejedelemnek megizentette vala; még is a' közelgető nagy veszedelmet a' Rendektől mélységesen eltitkólva, Pünköst Havának 22-*dikén*, tartott Gyü-

lésben, a' Rendeket minden képpen igyekezett a' Törökök ellen való közönséges felkelésre, és világos had inditásra réá venni. De az Ország' Rendjei ettől felettébb idegenkedtek, és azért ő maga fizetett népével, 's azokkal, kiket réá bírhatott, a' már útban lévő Török hadaknak eleibe ment. A' Tanáts Urak közzűl Haller Gábort, és Bethlen Jánost, tsak nem erőszakkal magával elvivén. Erdélyből hét ezer gyalog, és két ezer lovasokkal lett a' kiindúlás. Ezen Sereghez tsatólta magát, a' Magyar Országi részekből a' Hajduság, 's több sergek, a' kik minnyájan nagy bátorsággal várták a' Török sereggel való szembe szállást. Chinan Basa, a' Budai Vezér, egy lágy, és értetlen Ember, bé nem várván a' Temesvári Basát, szembe szálla Rákótzival, 's ezen nem katonás Vezért, Lippa mellett, Rákótzi szerentsésen megveré. Natsotska leve a' Török vesztés. Sokan, kik között az Egri Basa, az Esztergomi Bég, a' Maros Vizibe fullattak. A' hartz' mezején, az ütközet' estvéjén az egész Magyar tábor letérdepelvén, Udvari Pap Várállyai Lőrintz 'Soltárok éneklése mellett tartotta a' háláadó Könyörgést. Innen Rákótzi Váradra bémenvén, sűrű ágyuzások között, a' Magyar sereg, mu'sika szó kisérése mellett, egyenesen a' nagy templomba ment; holott

Városi Prédikátor Magyari Benedek, egy alkalmatosság szerént való Tanítást tett. Estvére az egész Város kivilágosíttatott, sőt az egész Erdélyben meglötette Rákotzi a' győzedelmi lővéseket. Igy még egyszer látszott a' Rákoltzi György szerentséje, mintegy lemenő napnak a' tiszta egen való sugárai, úgy vissza köszönteni, hogy ezen keveset tartó napfényt annál setétebb szerentsétlenség követhesse. —

Bíztatni láttatott ugyan Mikes Mihály Bétsből Rákótzit, de tsak ugyan a' Bétsi Udvarnak nem látszott valóságos meghatározott akaratja lenni, a' Rákótzi György segedelméért, a' Törökökkel háboruba keveredni. Kénteleníttetett azért Rákótzi György közelebbi győzedelmei utánn ujjból a' Török Fő Vezérhez folyamodni. De a' Fő Vezér 8-*dik* szám alatti válasszában Rákótzinak azt tanátsólta, hogy hivsége, 's engedelmessége' jeléűl, a' Fényes Kapunál személlyesen jelennék meg.

Az alatt a' Fényes Kapu megunván Rákótzinak egy mással ellenkező tselekedetit, Rákótzit két felől rendelé megtámadtatni. Magyar Országba megérkezett a' Fő Vezér személlyesen, az Erdélyi szélekre a' Tatár Kám, — a' Fő Vezér száz ötven ezer Emberrel közelgetett Jenő Várához. Rákó-

tzi a' Várvédet nem sokára kűldendő segedelemmel ketsegtette. A' Várvéd, a' hellyett hogy a' Vár' oltalmazására megkivántató elő készűletek' megtételében szorgalmatoskodnék, ivással, tobzodással töltötte idejét. A' Vár' legkissebb ellent állás nélkűl, Kis Asszony Havának 29-*dikén* lett a' megszállás, és Sz. Mihály Havának 2-*dikán* a' zenebonáskodni jól tudó Ujlaki László már feladta az egész Várat, mellyért igaz ugyan, hogy Rákótzi Ujlakira hadi törvényt űltettetvén, Ujlakit fő vétellel méltán büntettette, de Jenő még is elveszve marada. A' megréműlt Erdélyi Rendek, az idő rövidsége szerént, a' mint lehetett annyi számmal Nagy Sinkre egybe gyülvén, buslakodva tanátskoztak, hogy a' Tatár Sereg, már az Erdélyi havasok mellett állván, mit kellessen tsinálni, hogy megmaradhassanak. Elvégzék, hogy a' Török Fő Vezérhez Követtség kűldessék, megkérni a' Fő Vezért, hogy a' Rákótzi vakmerőségéért ne büntetné az egész Erdélyt. — Mely Követtségre kirendelt Bánffy György elmenni nem akarván, elkűldettek Bartsai Ákos, Daniel Ferentz, Luts János. Szászok' Nemzeti Gróffja, és Fodor János. Maga Rákótzi György is ezen Követtség iránt tudosittatván, maga személlyes dolga' pártfogolását nem tsak ajánlotta a' Követtség-

nek, hanem úti költségre három száz Tallérokat is adatni rendelt, így habozván maga tselekedeteiben szüntelen, mint a' vízbe haló ember. —

Alig mehettek ki Erdélyből az Ország' megmaradásáért esdeklő Követek, már béérkezett a' Tatár Kám vad népével, a' Bodzai (passuson) szoros úton. Székely útmutatók hozták bé Erdélybe. Legelébb Brassónak, azután Szebennek jött. Ezen Városok meglévén erösítve a' bennelakók ugyan nem félhettek: de azt remélvén, hogy az által a' Tatárokat szelidségre bírhatják, és legalább a' Város mellett lévő szomszéd helységeket megkiméllik, nagy summa arany, és ezüst pénzel adóztanak. De ezzel tzéljokat elnemérhették, a' szomszéd helységeket tsak nem a' Város' Kapujáig elégetvén a' Tatárok. Innen több tsapatokra oszlottak. Minden helységeket, Nemes Udvarokat, felkerestek, felégettek. Az Országbeli gonosz Emberek közzűl út mutatókra, az elrejtett vagyonok felfedezőkre mindenütt találván. A' kiket le nem vágtanak, azokat rab lántzokra füzvén, mint a' Vásárban a' marhákat magok előtt hajtották. Más Városok felett Fejérvárnak legszerentsétlenebb leve a' sorsa. A' Tatár Kám Szebenből egyenesen oda ment, azt állítván, hogy illő lenne a' Fejedelmet lakhellyén meg-

látogatni, 's felkeresni. Rákótzi György Fejérvárra nézve semmi rendeléseket nem tett vala. A' Várost legkissebb Várvéd nélkűl hagyta, még a' Város Elöljárói közzűl is a' nagyobb rész, a' hová lehetett, elszaladott. A' megmaradott gyámoltalan nép, a' mi pénzt egybe gyüjthetett, ajándékúl kikűldé a' Tatároknak. De a' Tatárok keveselték a' kikűldetett adót, a' tehetősebbek' kifutásával a' Városi nép több adóval a' Tatárokat meg nem engesztelhetvén, óltalomra kerűlt a' dolog. — A' szegény Fejérvári nép, nem sokáig álhata ellene a' Tatárságnak. A' Tatárok bérohanván, az uttzákon öldösték az embereket; a' Toronyba felhágtak, onnan elevenen vetették le az embereket az uttzákra. Legelébb a' Bethlen Gábor által fényesen épített Fejedelmi Udvart gyujtották fel; a' fényes butorokat a' ház' közepére rakták; a' fejér márvánnyal kirakatott szobákat, rendről rendre belölről felgyujtották; fedél nélkűl, és butorok nélkűl maradott a' Fejedelmi Udvar. A' Fő Templomba bé menvén, a' Fejedelmek' sírjait felhányták; I. Rákótzi György' tsontjait nap fényre száradni kitették, a' Fejedelmi emlék köveket egybe tördelték; I. Rákótzi Györgynek zászlóját nagy dühösséggel különösön elégétték. A' Templombeli székeket egybe hordván, a'

Templomat kivűlről belőlről egyszersmind gyujtották fel. Nyóltz nagy darab harang elolvadva hullott le a' toronyból. Thorotzközi Ferentz Káptalan Keresőnek köszönheti Erdély egyedűl a' Fejérvári Országos Leveles Tár' megmaradását, a' ki a' Levelek' féltőbb részét, minden felsőbb rendelés nélkűl, Szebenbe maga szállította vala el. — Ennél szerentsétlenebb vala Pápai János, kire a' Bethlen Gábor Fejedelemtől, nagy gondal, és kőltséggel szereztetett Kőnyvtár vala bízva. Ez, a' Kőnyvtárnak egy részét bé rakta vala azon épületbe, melyben rendszerént az Ország' levelei a' Káptalan által tartatnak. A' templomból bémenő ajtót téglával bérakatván, bémeszeltette, maga is Pápai a' kisded ablakon oda bébútt. A' Tatárok bévágták az ajtot a' Templom felől, a' Kőnyveket, Kéz Írásokat, mellyek között vóltanak, a' Mátyás Király Kőnyvtára' sok maradvánnyai, a' Templom' közepén elégették. Pápai Jánost ló mellé kötve, jól megkorbátsolva, magokkal elvitték. A' Tatárok' Várad mellé való érkezésekor még élt Pápai, de azután több híre nem hallatott. Elégették a' Tatárok a' Fő Oskolát is épűletjeivel, és a' Kőnyvtárnak ottan hagyott részit. Illy 'sákmánnyal megrakodva, a' rabokat magok előtt hajtva, mentek Enyed Várossára. Enyed

lakossai, a' kik el nem szaladhattak, a' Templomat körűl vévö kis kerítésbe előre magokat bévonták, 's ott olly' férfiason mególtalmazták életeket, hogy a' Tatárok Enyedet, nagyon kevés pénzt feltsikorván adoúl, oda hagyták. Thordának nem leve ez a' szerentséje; főldig elégettetett. A' Maros Vásárhelyre ment Tatár tsapat, tsak az egy ott lévő kis Vár' keritéséből három ezer embert vitt el fogságra. Végtére Kolo'svárra érkeztek a' Tatárok. A' Várost ugyan el nem pusztithatták: de a' kűlső Városokat a' Kapukig hamuvá égették. A' Várostól száz ezer Tallért tsikortak fel hadi adóba, sok száz szekér eleségen kivűl. Igy mikor már nem vólna szűntelen mit pusztítani, gyilkolni, megérkezék a' rendelés a' Nagy Vezértől a' Tatár Kámhoz, hogy a' pusztitástól megszűnvén, vinné ki Erdélyből Seregét. Ki is tsak úgy engedelmeskedett ezen rendelésnek, hogy kimenő utjában a' Szilágyot, Kővár' Vidékét egésszen Nagy Bányáig elpusztitotta, mindenütt a' sok ezer fogjokat maga előtt hajtván. —

Erdélynek illy' rettenetes elpusztulása után, a' hozzá kűldött Követeknek a' Fő Vezér megparantsolá, hogy az eggyik Követet, Bartsai Ákost, esmernék Fejedelmek-

nek, az eddig okozott hadi költségekért fizetne az Ország öt száz ezer Tallért; az Ország' rendes adója ezutánra neveltessék nyóltzvan ezer Tallérra. Káránsebest, Lugost, adja által az Ország örökösön a' Töröknek. Mely pontokat ha az Erdélyi Rendek pontoson nem tellyesítnének, a' Nagy Vezér ujjból Seregeket kűldene bé Erdélybe. — Nyomba követte az Erdélybe megtérő Követeket Mustafa Bég népével, olly' rendeléssel, hogy Bartsait bé is ültesse a' Fejedelmi Székbe. Mind Sz. Havának 8-*dikán*, a' ki pusztittatott Országnak Rendjei Segesvárra Gyülésre egybehivattattak. Nem vala itt hellye sem tanátskozásnak, sem szabad Fejedelmi Választásnak. Mustafa Bég, a' Bartsai Fejedelemségét hatalmason elrendelte, a' megfélemlett Rendek elnémúlva fogadták a' rendelést; azt az eggyet fenn hagyták még most is tsak ugyan a' Rendek, hogy ha Rákótzi György a' Török Udvartól kegyelmet nyerhetne: úgy a' Bartsainak letett hivségtől azonnal feloldoztatva lenni tartassanak. Valóban nagy álhatatossága a' Rendeknek a' Hazájokat szerentsétlenné tett Rákótzihoz.

Míg ezek Erdélyben szerentsétlenűl folynának, Rákótzi elébb Váradon ült, azután nem tartván ott magát bátorságban, Váradot

ostromhoz készittette, Pattantyus Vezér Gaudi Andrásra bízván aztat, 's maga a' hadaival Magyar Országon elébb, 's hátrább útazgatott. Az Erdély' megszabadítására legkissebb probát sem teve; sőt a' midőn a' Tatárokat kimenő útjokban könnyen meglehetett vólna támadni, a' sok ezer szerentsétlen fogjoknak kiszabadításokra egy lépést sem tett, és ámbátor Rákótzi alatt szép számu fizetett hadak vóltak, még is sem ezek, sem a' Rákótzi vissza tételében olly' erössen buzgolkodó Hajduság a' Tatárokkal megütközni nem akarván, a' gyilkolásokat, pusztitásokat, Magyar Országon is egybefogott kezekkel nézték. Sőt a' Váradi erösség is tsak úgy maradhata meg a' Tatártól, hogy annak megmaradását nem a' Rákótzi által megtett intézeteknek, vagy Alkapitány Gyulai Ferentz vitézségének, hanem nagyobb részint a' Gaudi András éjjeli nappali szorgalmatosságának lehetett tulajdonitani.

Azomban a' Nagy Vezér is olly' siető megtérését koránt sem tette vala, az Erdélyi Követek' kérése' következesében, hanem a' Töröktől bírt Á'siai részekben nevezetes zürzavarok, és zenebonák ütvén ki magokat, a' Török Szultán' parantsolatja hivta vissza a' Nagy Vezért seregestől. Ki is Erdélyt ki

pusztittatván, és Erdélynek Bartsaiban a' Töröktől egyenesen kineveztetett Fejedelmet advány, külömben is ez által a' Fényes Kapunak rendeléseit tellyesittette vala.

De Erdélyben nagyon kevesen találtattak, a' kik a' Bartsai Ákos Fejedelemségében az Országnak boldogságát reméllették. Az ő álhatatlan vólta, semmi nagy dolgok' ki vitelére alkalmas lelki ereje, az iddogalásokban való gyönyörködése, az ő Kormánnyának állandóságot nem igértek. Az sem tehette az ő Fejedelemségét kedvessé a' Rendek előtt, hogy ő az Erdély' tsendessége ki eszközlésére küldetvén követül a' Vezérhez, a' mint gyanították, ajándékokkal, igéretekkel, nyerte meg törvénytelen kineveztetését, és az Ország' nevében még öt száz ezer Tallér hadi költséget is a' Nagy Vezérnek ajánlott. Azomban kéntelenek lévén a' Rendek a' környűl állásoknak engedni, mihelyt Bartsai Fejedelemnek a' hitet letették, azonnal Itélő Mester Lázár Györgyöt sietve elküldötték, hogy ujjból mondana le a' Fejedelemségről valosággal, ne hogy a' két Fejedelmek között az Ország elszakadozván, több zürzavarok, veszedelmek következzenek. Rákótzi György nagy keménységgel fogadta az Ország' Követjét; tsak ugyan a' Bétsi Udvartól Mikes Mihály semmi vigasz-

taló válasszal vissza nem térvén, 's maga erején hogy Rákótzi Fejedelemségét fenntarthassa a' Törökök ellen, annak lehetetlenségét által látva, Rákótzi olly' eggyezésre mene, a' hozzá küldetett Ország Követtel, hogy a' Karok, és Rendek, vagy Bartsai Ákos, a' Török Udvarnál Rákótzinak lehető megkegyelmeztetését semmi részben ne gátolják; Rákótzi Györgynek továbbá minden Joszágait, Uradalmait, szabadon bírni, azokban tettszése szerént lakni, megengedtessék. Mely eggyezést Böjtelő Havának 26-*dikán*, a' Besztertzére gyűlt Országos Gyülés megerősittette, Rákótzi György is, a' 1659.
maga kezénél vólt erősségeket kiadatni elrendelvén, Bartsai Ákos a' kipusztitott Erdélyt tökélletes birtoka alá vevé. Mihelyt a' Váradi erösség által ment a' Bartsai kezére, az Erdélyi Rendek ezen Várnak állapotját nagy gondossággal elhatározták. — Haller Gábor Váradra Fő Várnagynak kiküldetvén, Tanátsos Kapi György által pompáson béiktattatott, ezen Fényes Hivatalba. Alvárnagynak tétetett Balog Máté. Kik is az elromlott kőfalakat megujjitották, ujj Sorompókat, Sántzokat épitettek. A' Vár' ágyuit tökélletes haszonvevő állapotba helyheztették, 's már most nem tsak az ujj Fejedelem, hanem az Ország' hivségére is bé

eskettettek, nem tsak a' Várvéd, hanem a' Várnagyok is.

E' szerént Rákótzi kénteleníttetvén az Erdélyi Fejedelemségről másodszor is lemondani, ez uttal vissza vonta magát a' Magyar Királyság alatt való Birtokaiba. De az ő nyughatatlan lelke, nem engedett az általa megrontott Erdélynek továbbra is tsendességet; nem tudta a' Fejedelmi Széket a' magános élettel állandólag feltserélni. Nagyobb lelki erő kivántatott arra, mint az övé, hogy a' magános életbe magát belé szoktathassa. A' Bartsaival való Baráttságot, a' Rendekkel való eggyességet tsak szinből tette, sem a' Fejedelmi tzimet viselni meg nem szünt, sem a' Fejedelmi jussokba magát belé zavarni. Az Erdélyhez tartozó Magyar Országi részekben feles hadi népet tartván, azzal a' föld' népét terhelte. A' Magyar Országi Vármegyék a' sok pusztitásokat, katonai kitsapásokat, szenvedni megunták. Ezen Katonák, az Erdélyi postákat, Levél hordókat elfogdosták, az utozókat megtámadták. Igy lötték meg akkori híres Orvos Doctort, Enyedi Sámuelt, az út' közepén. Maga a' Magyar Országi Nádor Ispány Vesselényi Ferentz is látszatott már most Rákótzi Györgyöt pártfogólni. Ugyan is az Erdélyi Rendek, és Bartsai, Levél által kérték ötet, hogy a'

Magyar Országi Királyság alatt való Rákótzi Uradalmaiban néki hadi népet gyüjteni, 's tartani tiltaná meg, hogy az Erdélyieknek, és a' Törököknek a' Rákótzi katonáitól ne lehessen megtámadások, a' Felséges Magyar Királlyal fennálló Béke' pontjai szerént. De a' Nádor Ispány Vesselényi minden vétket nem Rákótzira, hanem az Erdélyi Rendekre hárított, azt írván, hogy a' Török' tsalárdsága, és kegyetlensége ellen, Erdélynek magát erővel, és személlyes vitézséggel kellene óltalmazni; ámbátor Magyar Ország is tulajdon akkori szerentsétlen állapotjából a' Török hatalom' erejét érezvén, a' Palatinus jól tudta, hogy idegen segítség nélkűl Erdély még kevesebbé támadhatná meg a' Törököket, mint Magyar Ország, és hogy az okosság, és kéntelenség a' Törököt megengesztelve tartani, Erdélynek törvényül parantsolta. De a' Nádor Ispány az Erdély szerentsétlen állapotját érezni önkéntesen nem akarván, az illy' Leveleivel nem tsak a' tüzet élesztette a' szerentsétlen Erdély felett vetélkedő két Fejedelmek között, 's az Erdély' nyomoruságát nevelte; hanem Rákótzinak megengedvén, hogy Magyar Országi Birtokaiban hadi népet tartson, 's azoknak szabadságot adván az Erdélyi részekre való bé tsapásokra, a' Magyar, és Erdély között fenn

álló Béke' világos pontjai ellen teelekedett: söt a' Magyar Királynak jussait is megsérteni engedte. Rákótzi György a' maga Uradalmait a' Magyar Földön nem úgy, mint szabados Uralkodó, hanem mint akármely más törvények alatt lévő Magyar Nemes Ember úgy bírván.

Okozta továbbá a' Bartsai, és Rákótzi közt lévő nagy egyenetlenséget az, hogy az Erdélyi Fiscalis Joszágok' nagyobb részét, még mikor legelöbbször lemondott vólt Rákótzi György a' Kormányról, a' Rendek Rákótzinak által engedvén, és ezen egygyezést a' Besztertzei Gyülésen újjból is megerősítvén az Erdélyi Rendek, most már Bartsai nehezen szenvedte, hogy nevezetes, és hasznot hajtó Uradalmak nélkűl való ellétét, és az Erdélyi Fejedelemségnek tsak terheit, és színét viselné, nevezetes jövedelmek nélkűl, 's ezlet alattomosan a' Fényes Kapunak felpanaszolta, és rendelést eszközlött ki a' Fényes Kaputól, hogy Rákótzinak, és Feleségének, 's Annyának minden Erdélyben fekvő javai elfoglaltassanak. —

Mihelyt megérkezett ez a' rendelés, azonnal Szász Sebesben Ország Gyűlés tartatván, 1659-*ben*, Pünköst Havának 24-*dik* napján, azon Gyülésnek 11-*dik* törvényes Czikkeljében az Uradalmok a' Rákótzi kezéböl kivétet-

tek; sőt az is megtiltatott, hogy senki feje, és Jószága elvesztése' büntetése alatt a' Rákótzi Udvarában, vagy az annyáéban szólgálni ne bátorkodjék. Nem kevés eszközűl szólgált ezen végzés' meglételére, újj Itélő Mester Nadányi Mihály, mint a' ki a' Rákótzi Háznak személlyes ellensége lévén, Bartsai Ákost is ingerlette. Nagy nyughatatlanságok között vólt Erdély a' Bartsai Ákostól megigért hadi, és rendszerént való adók' megfizetése miatt. Az adó' egy részével Bánffy 'Sigmond bément Konstántzinápolyba. Az adó' mennyiségét keveselvén a' Szultán, Bánffy 'Sigmondot Tömlötzbe tétette; Serényi Mihály által több pénz kűldetett ugyan Konstántzinápolyba: de Bánffy 'Sigmond még is nagy későre nyerhette vissza szabadságát. Azok alatt Rákótzi Bartsaival egy más ellen gyülölséges, és Fejedelmekhez nem illő írogatásokat folytattak; az Ország' nevében a' 9-*dik* szám alatti sok igazat magában foglaló, és mególvasást érdemlő Határozás tétetett közönségessé Rákótzi ellen. Ezt Rákótzi mególvasván, már nem a' Török ellen, hanem Erdély ellen gerjedett haragra, nyilvánságoson nyúlt a' fegyverhez, számos hadi népe mellé tsatolván a' hozzá mindenkor hív, és a' pusztításra kész Hajdúságot, 's ezekkel Erdélybe bément,

Bartsai Ákos már előre az Erdélyi Nemességet, és kevés hadakat a' Thorda mellett lévő Keresztes mezejére táborba gyüjtötte vala; oda ment Gerendről a' tsak azon napokban Tatár rabságból haza jött Kemény János, a' kinek, Havasalföldiben való mulatása alatt, az álhatatlan Bartsai az Erdélyi Fejedelemséget ajánlotta vala. Bartsaival ketten több órákig különösön tanátskoztak. A' Tanátskozásnak következése nem lévén, megértvén az Erdélyi Főbb Urak Rákótzinak nagyobb sereggel való közelgetését, a' Nemesi rend' meg maradott részét kotzkáztatni nem akarván, Bartsai Ákos' megegygyezésével Déváig vissza felé mennek. Rákótzi követvén Bartsait, útjában Kemény Jánossal ő is találkozott. Ő is hasonlólag kinálkodott az Erdélyi Fejedelemséggel Kemény Jánosnak: de olly' feltételek mellett, hogy az Erdélyből béjövő jövedelem tsak nem mind lenne a' Rákótzié, 's a' Fejedelemségnek terheit pedig hordozná Kemény János. Nem vala Kemény János idegen, a' mint a' következés meg is bizonyította, akármi útakon az Erdélyi Fejedelmi Szék' megszerzésétől, hanem okossága szerént, a' történetnek bővebb kifejtödését még bévárni jobbnak tartotta. Déváról Bartsai Ákos Cancelllár Bethlen Jánost,

(a' kit az Ország' Rendjei 1659-*ben*, Pünköst Havának 24-*dikén*, a' Sz. Sebesi Gyülésen kőlt 8-*dik* törvényes Czikkely szerént, következendő szavakban tettek vala „Annak okáért igen érdemesnek, és illendőnek ítéltük Bethlen János atyánkfiát ez betsületes Tisztre, mind nagy emlékezetű régi Eleinek e' Hazában való sok szolgálatjokért, mind pedig, a' mi nagyobb, a' mostani veszedelmes állapotjában szegény Hazánknak, a' szegény Haza mellett való hasznos hüségéért, és fáradhatatlan szolgálatjáért, megesmérvén erre ő Kegyelmének mindeképpen való elégségét is, noha maga sok mentegetése után, mindazáltal a' Nagyságod Kegyelmes Consensussából választottuk, és állattuk bé a' Cancelláriusságnak Tisztébe. Melyre hogy az Ur Isten nékie betsületes, és a' Haza' szolgálatjában hasznos forgolódást mind végig engedjen, szívből kivánjuk!") Rákotzi elébe küldötte, igérte a' Fejedelemségről való lemondást; de úgy hogy Rákótzi Seregével eggyütt menne ki elébb Erdélyből, és a' Rendek tellyes szabadságban határozhassák el az Erdély' sorsát. De Rákótzinak nem az Erdély békessége' kieszközlése, hanem az Erdélyi Fejedelemség' vissza nyerése lévén tzéllya, ezen ajánlást el nem fogadá; ezt

megértvén Bartsai, elébb Bethlen Jánost, és testvérét, Bartsai Andrást, indítá a' Török Basához Temesvárra, 's maga is Feleségét a' Dévai Várban hagyván, Temesvárra kiindúla. Szerentsés is vala Bartsai, hogy elindúlt, mivel ha késett vólna, a' Rákótzi által ellene kűldött öt száz lovasok könnyen elérhették vólna. A' Temesvári Basától Fejedelmi méltóságához illendőleg fogadtatott Bartsai, holott megállapodván, egy Márkó nevezetű postáját egyenesen az akkor Á'siaban mulatozó Szultánhoz kűldötte, megírván Erdélynek állapotját, rendeléseket esedezett tétetni a' Török Vezérekhez visszá tétele íránt. —

Rákótzi György mihelyt vetélkedő Társának az Országból lett kimenetelét megértette, azonnal Sz. Mihály Havának 24-*di-*
1659. *kére*, az Ország' Rendjeit Maros Vásárhelyre egybe hívatta. Eljövén a' Gyülés' ideje, a' köz nép' salakjából egybe szedett Rákótzi katonái Vásárhely' Vidékében megtelepedtek. Ott szabadon prédáltak, némelykor gyilkoltak is. Rákótzi abból a' kinézésből, mintha a' Rendèknek szabad határozást engedne, előbb a' maga által, uralkodása' első Esztendejében, egy Velentzei Széréna Ágoston nevű hires mester ember által építtetett Radnóthi Kastélyában tartózkodott. A' Gyülés'

kezdetén megszólíttatott legelébb Kemény János, hogy a' maga vélekedését az Erdélyi Fejedelemre nézve mondaná meg. Ő magát mentegette, mintha, (mivel még a' Tatároknak tartozó váltságot egésszen ki nem fizette vólt) nem illene egy félig még rabnak Ország' Gyűlésin beszélleni. Erre tsak hamar Mikes Mihály, Mikes Kelemen, és Lázár István, a' Székely Nemzetbéliekkel Haza ellenségének, és meggyilkólni valónak kiáltozván mindent, a' ki Rákótzi Györgyet Erdélyi Fejedelemnek nem esmerné újjból, a' szabad tanátskozás megszűnt; Rákótzi György, utánna küldött Követtsége által, a' Fejedelemségre meghívattatott; Vásárhelyre ágyu lövések között pompáson békisértetett. Valamiképpen Rákótzi, úgy a' Rendek is újjból letették a' Hitet. Beűlvén így harmadszor Rákótzi a' Fejedelemségbe, ditsekedett az Ország' boldógitásával: de tsak hamar tüzes bizakodásai ismét elfoglalván, magát a' Havasalföldi, és Oláh Országi dolgokba elegyítette. Oláh Országban Minye Vajdát, Havasalföldében Konstántint pártfogólta a' Törökök ellen, Mikes Kelement Havasalföldébe seregekkel is béküldötte. Ezen lépései által a' Török Szultánt újj boszszúállásokra ingerelte, és a' pártfogóltatott Vajdákat földön futókká tette. Tsak a' Vára-

di Vár hibázott, hogy Rákótzit újjból az egész Erdély Fejedelmének esmérje. Ennek Várnaggya Haller Gábor a' Várvédet a' Bartsaihoz való hűségben megtartani törekedett. És hogy a' Várvédnek az elpártolásra ok ne szolgáltatódjék, Temesvárra küldött embere által pénzt kért a' Hó pénznek kifizetésére. A' Jenöi Basát két ezer gyalog, és öt száz lovasokkal útnak is indította Bartsai, és ezen seregetskével Cancellár Bethlen Jánost, adván nékie két ezer darab aranyokat, hogy ezen pénzt Várad' szükségére elvinné. El is vitetett ez a' pénz oda; de a' Várban lévő Hadnagyok a' pénzt kezek közzé vévén, magok között felosztották, a' Várat Rákótzinak kezére játzodván, 's így leve ez annak az oka, hogy ezen Erdélyre nézve legnevezetesebb Vár Erdélytől elszakadva, nem sokára egésszen Török kézre jusson. —

Míg ezek történtenek, Bartsai Ákos Tömösváron mintegy betsületes őrizet alatt tartátván, méltán nyughatatlankodott sorsa iránt, és kénteleníttetett Tholdalagi Mihályt egyenesen Adriánopolyba küldeni a' Szultánhoz. Ki is kemény rendeléseket hozván a' Török Vezérhez Bartsainak Fejedelmi székébe való bététele iránt, tsak nem késő összel, Sz. András Havában indúlhata bé Bar-

tsai a' Török seregektől kisértetve, Hunyad Vármegyében a' Vas Kapunál igyekezett Erdélybe bémenni. A' Rákótzi kémjei ezen szándékát jókor megvivén nékie, Szász Város mellett a' Kenyér mezején kész sereggel várta. — A' Vas Kapu tájékán kemény sántzokat hányatván, abba három ezer felfegyverkeztetett parasztokat bétéve; ezekkel kívánta az első bémenetelt akadállyoztatni. De az Erdélybe béjövő Török Sereg, a' Havas' óldalain a' sántzokat kikerűlvén, hátúlról támadta meg a' paraszt sántz védet, mely is a' sántzokból haza nyargalt: azon nyóltz zászló allya, mely a' sántz végsegíttségére Rákótzitól küldettetett, Kernyesd nevű falunál bukkant a' Törökökre, sebes lépésekkel nyargalt a' Rákótzi seregéhez. Mind ezt Rákótzi megértvén, seregét egybe húzta, 's egyenesen szembe ment Bartsaival; Várhegynél lett a' találkozás; Rákótzi' serege sokkal nagyobb vólt, mint a' Törökség; eleget is igyekezett személlyesen Rákótzi serege' igazgatására: de a' szerentse nem akara szólgálni. A' Rákótzi seregéből három ezer ember fedezé a' csata piatzot, a' Törökök' részéről tsak hat száz esett el. Tsak annak köszönheti Rákótzi megmaradását, hogy a' Török sereg a' maga győzedelmét nem tudta használni; külömben sebessen kergetvén

Rákótzit, az egész serget egybe törhette vólna. A' Basa az elhullott Keresztények' fejét megnyuzatván, szalmával kitöltve szekereken küldötte a' Szultánnak, mint a' győzedelem' bizonyos jeleit. Bartsai Ákos maga bément Déva Várába betegeskedő Feleséget', Szalántzi Er'sébeth' látogatására; ott hat napig mulatozván, a' Rákótzi elszaladhatására bőv időt engedett. Vissza térvén a' taborhoz, megindúlt a' Török sereg a' Rákótzi felkeresésére; elébb Fel Vintz mellett táboroztak, 's megértvén, hogy a' Török János' Kapitánysága alatt, mintegy két ezer többnyire Hajduság útban vólna a' Rákótzi segedelmére, ennek egy Török tsapat eleibe ment, 's a' Thordai úttzákon verte meg a' Hajduságot. Vintzről Radnóthra tétetett által a' Török tábor: de Rákótzi Vásárhelyről Déé's felé vissza vonta vólt magát.

Látván a' Török Vezérek, hogy már a' tél jelen lenne, és hogy nem lenne arra elegedendő erejek, hogy Rákótzit ez úttal merőbe megronthassák, táborokat Balásfalva felé vissza nyomták, 's ott hadi Tanátsot tartván Bartsai Ákossal, 's a' vele lévő Erdélyi Urakkal, azt határozták, hogy Bartsai Ákos bémenvén Szebenbe, ottan a' telet töltené el, 's várná el a' béjövendő Tavasszal a' béküldendő nagy Török Segíttséget, a'

mely őtet a' Fejedelemségbe merőbe vissza tenné. Melynek következésében ezer Jantsárok, öt száz Török Lovasok adatván Bartsai mellé, Bartsai Ákos Szebenbe, a' mely Város hivségében mindenkor megmaradott vólt, béméne; a' többi Törökség a' Vas Kapunál viszont Erdélyből kitakarodott.

Mihelyt ezt a' Déé's mellett megállapodott Rákótzi megértette, mindjárt seregével sebes lépésekkel megindúlván, Szebent ostrommal körűl vette; a' maga hadi szállását, a' mellette fekvő Sellenberg nevű faluba tévén. Jól látta ugyan ő aztat, hogy Szeben erős, 's nékie a' Vár' megvételére megkivántató elég ágyui, és golyobissai nem lévén, abban a' reménységben, hogy Szebent erővel megvehesse, bajoson lehetne. De nem annyira az erőbe, mint a' Bartsai Ákos változó, és gyenge elméjébe vetve reménnyét, az ostrom alatt alattomos útakon kívánt Bartsaival eggyezgetni. Bartsai Ákosnak Felesége a' Dévai Várban betegeskedvén, a' hol tsak ugyan azután meg is hala. Bartsai Ákos, Felesége sorsa iránt nagy nyughatatlanságok között lévén, állhatatlansága szerént jó szível által engedni kész vala Rákótzinak a' Fejedelmi Széket. Alattomos apró izengetések tétettek a' két Fejedelmnek

között, míglen Bartsai Ákos testvérét, Andrást egyenesen kiküldötte Rákótzihoz. Ezek már előre meg is eggyeztek, hogy Rákótzi az Örményesi Joszágát, egy néhány ezer aranyokkal, örökös birtokában hagyván Bartsai Ákosnak, tsendesen bírhassa Erdélyt, 's abba is igyekezett Bartsai, hogy a' Török Várvédet, a' Szászokat, és a' Szebenbe bészorúlt Magyarságot egy más között egybe vesztvén, ezen zavarban a' Város feladassék. De a' Városban lévő Tanátsosok, Szász Nemzeti Gróff Fleischer András, Polgár Mester Melzer András, Szék Bíró Kapp Jánossal egyet értve, okossággal, és keménységgel Bartsai igyekezetét semmivé tették. Jól tudván ezek, hogy a' Török Udvar soha is Rákótzinak meg nem engedvén, Erdély Rákótzi alatt soha is állandó Békét nem reméllhetne. Megértvén Rákótzi, igyekezetének füstbe menetelét, Cancellár Bethlen Jánosnak, mint a' ki eggyik főképpen ellenzette a' Város' feladását, 's Bartsainak Rákótzival való eggyezését, feleségét, Váradi Borbárát, és öt esztendős 'Sofia leányát, a' Kis Buni Kastélyból megkötözve elhozatta, 's Bethlen Jánoshoz levelet írván, azzal fenyegette, hogy ha Szeben Várossa' feladását ki nem eszközli, Leányát ágyu eleibe kötöztetvén, abból kilőteti, annak idejét is megha-

tározta, hogy mikor fogná ezen emberiséget fellyűl múló tselekedetet véghez vitetni. De ezen fenyegető Levele Bethlen Jánost meg nem tántorítván, eztet ugyan meg nem tette, hanem feleségét, és Leányát Bethlen Jánosnak a' Kővári Várba kemény fogságba Szeben alól elvitette; Bartsai Ákos pedig maga részéről látván, hogy sem a' Várost felnem adhatja, sem Rákótzival nem eggyezhetik, az egész ostrom' hátra lévő ideje alatt, dobzódással, 's iddogalással töltötte idejét; a' Tanátsosok pedig Bartsainak nevében, több versen folyamodtak a' Török Szultánhoz, hogy segedelmet küldeni, és őket megszabadítani ne késnék. Két postának órrát, és füleit levágatta ugyan Rákótzi: de tsak ugyan végtére érkezett a' Török Szultánnak vígasztaló Levele a' Tavasz' elein bé-jövendő segíttségről. —

Meg is indúla Sz. György Havának elein Sejdi Vezér mintegy 30,000. emberrel, olly' 1660.
kemény rendeléssel, hogy Rákótzit feje elvesztése' büntetése alatt az Erdélyi Fejedelemségből végképpen kitegye. Ő legelébb a' Hajdusághoz Levelet botsáta széljel. Ezen 10-*dik* Szám alatti Levélben, inti a' Hajduságot, hogy a' fenyegetődzéseket letéve, küldenének hozzája Követeket, kikkel megma-

radások felől lehessen eggyezni. Al Kapitány Gyulai Ferentz az egybegyűlt Hajdu sereget ketsegtette segedelemmel. Kik is Kába mellett táborozván, ottan a' Török Seregtől meglepettek. Semmit nem merték magokat óltalmazni: hanem szerte széljel futottak a' Várakba; kiket a' Török Vezér futásokban kergettetett, 's Kábán elkezdve, a' Botskai István által megtelepített Hajduság' jól meg épűlt helységeit, rendről rendre elégettette. Az ott találtató népet, vagy levágatta, vagy rabságra vontzolta. Ugy anynyira nagy lett a' pusztítás, és égetés, hogy messzünnen látszatott ennek világa, 's mind ezen Hajduság' elpusztítását a' kérkedékeny Gyulai Ferentz, a' Váradi Vár' háta mellől tsendesen nézte. Ez alatt a' Török Vezér Debretzen mellett táborozván, a' Debretzeniektől száz ezer Tallér adót feltsikort, 's a' Bihar Vármegyei Rendeket arra kénszeríttette, hogy Al Ispány Boldovai Mártont, tizenkét más Nemesekkel hívségek' kezességeűl adnák, kiket a' maga táborával el is vitt. — Ezek után megindúlt a' Török sereg a' Szilágy felé; Rákótzinak Potsa nevü Kastélja mellett tsendesen el is takarodott a' sereg. De a' benn lévő nép' kilövései, a' lovasságnak onnan való kinyargalása, a' Vezért bosszuságba hozván, seregének egy

részét vissza küldötte útjából, Potsa Várát megvétette, 's felégettette, a' Várvéd' egy részét levágatta, más részét fogságra vitte. — Somlyóra érkezvén, ezt hasonlólag egésszen felgyújtották a' Törökök, 's onnan is feles lovakat magokkal vontzóltak. Így a' Törökség a' Tatárok' példáját követvén, a' mely része Erdélynek a' Tatároktól épen maradott, ezek által szenvedett. Egy Tallért fizetett a' Vezér minden Keresztény főért, 's ebből következett, hogy a' magokat védelmezni nem tudókat is lenyakazták a' Törökök, hogy így a' pénzért béhordott Keresztény' fejek száma nevekedjék. Sok ezer Keresztény fejek egybehordatván, az elfogott Keresztény rabokkal megnyúzattak, szalmával kitöltettek, 's így szekerekre rakatva, egyenesen inditattak a' Szultánhoz. —

Megértette a' Szeben alatt ok nélkűl ideit vesztegető Rákótzi György a' Török sereg' ellene való béindúlását, 's megfontólván azt, hogy ez főképpen személlye ellen lévén béküldve, őtet akár holott is felfogná keresni. A' Szebeni ostromot félbe hagyja, 's az ott használt Farkas nevű nagy ágyut, mellyet hajdonába Bátori 'Sigmond öntetett, a' Szász Sebesi Kapunál tovább nem vihetvén, seregével Kolo'svár felé igyekezett, előre megtévén jóval rendeléseit. Sok Nemesség, és feles Székelység hadi készűletben sem-

mi részben nem fogyatkozva, kísérte a' fizetett hadait; Gyalu' Vára alatt állapodott meg táborban; ámbátor a' Hajduság elpusztittatván, és a' Magyar Országi részek is nagyobbára már a' Törököktől fűggvén, onnan nagy segedelem nem jöhetett Rákótzinak; tsak ugyan Gyulai Ferentz, egy felől a' Nemesség' igérete ketsegtetésével, más felől felakasztással fenyegetödzvén, a' Váradi úttzákra számos mester legényeket felfegyverkezve kűldött Rákótzihoz, ugyan hozzá tsatolta magát egy néhány száz Oláh legény a' Csürüljei Oláh Pap' vezérlése alatt. — A' Török Vezér is Kolo'svár felé sietvén, Szamosfalvához szállott táborba. Legelébb is Bihar Vármegyei Al Ispány Boldovai Mártonnak rendelést tett, hogy három Nemes Embert kűldjenek bé Kolo'svárra, és izenje meg a' Kolo'sváriaknak, hogy a' Városból ki ne merjenek lődözni, sem semmi ellenséges lépéseket ne tegyenek; külömben ha azt meg nem fogadnák, kéntelen lenne őket elpusztítani. Bé is ment ezen izenettel Kolo'svárra Biharból Szilágyi Jó'sef, Krasznából Ibrányi Nagy István, és Közép Szólnok Vármegyéből, Dobai Detsö Tamás, kiknek Kolo'svárt léteket Rákótzi megtudván, magához kihivatta. Maga látszatott ugyan ezek iránt nem annyira nehezkedni: de Gau-

di András', 's mások' ingerlésekre tsak ugyan ezen ártatlan izenet vivőknek, mind hármaknak, tsak hamar a' tábor' közepén fejeket vétette, 's így minden hellyes ok nélkűl kegyetlenkedett. Melyre a' Kolo'sváriak megrettenvén, nem tsak nem háborgatták a'mellettek elköltöző Török tábort, hanem követeket kűldvén ki a' Vezérhez, mindenféle eleségekkel kedveskedtenek. —

Felviradott Pünköst Havának 22-*dike*, és ezen napnak kellett, a' Fejedelem Rákótzi 1660. György sorsát végtére elválasztani. Rákótzi György még az nap előtt hadi tanátsra egybe hivatta vala a' Tisztjeit, és maga vélekedését abban nyilatkoztatta ki, hogy talám jobb vólna táborával Várad felé kimenni, 's Magyar Országon több seregeket venni magához, mint sem egy nagyobb Török erővel bizonytalanságra meghartzolni. Ennek ellenébe Mikes Mihály, és Mikes Kelemen az előttek álló már kész győzedelmet, egy órát sem akarták már tovább halasztani. Még a' Katonái dolgokban ezeknél sokkal jártasabb Gaudi András is tüzbe jövén, azt erősitette, hogy ha az ütközet még is halasztódnék, kész lenne a' tábort mindjárt oda hagyni. Mellyet Rákótzi meghallván, azt felelte: „ hogy ha ugyan hartzol„ ni kell, ő nem bánja, és az ő mejjéből

„ is vér, és nem téj fogna kifolyni. " A' Fö Vezérséget magának tartván, Vezéri rendeléseit megtette; Gyalu, és Fenes között állította ki népét a' hartzra; az eggyik szárnyát bízta egy régi Vitéz Kapitány Kováts Györgyre, a' közepébe állította a' gyalogságot, 's ezek közzé ágyukat is tett; a' más szárnyára állott a' Székelység; mind a' két táborban ágyu lövésekkel, dob, és trombita jeladásokkal megadatott a' hartz jel. Az Erdélyi sereg a' Jésus neve, a' Törökség Allah! Allah! kiáltással indúlt meg. A' hartz elein mindjárt rettenetes szélvész támadott, mely a' száraz földnek porát szembe vitte a' Rákótzi seregével: úgy hogy a' pór, és puska pór' füstje miatt az semmit sem láthatott. Lődöztek ugyan az Erdélyiek, és a' gyalogság közzé bétett ágyuk szorták széljel a' golyobisokat is: de a' Török lovasság tsak hamar megtámadta az Erdélyi sereget, kopogtak az egybe vert kopják, kardra került a' tsata, 's ámbár nagyobb vólt a' Török erő, még is sokáig hellyt állott a' Rákótzi serge. Azomban a' jobb szárnya, a' mellyen a' Székelység állott, hátrálni kezde. Ezeket Rákótzi megsegitvén, ujjból mérész hartz kezdődött. De a' Törökök is a' jobb szárnyra réá vetvén magokat minden erővel, már ekkor futni kezde az egész Székelység Oláh

Fenes felé, és többet senki a' Székellyeket a' viadalra vissza nem téríthette. Mellyet látván Rákótzi, elejekbe nyargalt a' Székelyeknek, 's a' mint a' patakon keresztűl akarna ugratni, rézzel fedett sapkája fejéből leesék; töstént körűl vételék Rákótzi egy tsomó Török lovastól, vitézen óltalmazta ugyan magát, 's egy néhányat, maga karjaival a' Törökök közzűl le is vága. Oda nyargalnak az alatt az Onadi lovasok, kiket a' maga óltalmazására kiválasztott vala előre, 's meg mentik Fejedelmeket. De már akkor mezítelen fejére több sebeket kapott vala Rákótzi, sűrűn fólyt a' seb hellyeken a' vére, a' míg szédűlni kezdvén, lováról levétetett. Ez alatt, a' más szárnyát is megnyomák a' Rákótzi seregének a' Törökök, a' gyalogságot, a' Váradi úttzákról egybegyüjtölt mesterlegényeket, a' Török lovasság kimélllés nélkűl vagdalta. Visszafelé nyargalt az egész Erdélyi sereg, és ha a' Török Vezér a' hartz mezején meg nem állapodott vólna, nem tsak hogy a' Fejedelmet elfoghatta vólna, sőt a' sereg' megmaradott része is fogságba eshetett vólna: így is több mint három ezeren maradtak a' tsata mezőn.

Észre vévén a' Rákótzi mellett lévő főbb Emberek, a' Fejedelmek' szerentsétlenségét, őtet azonnal szekérbe tétették, és e-

gyenesen Etsedre akarták útnak indítani. De ő azt meg nem engedvén, lassu lépésekkel vitette magát a' Körös mellett való köves, és rossz útakon Várad felé. Az egész Rákótzi táborában egy sebet békötni tudó Orvos sem vólt. Postán hozattak eleibe Váradról Csokási Márton, és Kereszturi István Seborvosok, kik a' szerentsétlen Fejedelem' sebeit az útban békötözvén, Váradra békisérték. Még ezen halálos útjában is nem szűnt meg Rákótzi a' Törökök ellen vejendő bosszuállásairól gondólkodni. Egy általa kiadott hirdetményben katonáit megditsérvén, az Erdélyieket további hívségre, minden igyekezettel ujjabb seregek' egybe gyüjtésére intette. De már akkor az egész Erdélyi tábor nagyobb részint el vala oszólva. Az elesett Keresztényeк' fejeit ekkor is a' Török Vezér megnyúzatván, szekereken elvitette. A' maga elesteit szorgalmatosan eltemettette, 's ez okból a' Törökök elesetteinek számát világoson tudni se lehet: de hogy nem kevés esett el a' Törökök közzűl is, a' sok sebesekből lehet gyanítani.

Váradra megérkezvén, mindjárt megtetszett, hogy a' Fejedelem' sebei gyogyíthatatlanok. Az Udvariak ugyan a' Fejedelemné Bátori 'Sofiát, ki a' Fiával Munkátson vala, jó reménységgel kivánták bíztatni: de egy

Keresztes András nevezetű Kapitány, a' Fejedelem sebei' békötésén jelen lévén, a' Fejedelem Asszonyt tudosította sietőleg, hogy ezen biztatásokra nem építvén, ha a' Fejedelmet életben akarná kapni, Váradra sietne. Az előtt két hetekkel tétetett vala az Öreg Rákótzi György' kegyes Özvegye, Loránffy 'Su'sánna Fejedelem Asszony a' Koporsoba. Fia' szerentsétlenségin való aggódás, Háza' felfordulásából következett keserüsége miatt érte vala a' szél ütés. (gutta) Látszatott neki a' mennyei Gondviselés bár annyiban kedvezni, hogy Fia' halálát meg nem érhette. Ezen gyászos kötelességről, Sárospatakról, tsak azon napokban érkezett vissza Munkátsra a' Fejedelem Asszony, Bátori 'Sofia. Mihelyt vette a' Férje' veszedelmes állapotjáról a' tudósítást, sietve érkezett Váradra, Ferentz fijával, Sz. Iván Havának 5-*dikén*, leve megérkezése, és jókór arra nézve, hogy a' haldokló Fejedelem Rákótzi György nagy nehezen véle még beszélgethetett. Más napra viradólag Sz. Iván Havának 6-*dikán*, Fejedelem II. Rákótzi György e' világból kimúlt. Nyughatatlan életét tsak harmintz kilentz esztendőkre, Országlását, a' közbe lévő Fejedelmi változásokat is belé számlálván, tizenkét Esztendőkig vihette. Halála, egy bátor Vitézhez il-

lendő, tsak nem a' hartz' mezején leve; személlyes bátorság, férfias Vitézség, szüntelen egy formán lángoló tűz, nagyra vágyakodó lélek, nagy mértékben külömböztette meg Rákótzit. Ha ezen szép tulajdonságokat az okosság, mértékletes magába szállás, Hazája' szerentsétlenségén megindúló szív, 's tselekedetének a' Haza bóldogságára nem tsupán fennhéjázó képzelődéseinek bétöltésére törekedő indúlat vezérelte vólna, 's a' jobb tanátsoknak engedni, 's magának igaz tanáts adókat választani tudott vólna, az akkori külső kedvező környül állásokban már az elötte elhunyt két Fejedelmek, előtte az útat megkészítvén, könnyen Erdélyt nem tsak belsőképpen bóldogítani, hanem annak állandó méltóságot, tekíntetet, 's magától való szabad fennállást szerezhetett vólna. De a' Fejedelmek' személlyes Vitézségek, és mértékletlen nagyra vágyások mindenkor az Országok' ostorai. Meghalván Rákótzi, teste, a' mint lehetett, sietve felöltöztetvén, tsak hamar koporsóba záratott. Egy rövid halotti Tanítás mondatván felette, a' puszta koporsó szönyeggel bétakartatván, a' Fejedelmi szekérbe bététetett, és útnak indíttatott Etsedre, a' fizetett Hadak nyomba kísérvén a' Fejedelmi testet. Etsedről a' Fejedelmi test Sárospatakra vitetett, holott elébb Annya te-

mettetett el illő fénnyel, 's a' megholt Fejedelem testének tsak a' következendő Esztendőben Sz. György Havának 24-*dikén*, lett eltemettetése. Semmi emlék oszlop Koporsóját nem fedi. — 1661.

De még 1789-*ben*, midőn a' Pataki Várbéli templom megujjíttatott, a' temetésekor a' templomban feltétetett, de már akkor is megrongyollott zászlón (mely most megszakadozva sints többé) a' következendő Írást lehetett olvasni, a' mint Szírmai Antal a' Zempléný Vármegye' Leírásában feljegyzette.

EGYFELŐL.

Jehovae Vexillo suo.

D. T. O. M.

et

Memoriae aeternae Sacrum
Fortis creatus Fortibus

Celsiss. Georgius Rákócy II. Dei gratia Transylvanae Princeps, Part. R. Hungariae Dominus, et Sic. Comes, Principum Nepos, Filius, Pater, verae religionis cultor constantissimus, Confess. avitae columna, etiam spe regni tentata, sed immota libertatis Christiano Hungaricae assertor ardentissimus, populorum suorum, tametsi parte eheu! invitorum, ingratorum, ad ultimum prudentiae defensor strenuus. Regum socius

firmissimus, sociorum Principum oppressorum non semel, nec id suo sine damno fidus in thronum restitutor, qui regiam conjugem celsissimam Sophiam Báthory Illustris: gnatum unicum Franciscum, sangvinem denique suum Christiano nomini post habuit. Heros magnanimus, tantum non ad excessum. Quem Orbis timor, Turca semper timuit, nunquam terruit, nedum domuit, et si semel superavit, permittente fato genti infenso; quam diu vivus (hei superstitibus jam enim mortuum brevi non lugebunt, sed plangent serio, tametsi sero posteri, majoribus saniores, si veri Hungari) vita ipsa, quam vel unico terrae gentilitiae pede cedere malens, inter medios Barbarorum, regni Christiani invasorum (Proh hominum fidem, a suis contra se irritatorum, invitatorum, introvocatorum) gladio suo fatali acervatim mactatorum cumulos, primum lethaliter sauciatus, demum VI. Junii anno N. I. 1660. aetatis XXXIX, mens. 4. in arce Váradina, Clavi Hungarorum a se sanctissime conservata, pro Patria occubuit gloriosus, resurecturus gloriosior, regnaturus gloriosissimus.

Insignia Rákócziana

MÁS FELŐL

Hic est is Princeps, quo non animosior alter:
Hic jacet Hungarico natus in axe leo.

Moldaviae domitor, Valachorum fulmen et horror
Patronus pressi portus, et ara gregis.
Quis sit, quaeris adhuc? est nempe Georgius ille
Rákóczy, Patris nomina magna gerens.
Transylvanorum, Siculorum Duxque, Comesque,
Grandis natalis splendor, honosque globi.
Cujus in Illustri cerebro doctrina resedit.
Os cujus poterat cum Cicerone loqui.
Cujus et auspiciis ad Lippam Turca cruentus
Concidit, Hectoream gnarus adesse manum.
Hinc fremuit rabido Turcarum murmure Caesar;
Mox et Pannoniam sangvine foedat humum.
Non tulit hoc ardens Princeps fortissimus Heros,
Ad Gyalu pugnam triplicat ergo gravem.
Quid? sternit, perimit, furibundos dejicit hostes,
Ipse suo tandem vertice vulnus habet.
Saucius, et toto Varadinam fertur in arcem
Corpore, mente suum, laetus obitque diem.
Magnanimo cecidit cum Samsone plurimus hostis,
Principe sic magno Turca cadente cadit.
O cedro dignum facinus! nunc aurea tempe
Incolit in nitido Victor, ovansque polo.

A' Rákótzi halála koránt is még meg nem szerzette Erdélynek sem a' külső Bé-

két, sem a' belső tsendességet. A' Hazfiak közt való békételenség, sőt nyílvánságos háboru kiütése, nagyobbára még azután leve. Semmi háboru nem olly' kegyetlen, és nints annyi vadsággal, 's erkőltstelen tettekkel megbéllyegezve, mint mikor a' Hazafi hazafi társával, felforrott indúlatból hartzol. Elé vétetnek akkor többnyire nem tsak a' személlyes Vitézség, és a' hadnak szokott mesterségei eszközűl, hanem a' felhevűlt Hazafi, Nemzetét, attyafiát, barátját nem kimélve, gyakorta tsak a' bosszuálló indulatnak enged. Igy Bartsai Ákos, mihelyt az Erdélyi Fejedelemségbe magát bátorságban lenni látta, az állhatatlan szerentsével felfuvalkadva, szerentsétlen Hazája' sorsán orvosolni nem igyekezett, maga részéről Bánffy Ágnessel az Ország' nyomorusága között vigan lakadalmazott. A' kik ez előtt megbosszantották, azok iránt mértékletlen keménységgel viseltetvén, tsupán testvéreit kivánta boldogítani, 's nem általlotta szóval is kijelenteni, hogy az egész Országgal keveset gondól. Maros Széknek Fő Kapitánnyát, Bakó Istvánt, Bartsai Gáspár a' Fejedelem' testvére, közönséges helyre felakasztattatta. Bartsai Ákos az Erdélyi Nemességet lóra felköltetvén, a' sokszor zenebonáskodó, és Bartsai ellen nyughatatlanko-

dó Székelység megbüntetésére Bartsai Gáspár vezette. Nyilvánságos hazafiui háboru folytatódott Három Széken, Gyergyóban, és Csíkban. Az ártatlanokat is kardra hányatta Bartsai Gáspár, a' Székellyek öldöklléseivel alig tudott megelégedni. Bartsai András, Ákos' más testvére, Mikest a' Fagarasi piatzon maga hatalmábol felakasztatta.

Ezen tettek Erdélynek nagy részit Bartsai Ákostól elijesztették, és a' Fejedelemségre rég vágyakodó Kemény Jánosnak jó alkalmatosságot adtak, hogy Erdélyre fegyverrel béjövén Magyar Országról a' Hazafi háboru gyalázatos fáklyáját meggyujtsa. Bartsai Ákos a' Fejedelemséget Kemény Jánosnak engedni kénteleníttetett. De nem változott a' szerentsétlen Erdély' sorsa ezzel, tsak a' játszó személlyek lettek mások. Így lett Bartsai Gáspárnak az Örményesi Udvarába meggyilkoltatása; a' Fejedelemséget letett Bartsai Ákosnak megnotáztatása, tulajdon Várában Görgényben vasra veretése, 's a' Kővári Várba vason való fogságra küldésekor, egy Répa nevű mezőségi falunál, meglövettetése 's egyben kontzoltatása, 's az Erdélyi vólt Fejedelem Bartsainak Répa, vagy mások szerént Kozma Telke nevű falunál temetése hellyett földbe va-

ló hányása. — Bartsai András hasonlólag Fagarás Várát Kemény Jánosnak által adván Kemény János' rendeléséből éppen azon akasztófára a' Fagarasi piatzon felakasztaték, a' mellyen az előtt az ő rendeléséből Mikes vólt felakasztva. Igy lett a' Dévai Vár Kemény Jánostól való által vétele után, Református Pap Kálai András, Dévai Várvédhez tartozó Jánosi János, Rafai Tamás, és Fodor János meghalgatatlanúl a' Radnóthi Kastély előtt fejek vétele. Igy a' Sz. Demeteri Kastélyban bészaladott Lázár Györgynek, onnan kijövetelével, a' ki tett lesektől egyben kontzoltatása. Ezen borzasztó Kegyetlenségek utánn újjból béjöve a' Török Erdélyben; ezeket kísérték a' Tatárok, kik is újjból égettek, pusztitottak, gyilkoltak, 's magok előtt hajtották a' felfűzött rab köz népet, 's hogy Erdélynek semmi némű szerentsétlensége el ne maradjon, megérkezett a' mirigy nyavallya. Tsak nem minden helység haldoklókkal vala teli, 's a' történetek' sorai olly' szerentsétlen képet nem mutátnak, mint akkor az Erdélyé vala. —

A' Kemény János segedelmére Erdélybe béjött Montekukuli fényes serege is Kemény Jánost a' Fejedelemségbe meg nem állapította. Igaz ugyan, hogy a' Török bé-

follyással. Fejedelemmé tétetett Apaffy Mihály' segedelmére jó idő pontba béérkezett Kutsuk Basa serege, Fejér Egyház, és Nagy Szöllös között megvervén, a' hartzolás iránt sokáig kételkedő Kemény János seregét, teste meghalva sem találtatván, tsak az Örményesi Istállóból, Bartsai Gáspár' megöletésekor elvett paripa ló, mellyet lovaglott Kemény János nyargalhatván ki a' hartzból. A' hazafiak közt való nyílvánságos háboru megszüne, és már tsak egy Fejedelme leve Erdélynek. De mind ezen megtörténtek mind a' Rákótzi György által okoztatott háboru, és az ő vakmerő tselekedetei' következéseihez tartoznak egyedűl, és millyen kűlömböző Erdélynek akkori állapotja, midőn aztat az előtt tizenkét esztendőkkel Rákótzi György méltóságosan által vette vala igazgatni, azon megaláztatott 's megromlott Erdélytől, a' mely Apaffy Mihályra szállott?

Vége vala Erdély' valóságos magától való fennállásának, vége tekínteténék, vége a' kűlső ellenség előtt bátorságának. Ennek határát sem az úgy nevezett Bánátus felől, sem Magyar Ország felől többé erősségek nem fedték. Jenő, Káránsebes, Lugos, még a' Rákótzi életében a' Török kézre kerűl-

tek; Váradot is nem sokára megvevé a' Török. Nem vólt többé a' Magyar Országi dolgokban Erdélynek béfolyása, 's az Erdélyi Fejedelem, a' Magyar Országi dolgokra nézve egésszen idegenné lett. A' Török Udvar előtt tekíntete elveszett, gyengesége az Országok' mérő serpenyőjébe keveset nyomott. A' Szultán, 's a' Török Vezérek ajándékokért bátron osztogatták a' nyughatatlankodóknak, kik Konstántzinápolyhoz follyamodtak, a' pártfogást. A' Rákótzi' esetéből folyt sűrű Fejedelmi Változások, az Erdélyi Fejedelemnek, olly' szükséges tekíntetét, és méltóságát megalázta. Egy nyughatatlankodni akaró tehetős bírtokos, a' Fejedelmi bársonyt könnyen elérhetőnek remélhette; a' gazdagabb magános személy Uradalmaiba magát Fejedelemnek lenni képzelte. Sok ok nélkűl való Udvariakat, felfegyverkezett szólgákat tartván, maga a' Fejedelmet, Felesége a' Fejedelem Asszonyt követte, a' fény üzésbe. Bírtokos aprobb társain, vagy szomszédjain, hatalmát éreztetni, azoknak javait foglalni nem általlatta. Ebből folytak a' Fejedelem' gyanakodásai, a' törvényes szabadság' megrontásával való rabaskodtatások, Notákkal való megbüntetések. A' Nemzeti indúlat is látszatott megromolni. Számkivetésbe ment a' Magyar egyenesség, Baráttság,

sőt még az atyafiság' kötelei is egybe szakadoztak. Mások ellen való vádoskodások, mások Joszágainak a' Fejedelemtől való megkérése, Hazafi Társaik' megrontásával való mesterkedések, az Erdélyi főbb, és all rend között minden napiak levének. A' tulajdon birtok' szent jussa, bizontalanságba jött; a' törvények ritkán tudták mególtalmazni az ártatlanságot, sőt a' Törvény tsak veszedelmes éles kardá lett a' hatalmasak' kezébe. A' békövetkezett Fejedelemre tsak a' megnagyobbadatt, és többesztendőkről fizetetlen maradott sullyos Török adó maradott örökségűl. A' Fejedelemnek Udvara, és minden épűletjei fedél nélkűl maradtak. Azokban legkissebb Fejedelmi butor nem vala. A' Fiscalis Uradalmok hasonlólag minden felkelhetőkből kipusztúlva, só aknák, Bányák rendetlen zavarban. — A' Fejedelmi tárház egésszen kiüresedve, a' Fejedelem több ideig, tulajdon Joszágai jövedelmeiből éldegele, 's a' Török adót adosságok tsinálásával lehete kitsinálni. —

A' Tudományosság megtsökkent, 's hátra felé ment. A' Tatár pusztítás után a' Fejérvári Fő Oskola elébb Kolo'svárra kivándorlótt. Onnan az Apaffy Mihály gondossága N. Enyedre megtelepítette, és a' Cancellár Bethlen János, mint annak Fő Ű-

gyelőjének szorgalmatos igyekezete, hogy helyre állhasson ugyan mindent megtett. De nem vala Enyeden sem épűlet, sem az elégett Könyvtár 's nyomtató műhely hellyett más, vagy pedig pénz azok' megszerzésére. A' béhivott Német Tudósok, vagy meghóltak, vagy kivándorlottak, és soha többé idegen Tudosok Erdélybe tanitás végett bénem kőltözték, 's tsak későbbre ékesítette a' N. Enyedi Fő Oskolát Páriz Pápai Ferentz is, a' kinek nagy tudományát, hátra hagyott munkáiban a' mostani élőkkel tisztelteti k, 's a' ki egész Erdélynek a' kűlső Országi Tudosok között olly' nagy nevet szerzett a' maga idejében, a' millyent egy Erdélyi sem többé. Az Erdély' kipusztulása, nagy insége, meg nem engedték, hogy az idegen Országba való útazások tanúlás, és látás kedvéért, mint az előtt, gyakoróltassanak, és tsak az egy Bethlen Miklóst, és Bethlen Pált ólvassuk, hogy azon időkben a' Nemesi Rendből, tanúlni, és útazni idegen földökön vóltanak. —

Mennyit vesztett légyen Erdélynek népessége azon esztendőkben tisztán meghatározni ugyan nem lehet. Bartsai Ákos a' tizeneggyedik szám alatti Rendeléseben panaszólván, hogy Rákótzi György ötet vádólná az Erdély elpusztulásáért, rendelést

tett vala a' Megyékhez, hogy a' népesség' elpusztulását szorossan számba vennék. De, hogy ezen számvétel megesett é, és mint lett légyen, tudni nem lehet. Azomban a' II. Rákótzi Uralkodásától fogva az Apaffy Mihály Uralkodásáig a' hartzok, Tatár, és Török rabság, gyilkolások, éhség, szegénység, mirigy nyavallya, Erdélynek népességét, bizonyosan 250,000. léleknél sokkal többel kevesitették. Rettenetes vesztés ez magában is egy olly' kitsiny népességü Tartományban, a' míllyen akkor Erdély vala. De ezen népetlenség okozta a' sok puszta földeket, 's a' gazdagságnak nagy megtsökkenését. A' marhákat, a' hadi népek elpusztitották, megették vala; nem vólt marha, a' mivel lehetett vólna szántani, sokáig nem lehetett marhát az Országból eladás végett kivinni. A' Kereskedés több része is megtsökkent, és soha a' hajdoni állapotjára vissza sem állott. Az az előtt Kintses nevet viselt Kolo'svár is többé gazdagságával nem ditsekedhetett. A' Várvédek' fizetése, a' több versen Tatárokknak, Törököknek adott terhes hadi adók; a' hajdoni Kereskedésnek elromlása, régi Kintseikből, a' Városiakat, kivetkeztették. Sőt a' Város maga is adosságokat tsinálni kéntelenittetett. —

Az Erdélyi Nemesség' állapotja mindenek felett siralmas leve. — Vagyonnyaikból kipusztulva, lakó hellyeik, épületjeik felégetve, a' kardot óldalaikról le sem óldhatták, a' Haza óltalma színe alatt, a' sűrűn változó Fejedelmeknek, Vagyonnyaikat, 's életeket feláldozni kénteleníttettek. A' Török adó' fizetésére, a' sarkalatos Törvények ellen reá szabott adókat fizetni, erőltettettek. A' kevesebbet bíró Nemesség, az úgy nevezett Egyháziak ezen idő sorsát máig sem felejtette el. A' Birtokosok is óltson zálogba: de még örökösön is kénteleníttettek Joszágaikat eladni. A' Hatalmasabbak ezen szerentsétlen idő pontot gyakorta használván.

A' Föld népe indúlatja egésszen megromlott vala. A' béjövő zabolátlan idegen nép, rendetlen Katonaság, a' Falusi asszonyi rendet, erköltstelenségre szoktatta. A' Férfiak megtanúlták a' bujkálást, lopást, henyélést, tobzódást, és korhelységet. Templomok', Papok kipusztúlván, a' Vallásos érzés, Isteni félelem, 's ebből jövő Erköltsösség, sok hellyeken megszűnt. A' trágár beszédek, Isten káromlásokat, a' béjövő hadi népektől, a' Föld népe megtanúlta, 's az ezek ellen hozatott azutáni kemény törvények, bajosan tudták azt zabolán tartani. —

Mind ezeket okozta II. Rákótzi György Uralkodása, és ezek következései az ő határtalan nagyra vágyásának. Sokáig is fenn maradt ez a' sok rossz Erdélyben, és tsak az Erdélyi történetekkel nem eléggé esmeretesek, okozhatják egyedűl a' Fejedelem Apaffy Mihály gyengeségét. Méllyebben meg vala sebesítve az egész Erdély alkotvánnya, 's nagyobbak valának az Erdély romlásának okai, mint sem hogy a' legböltsebb, és keményebb Fejedelem is többé Erdélyt a' maga függetlenségébe, és méltóságába, Fejedelmi böltsességgel, vagy erővel, helyre tudta vólna állítani. A' külső környűlállások is, 's Európának megváltozott állása, eztet többé elő nem segítvén. —

De a' mennyei Gondviselés a' népek' történeteit mindenkor jó tzélokra vezérli. Igy Erdély' sok tsapása, és megromlása is eszközűl szólgála, és út leve az állandó jóra, hogy az elgyengíttetett Erdély, nem sokára megtérhessen a' Magyar Koronához, és a' mostani Felséges Uralkodó Ház szárnyai alatt bóldogító belső bátorsággal, és állandó tsendességgel méltán ditsekedhessék.

OK LEVELEK.

A.

Transactio Cibiniensis Tumultus Anno 1646.

Nos Magistratus Civium Regius, et Sedis Judices, coeterique Jurati Cives et Senatores, nec non Centum Viri, ac tota Communitas Civitatis Cibiniensis, tota denique Universitas Saxonicae Nationis in Transylvania; memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit Universis. Quod licet ante hac etiam in pari casu factae Inclyti Regni Constitutiones, nobisque Communitati Cibiniensi cum sua Magnificentia in privato initi exstent Contractus, dissensu tamen et tumultuatione plebis in Civitate nostra, elapso tempore excita, occasionem suppeditante, Spectabili ac Magnifico Georgio Rákótzi Dei Gratia Transilvaniae Principi, Partium Regno Hungariae annexarum Domino, et Siculorum Comiti, Domino nostro Clementissimo etc. propter majorem Suae Celsitudinis, successorum, et adhaerentium securitatem, declarandamque fidelem nostram obedientiam.

I. Quando quidem Sua Magnificentia in Causa memorati tumultus, Comitatum Cibiniensem (exceptis Magistratibus, et Senatoribus, nonnullisque Centum Viris illi tumultuariae factioni non consentientibus) ad generalem Dominorum Regnicolarum Diaetam evocari mandaverat, eam

que hanc obrem per Directorem Fisci, nota infidelitatis adgravari jusserat, nihilominus tamen ad humillimam instantiam, tam per nosmet, quam per alios Illustres Suae Illustrissimae Magnificentiae adhaerentes fideles interpositam, ex mera et innata Suae Celsitudinis Clementia, hanc gratiam praestitit, ne res ita coram Statibus regni decidatur, verum coram Suae Celsitudinis ad id Deputatis Commissariis, Universitateque Saxonica in Civitate Medgyes, ad normam legum revidetur, illi vero qui auctores tumultus erant, et fuisse deprehendentur, promeritis poenis adficiantur; multa vero, si quam incurrerint, in rationem Fisci juste administretur, observatis hoc in casu Anno 1638. datis in similibus obligatione, et reversalibus nostris. Eapropter salvis semper manentibus prioribus regni Constitutionibus, nostrisque obligationibus, nunc iterum assecuramus memoratum nostrum Dominum et Principem Clementissimum, quotiescumque Suae Magnificentiae, tam belli, quam pacis tempore, Cibinium intrare placuerit, Civitatis nostrae portas, sine ulla quaestione, dilatione, et procrastinatione eidem patentes futuras, ut non solum libere ingredi, tutoque morari possit, verum pro majori certitudine, porta quoque Civitatis nostrae una, unumque grandiorum propugnaculorum, quod Sua Magnificentia suo tempore desiderabit, et denominabit, una cum cla-

vi, spatio intermurali, munimentis ad eundem locum pertinentibus, tormentariis, fabris ferrariis, rotariisque, in Suae Magnificentiae praesidiariorum sint potestate; similiter de turribus supra portas exstructis, aliisque pro clementissima voluntate sua, quando quid placuerit, disponat nobis, sine scitu et voluntate suae Magnificentiae, nos his neutiquam immiscentibus. Quia vero turres artificum collegialium curae subesse, in eisque naturalia eorum alioquin asservari consvetum est, ne damno quopiam eorum rationes adficiantur, ostia illarum clausa maneant, eo tamen non obstante excubiae praesidiariorum suae Magnificentiae ad eas collocentur; continuum praesidium etiam tempore pacis Sua Magnificentia apud nos ne habeat; Civitate nostra egressa portam et propugnaculum cum rebus huc spectantibus nobis cedat, et remittat.

II. Tempore belli praesidiarii Suae Magnificentiae, pro exigentia eorum, clementique suae celsitudinis dispositione, non solum unius portae, et propugnaculi, verum totius Civitatis defensionem e locis necessariis una cum Civibus suscipient, ex eisque oppugnantibus resistent, cum bona tamen correspondentia inhabitatorum ejusdem loci fidelium suae Celsitudinis. Confidimus autem Suam Magnificentiam Civitatem nostram tempore pacis extra necessariam quandam causam continuo praesidio non adgravaturam.

III. Hospitia in rationem Suae Magnificentiae, ejusdemque fidelium, domus item pecuniariae, et reliqua ad commoditatem necessaria maneant in vigore, secundum Continentias Constitutionis, et obligationis nostrae.

IV. Consulem ad praescriptum antiquorum privilegiorum nostrorum talem eligemus, qui suae Magnificentiae omnem debitam reverentiam infucate exhibeat, nec sit osor Hungarorum.

V. Quia vero fama hujus tumultus in eo statu deprehendit suam Magnificentiam, ut licet non penitus re infecta, gratia Deo, attamen usque adeo derepente retracta sit, ut nec sibi adhaerentes securos, nec suos bene dispositos relinquere potuerit, quod haud exiguum illis excitavit maerorem, suae vero Magnificentiae inaestimabile attulit damnum; ut ergo ob hoc turpiter tumultuantium factum, aeternum statuatur exemplum, suaeque Magnificentiae contentetur clementia, eo etiam respectu, quod rem hanc in Comitiis regni tractandam proponere non sustinuerit, promittimus Suae Magnificentiae pagum Kertz dictum, nostrasque in possessionibus Szina, Eszetel, et Orláth portiones, nullum jus, nullamque juris, et dominii proprietatem pro nobis, successoribus nostris reservantes, sed totum et omne jus nostrum in eisdem qualitercumque habitum, in Suam Celsitudinem, et Successores, Legatariosque ejusdem transferendo;

item florenos hungaricos in paratis pecuniis 10,000. (decies mille) Nos vero ipsos ad omnium horum praestationem sub bona fide Christiana, et poena in reversalibus, quas etiam nostris confirmamus, et roboramus in omnibus punctis, clausulis, et articulis, obligamus. Nos vero Universitas sub eadem poena solum in parte ea nos ad id obligamus, quod si Cibiniensis Communitas, aut ex ea quaedam privata persona, contra haec impegerit, nos eis necquicquam patrocinaturos, nec eos contra suam Magnificentiam defensuros. Datum, et actum Albae Juliae. —

B.

Az 1659-*dik Esztendő Pünköst Hava'* 24-*dik napján Szász Sebesben tartatott Gyülésnek* 23-*dik Artikulussa.*

A' Lengyel Országi veszedelmes, és erőszakos Expeditionak alkalmatosságával, midőn előbbi Fejedelmünk Máramarosba érkezett vólna Országunk' Hadaival, és egy nehány napokon *Ő Nagysága Visken subsistálván*, némelyeket az Hadi Quártélyokból Udvarhoz hivatván mint egy Gyülési formán, proponáltatta az Adóról való kivánságát, itélvén azt, hogy az újj adónak felvetésének szokott idején az Országban jelen nem lehetne. Ott lévő Atyánkfiai egyebet nem mérészelvén benne tenni, az Adóról resulutiót töttek, mellé adván a' nova Potentiákról való dolgot is. Annakutánna osztán ez dolgot Artikulusban íratván, elébbi Fejedelmünk szintén ólyan formában botsátotta ki, mintha az Ország' Törvénnye szerént Legitime Convocáltatott Gyülésnek végezése lett vólna, holott az Ország Statussinak ebben semmi hírek, sem Tanátsok nem vólt, és még az Hadi Atyánkfiai közzűl is Székek neve alatt, Székely Atyánkfiai közzűl senki nem vólt, a' Szászok közzűl is nem többen, hanem kiket az Expeditiora magával ő Nagysága elvitt vólt, és noha edgyik Itélő Mester az akkori Hadban jelen vólt, de az Artikulusnak írásában oda nem hivták, 's nem is vólt, söt annakutánna jó

idővel Fejérvárat óly Praefatiot írtak néki, melyből az tettzik ki, mintha mi Országul jovallottuk vólna azt a' siralmas expeditiot, *és a' Fia Rákótzi Ferentz ő Nagysága' subscriptioja alatt ki is botsátották.* Mely artikulust Fejérvárra vissza küldvén útjából Nagyságod, Locumtenenségében kezében adván azt Nagyságod a' Praefectusnak kinyomtatásra, tudván azt, hogy Articulust Praefatio nélkűl nem szoktak botsátani Praefectus Atyánkfia' jelenlétébe, úgy *írta az edgyik Fejérvári Káptalan*, melyet senki az Ország' Statussi, sőt Tagjai közzűl is nem látott külömben, hanem kinyomtatása, és botsáttása után.

Mű azért világ' eleibe akarván terjeszteni, bizonyságúl hívjuk mind azokat az embereket, kik a' mi akkori állapotunkat értették, és tudták, hogy *minékünk Országúl* mind *ezekben sem tettzésűnk, sem Tanátsunk nem vólt*, mivel ott Hazánk Statussai közzűl nem is vóltak, hanem tsak akkori Hadi, és Tábori Atyánkfiai, sőt a' *Praefatio* még *azoknak hirekkel nem vólt.*

Mű azért, mint nem miénket, ennekutánna is az Artikulust nem agnoscáljuk, és mint illegitime, 's hírünk nélkűl írattal Praefatiojaval edgyűtt élni nem akarunk, sem engedünk, hanem erőtlennek, 's mi töllűnk idegen dolognak pronunciáljuk, és declaráljuk.

(Költ a' Viski art. 17-*dik* Jan. 1657.)

I-ső SZÁM.

Kemény János Levele, mellyet Rákótzi György Fejedelemnek, és a' Nemes Országnak küldött az iránt, hogy a' Tatárok' fogságából való kiszabadúlását, minél hamarébb munkálódják. —

Ad Celsissimum Transylvaniae Principem, Universosque Ordines, quoscunque Praesens Concerneret negotium. —

Tudom, hogy a' miképpen Kegyelmes Urunk megtanúlta gyermekségétől fogva, hogy a' főldnek nehezebb terhe a' Háládatlanság légyen; és ezt tudván, sem Isten', sem Emberek' itéleti szerént magára ollyan nevet nem vészen. Én is Ő Nagyságának, és idvezűlt Attyának, és Annyának eleitől fogván, minémü terhes, és igazságos szolgálattal lettem légyen, tudja az Isten, nem is tsak egy Országbeli Emberek, hanem magok is Ő Nagyságok, mellyet is im ezzel petsételtem meg: Hogy ha tetszett az Istennek, Ő Nagyságának közzűllünk való kimenetele által, Méltóságos Székibe való menetele; abban nem úolsó Eszköz vóltam. És hogy Ő Nagyságának utánna ne lázzadjon az egész Had, azok miatt az ellenség Ő Nagyságát is üldözvén, vélek eggyütt ne kövesse bóldogtalan sors, készebb vóltam az el-

lenséget magamra várni, és a' nyomorúságos rabságra velek eggyütt magamat adni; jól lehet emberi Itélet szerént, söt Ő Nagysága maga akaratja szerént is, én, magamat sálválhattam vólna. Mostani állapotom miben légyen? arról nem szükség írnom; Emberem szemmel látott Relatiot tehet, mind pedig minémü képtelen, erőm, és értekem felett való saltzot kivánnyanak rajtam, többire majd úgy tartván, mintha Ő Nagyságát magát kapták vólna kezekbe; söt Ő Nagysága ellen való ránkorokat rajtam akarják kitölteni. —

Ő Nagysága azért, és a' Nemes Ország, mind Ő Nagyságához való hűségemért, mind pedig Hazámhoz, és annak velem egy hajóban evezett Tagjaihoz való szeretetemért, hogy mentől hamarébb e' nyomorusägos Rabságból kiszabadítani méltóztassék, nagy alázatoson kérem. —

I. Noha pedig nem tsak magam szabadúlásomat kérem, és urgeálom, hanem velem lévő több betsületes Rendekét is, ha lehetne. Él az Isten, nem tsak velem eggyütt kívánnám megszabadulásokat, söt örömest tovább is megmaradnék e' nyomoruságos szenvedésben; de mivel vagynak olly' bizonyos Considerátiókra való dolgok, és okok az én hitvány személlyemnek állapotjában, akár itt létemben, akár a' Portára való vitetésben, hogy annak alkalmatosságával a' Nagyságos Úrnak, és Hazánknak fogyhatatlan félelmet, és nyughatatlanságat kezdenék keresni, ha az én innen való

szabadúlásom halad. Én ez állapotban megteteztem Uramhoz, 's Hazámhoz való hűségemet ehez illendő alkalmaztatással; de bizony periculum est in mora. Ha Ő Nagyságok, és Ő Kegyelmek halasztják, melynek sem én, sem a' velem valók nem lesznek okai, Isten, 's e' Világ előtt. Én utánnam pedig nagyobb respectus vagyon Kornis Ferentz Uramra, kinek is satztza még nem specificáltatott; de hihető dolog, hogy érteke felett való lészen; és ha az Isten engemet, Ő Nagyságok' 's Ő Kegyelmek' segítségek által megszabadítana, az Ő Kegyelme kiszabadításában is munkás lennék; de ha köztök marad, félő, az Ő Kegyelme személlyének is ne kezdjenek ártani: szükség azért hasonló provisióval lenni Ő Nagyságoknak, és Ő Kegyelmeknek az Ő Kegyelme' személlye felől is.

II. A' mi sattz által való szabadúlásunknak módjok felől, mi úgy elmélkedünk; hogy noha tudjuk jól, a' mi Kegyelmes Urunknak azonkivűl is, de kiváltképpen a' Lengyelekkel lett végezés szerént, számtalan Expensájának letétettetését; mindazonáltal, mivel Ő Nagyságának zálogja vagyon, Keresztényekkel is vagyon dolga, honnan Ő Nagyságára, és Hazánkra jövö ellenségtől nem félhet; itt pedig ellenkezőképpen vagyon a' dolog, és igen közel való a' veszedelem; szükségesképpen kivántatik, hogy legelsöb-

ben is a' Kámot, és a' körűlette lévőket mind adománnyal megengesztelje, mind pedig a' mi kiváltásunk által a' kezek között lévő alkalmatosságot vegyék ki; mert egy átaljában ha az én értekem, és erőm felett való sattzomat emlegetem; azt felelik réá, hogy a' Fejedelem, és az Ország váltsanak ki. —

III. Én, úgy vagyon, a' szerént Kornis Ferentż Uram is nem vonszuk ki abból magunkat, hogy kevés értekűnket szabadúlásunkért ki nem adnók; de az arra nem elégséges, egyéb aránt is azt hamar öszve nem szerezhetni, hanem Ő Nagyságoknak vagyon abban módjok, convocálván Ő Nagyságok a' Nemes Országot is, 's eliberáljanak bennünket, mivel elég hely lészen még, mind az Ő Nagysága, és Haza jobb Karban való állításában is, mind több Atyánkfiainak kiszabadításokban, a' mi kitsiny értékünknek is a' féle ususra való Convertálásában. Úgy vagyon, a' kik közönséges Tatár kéznél vagynak, azok közzűl sokan tsak könnyű sattzon fognak megszabadúlni; de azoknak is szegényeknek nagy akadályt creáltanak, megtíltván, hogy valamíg a' mi sattzunk végbe nem menyen, ha szintén megalkusznak is, senki meg ne szabadúlhasson, mellyen is Ő Nagyságoknak, 's Ő Kegyelmeknek szükséges szorgalmatoskodni. —

IV. A' mi pedig illeti azoknak megengesztelletéseket, annak íllyen módját látjuk: Hogy im' a' Kámnak, az ő állapotjok szerént, nem köz rendből álló Követe mégyen Ő Nagyságához, a' véle lévőkkel eggyütt igen jól kell látni, és kell ajándékozni. Ide pedig a' Kámnak, Vezérnek, Haszmédát Passának szükségesképpen tisztességes ajándékot kell adni; nékem a' Vezér azt intimálta, a' Tatár Követet valami két ezer Tallérral kell ajándékozni. A' Követeknél pedig kell lenni extraordinaria annyira való ajándéknak, 's Pénznek, hogy a' kiknek illik adhassanak öt, vagy hat személynek. A' Kám' ajándékát pedig úgy kell érteni, hogy mostan ha tsak három, vagy négy ezer Tallérom lészen is, abban meg nem állapodik a' dolog, hanem bizonyos summa pénz adás felől külön fog lenni a' Tracta, ki nélkűl nem is hiszem, hogy a' dolog véghez mennyen.

V. A' bizonyos dolog, hogy a' Kámnak az Portáról való parantsolatja az vólt, hogy mind a' két Oláh Országban Vajdákat válasszon. Erdélyre is réá menvén, hasonlót tselekedjék, ha a' mi nyomoruságos rabságunk torkokat bé nem töltötte vólna; mint fognak megmaradni azok a' Vajdák is, bizonytalan. Az Erdélyi állapot felől úgy vészem eszemben, hogy a' Portától várnak; azomban Neszter Fejérvár tájékáról is ezek nem igen sietnek, kivánván Követeknek Erdély-

ből való kiérkezéseket, és minden ott lévő állapotról való informáltatásokat, nem lehetvén az, hogy a' Fő Rendekben ne kezdjenek a' Portáról béküldést kivánni. —

VI. Tudom sokfelé való Költését Ő Nagyságának, nem hogy maga szükségére; de tsak nekem mostani állapotomra is, ha az Havasalföldi Vajdát, Boérokat, költsönözés felől Ő Nagysága megfogja találni, nem fog haszontalanúl lenni.

VII. Ez állapotban nékem úgy tetszik, Ő Nagyságának convocáltatni kell az Országot, és a' mint ide, úgy a' Portára is Követeket kűldeni, ott is az állapotokat complacaltatni.

VIII. Mivelhogy sokan sattzok felől már is véget értanek, naponként végezik is, egyszer, 's másszor tudosítják, kinél legyenek, Házok' népét, és mennyi legyen sattzok; arra azért egy bizonyos Embert kell rendelni, a' ki percipiálja, és Jászvásárt is ugyan egy Embert kellene fogadni arra, a' ki bétudná a' Rabok' sattzát iktatni. —

P. S. Az itt való sanyarú, és szoros állapot, külön való Írást nem engedvén, Ő Nagyságát alázatosan követem. Az Isten meg ne szabadítstson, ha Uram', és Hazám' ártalmára igyekezem; de én velem Kereskedést kezdenek indítani Esztendőről Esztendőre, 's egyszer Ő Nagyságát, 's

az Országot sattzoltatni, 's azomban a' sanyaruságot is velem megúntatni, Isten, 's e' Világ előtt oka nem leszek. Annakokáért assecuratiot kivánok Ő Nagyságától, és a' Nemes Országtól, kiváltatásom felől; de nem praescribálhatok Ő Felségének. Kérem Istenért is Ő Nagyságát, 's Ő Kegyelmeket, vegyék hamar jó Consideratioban; de igen titkosan, és igyekezzenek eliberáltatni minél hamarébb bennünket; ne legyünk több akadály a' Keresztény Atyánkfiainak is szabadulásokban. Datum in castris Tartaricis in Moldávia positis Die 6-a Augusti Anno Domini 1657.

Joannes Kemény de Gy. Monostor. mp.

II-dik SZÁM.

Szultán Mehemet Török Császár' Levele Erdély' Országához, melyben parantsolja, hogy Rákótzi Györgyöt a' Fejedelemségből vessék ki, és hellyette más Fejedelmet tegyenek. —

A' Messiás' Nemzettségének Erdélyben lakó Tekintetessi Három Nemzetből álló Fő Rendei! Császári Méltóságos Levelem megadatván, értéstekre légyen, hogy Erdély Országa a' mi nagy ditsőségű bóldog Eleinknek, Paraditsomban ditsőűlt Szultán Szulimán bóldog idejében fényes Kardjával megvött saját örökös Birodalmunk lévén, annak lakossit kitsinytől fogva nagyig árnyékunkban mególtalmazzuk, hogy a' mi bóldog időnkben tsendes nyugodalmunkban légyenek, a' Fejedelemtől is, hogy személlyekben bántodások légyen, arra akaratunk nintsen. Fejedelmetek lévén Rákótzi György ennek pártolása, árultatása nyílván lévén, az ő háboruságos indulása kitettzvén, Erdély Országának, lakossinak, Méltóságos Parantsolatunk ellen, sokféle busulást tett. Azonkivűl ennek elötte is Császári Méltóságos Parantsolatom ellen Havasalföldi Országomnak ment Haddal, és sok pusztításokat, 's károkat tévén, most ujjabban Lengyel Országon kapdosván, oda ment némely Hízelkedőknek

tanátsán járván, noha egy néhány úttal való parantsolatom származott, hogy Erdélyből tsak egy talp alatni főldre is ki ne lépjék; de még is Császári Parantsolatom ellen, egy néhány ezer Haddal Lengyel Országra ment; ott is sok gonoszságot tselekedett: azért a' Felséges Kámnak, a' Méltóságos Mehemet Hivének parantsoltunk, hogy megbüntesse e tselekedetéért, a' ki bizonyos számu Tatárral réá menvén, Hadaiban, kiket kard élivel levágott, kiket Rabságra vitt, maga tiz, 's tizenöt Koborlókkal elszaladván, elfutott. Azért ennekutánna az az áruló, hogy fényes, és ditsőséges Birodalmunk ellen Erdélyi Fejedelem légyen, nem akarom; néktek is sok károtokra eféle Pártost Erdély' birásában nem kell kedvelnetek; hanem a' régi szokás szerént, az Erdélyi Három Nemzet közzűl, Erdély Országának hasznára ő hellyében mást válasszatok, a' ki arra méltó, és illendő, 's Méltóságos Vallásomnak javára légyen; azért az Erdélyi Urak közzűl olylyat keressetek, a' ki fényes Portámnak igassággal szolgáljon, és az Erdélyi szegénységet, Rendiben, és állapotjában megtartsa, 's óltalmazza. A' mellyet Budai Biradalmunkban helyheztetett Tekintetes Kénán Passának értésére adjatok, hogy a' Fényes Portámat tudósítván, onnan neki zászló, és Athnamé Levél adattassék, mely felől Méltóságos Kezem Írása származott, Parantsolatom adatott; azért Méltóságos Parantsolatom ellen, azt

a' Gonosztévőt Erdélynek bírására, Portámhoz tartozó alázatos hüségtek szerént, ne kedveljétek, hanem mást válasszatok, és a' Budai Vezért tudositván, az ő tudosítása szerént, Császári Zászló, Bot, és Áthnámé megadatik, hogy tudjatok Méltóságos Jelemnek hitelt adni. Íratott Konstántzinápolyban, Szerhadi Havának közepében 1070 dik Esztendőben, a' Szentséges Mahumet idejétől számlálva. Méltóságos Parantsolatunknak minden módon megtselekedői légyetek, 's a' szerént tselekedjetek. —

Szultán Mehemet Török Császár.

III-dik SZÁM.

Regni Transylvaniae Assecuratio Principi Rákótzio facta, in Partialibus Comitiis Albae 1-ma Novembris 1657.

Mi három Nemzetből álló Nemes Erdély Országa, kivántuk vólna a' Felséges Istentől, hogy a' mi Kegyelmes Urunkhoz, Ő Nagyságához, a' Méltóságos Rákótzi Györgyhez, Nekünk Országul, Magyar Országnak hozzánk incorporáltatott részeivel, Kegyelmes Urunkhoz, Fejedelmünkhez, a' mint eddig, úgy most is Ő Nagyságának virágzó jó szerentsés állapotjában mutathattuk vólna igaz hivségünket, és kedveskedhető szeretetünket: de mivel a' Felséges Isten, a' mi büneinkért keserves ostorát botsátván, mind a' megnevezett Kegyelmes Urunkal eggyütt, réánk; Elsőben idegen földön szerelmes Nemzetűnknek nagyobb részét, keserves rabságra vitette, avagy fegyvernek élivel levágatta: Annakutánna az Hatalmas Török Császárnak, a' Felséges Tatár Kámnak elméjét Kegyelmes Urunk ellen haragra indítván, azoktól ebben az Hazában, eddig nem láttatott szokatlan kemény Parantsolat érkezett réánk, a' mi Kegyelmes Urunknak Fejedelemségéből való exturbálása felől, a' kinek fegyverétől a' Keresztyénység rettegvén, mi

is magunkat oppolnálni nem mertük: mindazonáltal illyen szoros igyünkben is, a' mennyire Isten, és a' mostani bóldogtalan alkalmatosság engedi, meg nem hűlvén bennünk a' mi Kegyelmes Urunkhoz való igaz szeretetünk; az ide alább megírt dólgokról, és Modalitásról egész Országul, három Nemzetűl, Ő Nagyságát igazságoson assecurálni akarjuk bona fide Christiana. —

Inscribáljuk azért Ő Nagyságának, és Fiának, Rákótzi Ferentz Urunknak, szerelmes Annyával, a' Méltóságos Báthori 'Sofia Asszonnyal eggyütt ezeket a' Joszágokat:

I. Görgényt, pro Talleris 22,000. hozzá való Fiscalis Joszágokkal. II. Gyalút, pro Talleris 40,000, hozzá való Fiscalis Joszágokkal. III. Tsanádat, Sorostélyt, Monostort, Hóldvilágat, két Tsergődet, pro Talleris 24,000. IV. Fagarast, a' mennyi Summában egyszer töllünk pro Constitutione publica inscribáltatott, azt is helyben hagyjuk. —

Ezen kivűl Balásfalvában, Radnóthban, Székelyhidban, Solyomkőben Tasnádban, Bábólnában, Kodvában, Örményesben, és hozzájok mostan bíratott Joszágokban, Possessiókkal, Portiokkal, és minden pertinentiákkal eggyütt, nem impediáljuk Országul, sőt minden illegitimus Turbatorok ellen tehettségünk szerént mególtalmazzuk, intacte sem hagyván az legitimus Impeditorok' processussit. —

Magyar Országi Jószágban is, hogy ha Ő Nagyságának háborgatoi találtatnának lenni, mind az Hatalmas Tsászár előtt, mind mások előtt, valamit törekedésünkel végben vihetünk, Diplomáinknak megsértődése nélkűl, készek vagyunk örömest tselekedni. —

Hazánkban köztünk lakását Ő Nagyságának soha nem impediáljuk; hogy ha kik találtatnak oly' háládatlan indúlatu emberek közzűllünk, kik az ő Méltóságos Személlyét illetlen szókkal motskólni mérészelnék, az ollyanokat igaz Törvényünk' útja szerént, juxta demerita, kedvezés nélkűl megbünteljük.

Ha kik Ő Nagyságát szólgálni akarnák, akár nagy, akár alatsony rendbéli emberek, semmi úton módon nem impediáljuk; hanem szabadosan szólgáltatjuk.

A' mely Jószágok Ő Nagyságára per Contractum szállandók, vagy szállottak is, azoknak birodalmában, mi Országul nem impediáljuk, intacte sem hagyván, az Impeditorok' processussit.

Az Ő Nagyságok Jószágit, mások' Jószáginál nagyobb tereh viseléssel nem terheljük. —

A' mikor Isten Ő Felsége Gyülést Országunknak békességes állapotjában enged érnünk, e' mostani Végezésünket pro perpetuo, et irrevocabili, immutabilique Decreto, et Statuto, Articulusban is írjuk, és soha per Contrarias Constitutiones nem tolláljuk semmi szín alatt, és sem-

mi úton módon, és praetextussal; sőt Fejedelmünk választásakor is mindeneket, a' Fejedelmeket specifice ezeknek megtartására, és tartatására is kötelezzük egész Országúl.

Mind ezek a' fellyebb megírt Punctumok pediglen nem külömben végeztettek általunk; hanem minekelőtte a' mi Kegyelmes Urunknak Ő Nagyságának, minékünk is ennek effectuálásához és observálásához kellene nyúlnunk, annakelőtte kötelezzük arra magunkat, hogy Ő Nagysága mellett mind a' Fényes Portán, mind Tatár Kámnál, és Vezérnél igaz szorgalmatossággal, és sincere törekedni igyekezünk, és hogy ha Isten azoknak szíveket Ő Nagyságához megengeszteli, mi is egész Országúl, Három Nemzetűl, mind ez mostan választandó Fejedelmünkel eggyütt, Ő Nagyságát elébbeni Méltóságos Fejedelmi állapotjában recipiáljuk, arról bátorságos securitásunk meglévén a' Fényes Portától; a' mely a' szerént végben menvén, az a' mostani Assecuratoriánk, annihiláltassék, úgy mindazonáltal, hogy Ő Nagysága annak a' dolognak véghez vitelére menendő Követeinknek, elégséges Kőlséget adjon, és ez esztendei adót is bé küldje. —

Mellyeknek nagyobb erősségére a' mi Petsétes Levelünket kezünk Írásával megerősítettük.

Datae Albae Juliae in Partiali Congregatione 1657. 1-ma Novembr. Et subscriptum erat

in medio Literarum Status et Ordinum trium Nationum Regni Transilvaniae, et Partium Hungariae eidem annexarum. In dorso vero Literarum ab altera parte notata quaedam et subscripta.

Franciscus Rhédei, Acatius Bartsai, Gabriel Haller, Stephanus Petki, Thomas Basa, Simonius Kemény, Georgius Kapi, Stephanus Ebeni, Christophorus Bánffi, Benedictus Serédi, Gabriel Kendefi, Michael Ibrányi, Franciscus Farkas, Franciscus Daniel. —

Fejér Vármegye Követi.

Küküllő
Doboka
Szólnók
Hunyad
Bihar
Közép Szólnok
Maramaros
Zaránd
Szerény.

Vármegye Követei.

Kraszna Vármegye Követi.

Udvarhaly Szék
Három Szék
Tsík, Gyergyó, Kászon
Maros Szék
Aranyas Szék.

Követei.

IV. SZÁM.

Assecuratio Principis Rákótzi Regno Transilvaniae facta Anno 1657.

Mi Rákótzi György Isten Kegyelméből Erdélynek Fejedelme etc. Adjuk tudtára mindeneknek az kiknek illik ez levelünk által, hogy ez világi bóldogságot szerentsétlenséggel egyelítő Istennek rendeléséből ez tsapás esett rajtunk, hogy az Országrá következendő veszedelmek' eltávoztatására egyéb remedium nem találtatott, hanem az magunk méltóságunk' egy ideig való megalázásában. Ez okon bizonyos conditiók alatt az Országtúl assecuráltatván, míg végképpen elmetztződik az Fényes Portán dolgunknak jó karban állatásának reménységbe, addig el kellett magunkat vennünk Fejedelmi Székünkből, és az Országnak directióját másnak engednünk. Assecuráljuk az Nemes Országot:

1. Hogy Isten Kegyelméből ha régi Fejedelmi méltóságunkba vissza állatunk mint szók, és tselekedetek amnestiába mennek.

2. Az Ország minden némű megbántodásait, és szabadságait, difficultásit, mellyeket ő kegyelmek elönkbe fognak terjeszteni, tolláljuk, és szabadságát minden rendnek helyben állatjuk, az Országnak kívánsága szerént.

3. Míg függőben lészen pedig állapotunk, az Országnak semmi igazgatásába magunkat nem elegyítjük, sem Országnak jövedelmet magunk vagy mások által nem percipiáljuk, sem percipiáltatjuk.

4. Hogy ha pedig az igaz ítélő Istennek felbonthatatlan végezéséből kénszerittetnénk is Fejedelmi méltóságunktól üressé lenni végképpen, az Nemes Országot is annak lakossit sem fegyverrel, sem egyéb útakon, sem békességébe, sem szabadságába megbántani nem ügyekezünk. Söt minden közönséges jóra nézendő dolgokba ő kegyelmekkel eggyet értünk: úgy mindazonáltal ha mi is az Országtól, sem annak Uraitól méltatlan injuriákkal nem provocáltatunk. Mostani Contractusban lévő Conditiókban illibate megtartatunk.

5. Hogy az Lengyel Országba mostan zálogba lévő ő kegyelmeknek attyafiainak is hazajövetelekbe módot találni, mint eddig igyekeztünk, úgy ez után is igyekezünk, és igyekezetünknek effectuálásába szorgalmatoskodni el nem tsüggedünk.

6. Mivel pedig az Nemes Ország assecurált bennünket, hogy Törökökhöz Portára, és egyéb helyre küldendő Követek által szívesen forgatja dolgunkat, miis elegedendő költséget adván Követeknek, mostani Ország' adóját is bé szólgáltatjuk.

Ez feljül megírt dolgoknak igazán való megtartásáról assecuraljuk az Nemes Országot, verbo Principali et bona fide Christiana. Pro cujus futuro testimonio az kezünk írásával megerősittetett levelünket adjuk. Datum in Civitate nostra. Alba Julia 1-ma Novembr. 1657.

Et subscriptum

Georgius Rákótzi

Sigillum autem suae Celsitudinis in medio circa finem erat positum.

(L. S.)

V. SZÁM.

Literae Principis Rákótzi ad Diaetam Megyesiensem 1658. 9-a Januar. celebratam.

Georgius Rákótzi Dei Gratia Princeps Transilvaniae etcet.

Közelebb elmúlt Partialis Gyülésre ad diem 25. Octobris Török Követtségnek meghalgatására convocalván Kegyelmeteket, Török Tsászár Levelének alkalmatosságával, Kegyelmetek' kivánságára, mint kelleték Electiót engednünk nyílván vagyon Kegyelmeteknél. Tévén fel Kegyelmetek a' mi személlyünkre Fényes Porta nehézségét, és ha Kegyelmetek Porta kivánságának eleget nem tészen, utólsó veszedelem követi, egyébként békességet igérhet magának. És hogy Partialis Gyülésen Török Követtségének meghalgatására, nem Fejedelem Választásra hivattuk Kegyelmeteket, kiről Követeknek ellenkező Instructiójok; mindazonáltal Kegyelmetek kivánságára, Kegyelmetek szereteti úgy meggyőzött, hogy halállal vetekedő kissebbségünkre, megalázásra vettük magunkat, hogy abból is nyílvánvalóvá tétettessék Kegyelmetekhez való Keresztényi indúlatunk, szeretetünk. A' nagy Istennel bizonyítjuk nem magunk privatuma, és respectussi miatt indúlván a' Portának nem mi személlyünkre tsak, hanem mint

Pásztort Kegyelmetek mellől elszakasztván, a' szegény Haza romlására igyekezett, hogy végben vivén a' Fejedelem' választását, kifakasztja fulánkját mérgesebben is Kegyelmetek ellen, megizentük, sőt szabadságára is a' Nemes Ország vigyázna, kit ditséretes Elei vérrel óltalmaztanak, inteltük. De ha az akkori egyben gyült Nemes Ország' Statussi jó végre, hogy már a' mi Atyai tanátsunkat nem vették, szabadságok' mulatásával tselekedték; Isten' 's Világ előtt okai nem vagyunk.

Adta vólna bár Isten, jövendő mondásunk íllyen szomoruán ne tellyesedett vólna bé! de ám ki fokasztotta fulánkját, megmutatta, Kegyelmetek mellől ottan hamar Jenőt kéré, tettetvén Budai Válasszát, hogy a' ki Jenőt adná, úgy hódól, mint Botskai idejében vólt a' Haza, azért Fejedelemségért nem pénzt, hanem horgász, kereskedik, szép Végházat kíván a' Fejedelemségért. Ezzel akarta végbe vinni, nyakára űlhessen az Hazának, alkalmatosságot nyújtson másoknak is, kik magok privatumát néznék, nem Hazájok javát, határi Végház kiadásával való Fejedelemségre. Vallyon ha a' mi személlyünkhez vólna tsak ólly' gyönyörűséggel megadná é Jenőt? kivánnya ma Kegyelmetektől Jenőt, kivánnya ottan hamar Lugost, azután Szebent vagy Brassót, kivánhattya végre Váradot, és apronként izengetvén óltalmát 's erejét, Basát helyheztethet Er-

délybe. Inkább adnók, tartoznánk koldulásra magunkat, Feleségünket, Kegyelmetek Választott Fejedelmével, mint sem Édes Hazánk' 's Nemzetünk' romlásával, Vég Háza' határi' elidegenítésével uralkodnánk, rövid elmúlandó életünket, ditséretes Kereszténységgel, Magyarsággal bérekesztenők; megmutatván azt is Kegyelmeteknek, és Világ eleibe terjesztvén Nemzetemnek 's Hazámnak igaz vóltam. Értvén hogy Kegyelmetek Gyülést hírdet, akartuk mi is Kegyelmetek eleibe terjeszteni, megmutatván, nem a' mi személlyünkre a' nehézség tsak, hanem Isten után helyheztették a' Törökök Kegyelmetek' megmaradását a' mi személlyünkben; akart elszakasztani Kegyelmetek mellől. A' mint Kegyelmetek nekünk köteles, mi is Kegyelmeteknek azok vagyunk, kit is fenn tartani akarunk, míg Isten e' Világi életben megtart, mind addig is Kegyelmetek javának, szabadságának óltalmára vigyázván, annak sérelmének orvoslására is készek lévén; assecuratus is lehet Kegyelmetek, megtapasztalván Kegyelmetek engedelmes hívségét, 's Hazájához való szeretetit; nem Végház' eladásával akarunk Fejedelemséget keresni, hanem azért mindeneket elkőlteni, életünket letenni készek vagyunk. Quibus in reliquo gratiose propensi manemus. Datum in Castro Monosta Die 18-va Decembr 1658.

Georgius Rákótzi mpr.

VI. SZÁM.

Az Erdély Országi Statusoknak a' Budai Vezérhez küldött Levelek, melyben megírják, hogy Rákótzit ujjabban Fejedelemségibe bé állították.

Tekíntetes Nagységos Vezér Passa, Méltóságos Úr, Jóakarónk!

Emlékezetben lehet Nagyságodnál, miképpen az Hatalmas Császár Méltóságos füleit sok vádakkal töltvén a' gonosz akarók, a' mi Kegyelmes Urunk Rákótzi György Fejedelmünk ellen haragra inditották vólt Ő Hatalmasságát. Parantsólt vólt is Ő Hatalmassága, hogy mellőle eláljunk, és mást válasszunk, Bótnak, Zászlónak megadásával, szép Békességben való megtartással, és minden jútalommal, abéli tselekedetünket megjutalmazván Ő Hatalmassága; sőt a' Levél hozó Agák is azzal bíztatának, hogy hatalmas Császár parantsolatjából, a' Krimi fogságban lévő 's ottan szenvedő Atyánkfiai is Sántz nélkűl elbotsáttatnának. Mely vádolás nekünk igen nehezen esett vólt, mert Kagyelmes Urunk Rákótzi György, a' bóldog emlékezetü Szultán Szulimán Hatalmas, és igazság szerető Császárunktól adattatott szabadságunk szerént, Botnak zászlónak megadásával megerősített Fejedel-

münk: de midőn Hatalmas Császárunknak fenyegetése egy felől, más felől a' Felséges Istennek, ki Császároknak Császára, következhető haragja rettentene bennünket, megszána a' mi Kegyelmes Urunk Rákótzi György Ő Nagysága, és a' maga méltóságát megalázá szegény Hazánk megmaradásáért, Hatalmas Császár parantsolatjára fejet hajta, és más Fejedelmet engede választanunk. Választottuk azért Rhédei Ferentzet, ki mostan midőn öszve gyüjtötte vólna az egész Országot, mind Hatalmas Császárunktól, 's mind Fő Vezérünktől Ö Nagyságától kemény parantsolatunk érkezék Jenő Várának, és ahoz tartozó Faluknak kezünkből való kibotsátásokról. Melyből vesszük eszünkben, hogy nem tsak Rákótzi György Fejedelmünk személlyét hozták gyülölségben Hatalmas Császárunk előtt, a' gonosz akarók, de Országunknak is elfogyására szándékoznak; Hatalmas Császárunk' igaz Hivét, jó gondviselő Fejedelmünket az előtt kívánták elszakasztani tőlünk; annakokáért mi vissza állottunk Rákótzi György Fejedelmünk mellé elébbeni Hitünk, 's kötelességünk szerént; mind ő Nagyságával eggyütt az Hatalmas Császár fényes köntösséhez erősen ragaszkodunk, állhatatossak vagyunk, és leszünk Urunk felől, és felöllünk, valamíg az Athnameban igértetett szabadságunkban megtartatunk; azt is érdemli a' mi Hüségünk,

mivel nints ólly' Méltóság a' Messiás Vallásán, a' ki nem kivánná Erdélynek hozzá tartozását.

A' mi Eleink a' nagy Hatalmú, és Igazság szerető Szultán Szulimán szólgai lévén; mi is Hatalmas Császár' Köntöséhez ragaszkodunk, ólly' reménységgel lévén, hogy a' mely lehetetlennek hittük a' Napot, szokott járásából más hová térni; úgy a' Császári igéretben is lehetetlen változásnak lenni: magunk szabad akaratunkból választott Fejedelmünket megerősítették, egyszer megerösittetett Urunkat meg nem változtatták, Hazánknak vég Hellyeit, Határait, el nem vették. Mi is Kengyelünket igazán nyomjuk, Hatalmas Császárunknak víg szívvel szólgálunk. Most pedig megsetétedett napunk, megszomorodott szivünk, véres könnyhullatásokkal tellyesek szemeink; mert az honnat az előtt óltalmat vártunk, most pedig onnat bántódást értünk. Ha mi mindeneket, és az Hazának vég Hellyeit, Határait Fejedelmünk' Botjáért kezünkből kiadjuk, végezetre Fejedelmünk' nem Országnak, hanem Botnak leszen Ura. —

Kérjük azér Nagyságodat, légyen jó Törekedő Hatalmas Császárunk előtt, tegye le Jenő kivánását, mellyet Fejünk fenn állásáig nem adunk, mert ha adni akarnók is, az ott Lakóknak elég óltalmok találtatnék: Tartson megszabadságunkban, ne legyünk a' Messiás Vallásán lévő több Országoknak tsúfja; Erdélyt Ö Hatal-

massága ne szakassza el egymástól, és Urunk ártatlanságát is tegye igazat látó szeme eleibe, fényes Kegyelmét fordíttsa Ő Nagyságára, ne vesse el elölle hív szólgáját, hogy a' több Országbeli Emberek is follyamodjanak Ő Hatalmasságához. A' Nagyságod jó Törekedéséért háláadó szólgálatunkat, és kedveskedésünket, igérjük Nagyságodnak. Isten Nagyságodat az Hatalmas Császárnak kedvéért éltesse sokáig. —

VII. SZÁM.

Mahumet Passa Fő Vezérnek ezen Levélre való Választétele. —

A' Messiás Vallásán lévő Erdély Országának Három Nemzetből álló Fő Rendei, és Tekíntetessi! Isten dolgaitokat szerentsésíttse!

Tudtatokra adjuk, hogy Leveletek megadatván, Írástoknak értelmét látjuk. Írjátok, hogy Rákótzi Hatalmas Császárunknak mindenkori Igaz Hive vólt; de ez Írástok a' meg lett dolognak ellene vagyon; mert ő ennek előtte Hatalmas Császár parantsolatja ellen Havasalföldére ment, és ott sok Fő Rendeket, és Szegénységet levágatott, és más Boérokat helyheztetett minden Tisztben a' kik ő néki tettzettek, 's magának Havasalföldének minden Lövő szerszámit elvitte. Ezzel nem elégedvén meg, sok mesterségével tsalárdságával Erdély Országának sok Fő Rendeit Lengyel Országba vitte, maga kevélységét üzvén, 's oda hadakozott: melyre nézve Hatalmas Császárunk parantsólt az ő kissebbik szólgájának Tatár Kámnak, ki is Érdeme szerént megbüntette, Hadának némely részét fegyverre hányatván, és nagyobb részét fogságra vivén. Mind ezeknek ő vólt oka; még is azt mondjátok nem vétett: kezesek akartok érette lenni, és Szultán Szuli-

mán Athnaméja (Hit Levele) szerént az Hivségben megmaradni. Abban az Athnaméban ez az eggyik Canon.

1. Hogy a' nagy Rendek közzűl a' mely személy néktek tettzik, azt tegyétek ugyan Fejedelemnek; de ha vét, és Hatalmas Császárunk ellen tselekszik, azt ki vetitek, és mást tesztek helyében. —

2. Ha valamely Vajda, vagy Boér, valamelylyik Országból elpártól, 's a' Ti Országtokba megyen, kezeit lábait megkötözvén a' Portára kűlditek. —

Így azért Rákótzinak pártolása világos lévén, miért nem büntettétek meg, 's mikor egyszer a' Fejedelemségből kivettetett, 's más Fejedelem Rhédei Ferentz választatott, miért állottatok melléje e' pártos Fejedelemnek? Talám elfelejtettétek a' Muszurmány nemzettségnek hatalmát, mellyet Isten adott nékiek. Im mostan is Konstantin, és Stefán Vajdák elszaladván, a' ti Országtokban mentenek 's ott laknak; azzal bíztatjátok magatokat: Mi Hatalmas Császár köntöséhez ragaszkodunk 'sat. az Athnámét is megtartjuk 'sat. Ha megtartjátok annak Canona szerént, miért nem kötöztétek meg a' Vajdáknak kezeket, lábokat, 's kűldöttétek vólna úgy a' Portára? Tselekedetetek, Írástokkal beszédetekkel ellenkezvén, hogy hihetünk Ti néktek, és hogy törekedhetünk Ti néktek Dolgotokban Hatalmas

Császárunk előtt? Hatalmas Császárunk haragja, vagyon Rákótzi ellen, a' kárért, mely Erdélyen ő miatta esett (érti a' Tatárok' Rabságába Podoliába esett népet). Így, ha azt a' Pártos Rákótzit, a' két Oláh Vajdákkal eggyütt megkötözitek, és a' Fényes Portára kűlditek, minden vétketek megengedtetik; és ha azt teszitek ujjabban Fejedelemnek a' kit választottatok vólt. De ha azt nem tselekeszitek, a' Muszurmány, Nemzettségnek minden Hatalmas erejével, és a' Tatár Kámnak hadával, és a' Végbeli jeles Vitézekkel, elvégeztetett, hogy ellenetek mennyünk, és mind nagy 's mind Köz Rendek lovainknak lábok alá tapodtatnak. Magatok meggondólhatjátok, hogy ha a' Muszurmány Nemzet a' ti Országtokba mégyen, mit fog tselekedni. Mi nem úgy megyünk, mint Tolvajok, hanem értéstekre adjuk, és azután menyünk, mint nyílván való ellenségtek: immár ti lássátok, megmaradástokra mellyiket választjátok. Áldásunk rajtatok. Költ Drinapolyban.

Mahumet Passa Fő Vezér mpr.

VIII. SZÁM.

Mahumet Passa Fö Vezérnek Rákótzi György Levelére írt Válassza.

Rákótzi György Isten vezéreljen minden jóra!

Tutodra légyen ez Levelünk által, hogy a' nékünk küldött Leveledet elvettük, és mindeneket megértettünk, a' mellyeket írtál, és kértél vólna, hogy megengednénk Te néked: és hogy mi választ nem adtunk vólna mind e' mái napig. De elsőben is mi írtunk Te néked, és a' Felséges Hatalmas Török Császárnak, az én Kegyelmes Uramnak méltóságos parantsolatját tenéked megjelentettük: Császár szava egy, és megváltozhatatlan, Te pedig állatod, hogy vétked nem vólna; semmi gonoszt nem tettél, noha vétkes tselekededed megvallod, és kivánod, hogy megengedjünk Te néked, 's noha kíntsedet, 's fegyveredet mutatod mi nékünk. A' mi Hatalmas Császárunktól Athnámé Levél adatott vólt Te néked; de Te az ellen az Hatalmas Császár' Adó fizető népét idegen földre kivitted, és oka lettél, hogy annak némely része fegyver miatt veszne, némely része pedig rabságra vitetnék. Ezt pedig tsak a' magad tettzésedből mívelted, nem tudván megesmerni 's betsülni a' mi Kegyelmes

Császárunknak fejeden lévő Kegyelmességét; és a' Te Urad' akaratja ellen a' Felséges Császár Adó fizető népét elrontottad, vesztetted. —

Tekínts a' Császári Áthnáméra, és a' Ti felséges szabadságtokra, lásd meg ott mi van megírva. Ez, hogy ha valaki az Havasalföldi, és Moldovai Boérok közzűl, Erdélybe futna, keze, és lába megköttetvén, kellene Te néked azt a' Hatalmas Császár Ajtajára béküldened: Te pedig a' Moldovai, és Havasalföldi Vajdákat hozzád fogadván, tisztességesen tartottad, és azoknak Hadat is adtál. Gondóld meg ez aránt mit tselekedtél, még is esküszöl, hogy hatalmas Császárnak igaz Híve vagy. Azt is mondod, hogy egy Emberért annyi ezer ártatlan embereknek nem kellene veszni. Az igaz dolog, hogy a' Györzhetetlen Császár bírja Erdélyt, és semmiképpen nem akarja, hogy adófizető népei romlást szenvedjenek; ugyan is szintén azért haragutt megteréád, hogy Te rontottad meg őket, és Rabságra ejtetted. —

Az Erdélyiek pedig nem értették meg az Hatalmas Császárnak hozzájok való Kegyelmességét; hanem mikor a' Fényes Portára Levelet írának, íllyen szókat írtanak vala abban: Semmit nem tselekedhetünk, úgy mónd Rákótzi Urunk akaratja ellen. Avagy nem hiba, 's vétek é ez? hogy az Erdélyiek nem az

Hatalmas Ottomán Nemzetből való Császárnak, hanem az ő Urokṅak akarják szavát fogadni? Midőn Rhédeit választották vólt Fejedeleműl, az Hatalmas Császár rajta megnyugodott vólt, megengedvén, hogy Áthnámé és zászló kűldessék nékie. Az Erdélyiek pedig az Hatalmas Császár akaratja ellen le tették a' Fejedelemségből; avagy nem vétek é ez az Erdélyiektől?

Állandó, és örökös szokása az Hatalmas Császárnak, hogy a' mit egyszer megparantsól, abban megmarad, azt többször meg nem változtatja; e' végre nem egyszer, kétszer, hanem háromszor is írt az Erdélyieknek, és értésekre adta Császári akaratját. Ők pediglen Hatalmas Császár akaratja ellen tselekedtenek. Avagy nem fogyatkozás é ez? Mert a' ki hit a' Czászárhoz, az semmit császári parantsolatja ellen nem tselekeszik, és ha mit tselekeszik, Isten megbünteti érette. —

Azért, a' mint a' Felséges, és Hatalmas Császár maga is megírta, egyszer Ajtaja mint Baráti, 's mind ellenségi előtt nyítva vagyon, és a' miképpen Kegyelmességét készen tartja, azonképpen haragját is. Az Ottoman Nemzetből való Császárok mindenkor hajlandók a' Kegyelmességre, de azokhoz, a' kik hivek, és Kegyelmességet kérnek; nem kellene néked is Kintsed', és Fegyvered' mutogatnod. A' Te kintsed, kiben bizól bizonyára kevesebb annál, a' mellyet a'

mi Hatalmas Császárunk, tsak egy nap is ki szokott adni; Fegyvered pedig, a' melyben hitsekedel, semmi: mert imé Isten hirével, a' mi Nagy Prófétánknak tsudájával felkészűltek lévén, megszámlálhatatlan hadaink erősségével megyünk, és útban vagyunk. Meglátod majd azt a' nagy Császári erőt, mellyet Isten az Ottoman Nemzetből való Császárnak fegyveréhez kötött. —

Azért ha erőss vagy a' tökélletességben, és állhatatosságban, és Kegyelmet kérsz, hadd el minden Te gondolatidat, és jöjj ide a' mi Császárunk Táborához; mert valaki még e' mái napig az Ottoman Nemzet Fényes Ajtajához szabad akaratja szerént folyamodott, kárát nem vallotta, néked is semmi károdra nem lészen. Esküszöm Menynek, Földnek, Teremtő Istenének örökké valóságára, a' mi Mahumed Prófétánknak nagyságára (ki Istentől áldott légyen) a' mi Hatalmas, és Győzhetetlen Császárunknak Kenyerére, hogy semmi gonosz Tégedet, sem a' Te Fejedet, sem Lelkedet, sem Javaidat, sem az én Császárom, sem én magam, sem a' mi Vitézink miatt nem követi, és nem találja: Magam éretted Kezes leszek, 's azért adom néked erős Hitemet. —

Ha azért Császár Kegyelmét akarod megnyerni, és Istennek azokat a' szólgait megszabadítani, kiknek Te veled eggyütt megkelletik halniok,

minden kételkedés nélkűl jöjj el, mert a' Kegyelmes Császárunk kedvezni szokott azoknak, és Kegyelmesen is látja, kik szabad akaratjok szerént az ő Császári Székihez folyamodnak. De tsak Leveled által, melyben semmi egyenlőség nintsen, az ő Hatalmasságát, és Császári Kegyelmességét meg nem nyerheted. Ezek után im hól megyünk, és a' mi Istennek fog tettzeni meglészen. — 'sat.

IX. SZÁM.

Az Ország' Resolutiója a' Rákótzi Levelére. —

Nem kételkedünk keseredett szívvel hallotta Nagyságod a' Nemes Országnak Nagyságod Dólgaiban való végezését. El is hiheti Nagyságod, nem kitsiny Keserűség kénszerítette a' Nemes Országot is e' Végezésre. És óh vajha Nagyságod nem adott vólna okot íllyen 's ennél nagyobb Dólgoknak is Végezésére! sok, sok szóval mi szükség elő számlálnunk speciesenként a' dolgókat mellyekkel Nagyságod erre juttatott bennünket, holott már a' Keresztény Világnak nagy része ennek tsak hallásától is írtódzik. —

Hogy azért Nagyságod egyszer categorice megértse, a' Nagyságod Porta ellen való tselekedeti, minket annyiban hoza (mellyet hogy mind ennyi veszedelmeknek elkövetéséjg elszenvedénk, nem kevés nyakszakadással állhatunk vala ellene), hogy immár azokból könnyen ki nem menekedhetünk, és azt tsak pro Lege statuta et publico Decreto kell tartanunk mind addig, míg Isten az Hatalmas Nemzetnek szívét hozzánk fordítván, engedetlenségünkel elvesztett szabadságunkat helyre állítja.

Hogy maga szabadságának helyre állatásában nem munkálódhatott a' Nemes Ország mostani Sebessi elmúlt Gyülésében, valóban siralmas; de ennek is tsak az az oka, hogy felejtette velünk maga dólgát, a' Nagyságod személlye ellen való gyülölsége az Hatalmas Nemzetnek; és az okon réánk következendő veszedelemnek elhárításáról való szorgalmatoskodásunk, nem akarván mind ezekben ujjabban vesznünk Nagyságod miatt. —

Hogy íllyen szoros Igyűnkben Nagyságodat elidegeníteni akartuk vólna erejével, és költségével való segíttségétől, senki azt dólgainkból jó lelkiesmérettel nem concludálhatja; hanem ha nem értvén tészen itéletet. Mert ugyan is a' mihez valaki eleitől fogván soha nem bízhatott, 's nem lételét tsalhatatlanúl experiálhatta, azt mind idegeníthette el magától? Erejét nem hogy Nagyságodnak, de akármely Keresztény Monárkának is kitsinynek itéljük az Istentől fejünk felett felvont, és Világi erővel, ditsősséggel felemelkedett Hatalmas Nemzet ellen, valamíg Isten ennek Periodussát fenn tartja. Annál inkább értekéhez Nagyságodnak mit bízhatott a' Nemes Ország már egyszer kiadott Válasz tétele után; mely a' Nagyságod Hittel tett Relatiója szerént harmintz vagy negyven ezer Tallérnál többre nem extendáltatott még ez előtt két esztendővel is, ha szintén abban ennyi Hadaira eddig semmi el nem költ

vólna is? Ezt ha magától elidegenítette is, igen kitsiny kára lett benne, sőt ha contemnálta is, mert az mitsoda a' mi óltalmunkra való mediumoknak Keresésében meg nem akadályozna; így ha vesznénk is könnyebb vólna. De e' nehéz: Már negyedik íztől fogva nevelvén, és hízlalván ez a' szegény Haza Nagyságodat, mind ennyi sok jovai' vétele után is, átoknál szítoknál egyebet nem hall, romlására való igyekezetet experiál. Kötelessége ellen ez Haza semmit Nagyságoddal nem tselekedett Contractussában, is semmit Porta' annuentiája kivűl nem ígért, Nagyságod is Keresztény Ember lévén óllyat végső veszedelmünkre nem kivánhatott vólna, nem is kívánhat. Jószágiban való kárát sajnálja Nagyságod, mi pedig Országúl vesszünk el Nagyságod miatt; Szabados Emberekből Rabokká lennénk, mellyen hogy Nagyságod bánkodnék, és keseregne, nem látjuk; sőt inkább a' hellyett az Ország rontó latrokkal Világ sepreivel minden alkalmatossággal vígan lakik. —

Úgy vagyon, a' Nemes Ország Nagyságodnak tsak egy Hóld főldét is a' Porta Parantsolatjára mindjárt el nem foglalta, kedvezvén Nagyságodnak mindjárt maga veszedelmével is; mellyet ha tselekedett vólna is, semmi Injuriája Nagyságodnak nem lehetne: Mert valyon mellyik Nemzettségéről szállottak mind azok Nagyságodra?

Számlálja elő mellyik Nemzete szólgált Nagyságodnak azért a' szegény Hazának? De mivel fizetett egyébbel Igánál, Tőrvénytelenségnél, Rabságnál, végre sok képpen való elvesztésünknél? és hogy ha Háládatosságának ílly' kételenséggel való elvételéért ujjabb romlásunkra nem igyekeznék, meggondólván, ha mi kárt vallaná is itt miattunk, azt dupláúl megfizettük másutt, holott a' mennyi Urasága a' Nagyságod familiájában vólt Attyának Fejedelemségre való közinkbe jövetelének előtte Magyar Országban, ez a' Haza két annyit is keresett azon Magyar Országban Nagyságtoknak: Mert ugyan is merié Nagyságod mondani, hogy valaha Erdély nélkűl Munkátsnak, Tokajnak, Etsednek Uraságát obtinéálhatta vólna? Ítélje meg Isten ez temérdek nagy Háládatlanságat.

Hogy a' Porta erről való parantsolatját az Ország, vagy talám tsak privatus is sollicitalta, eleitől fogva mondotta Nagyságod; de annak elhitelére még tsak valami gyanító jelt is nem mutathatott; ebből mi szükség magunkat mentenünk a' kő falnál. Megmenthet Országostól a' Felséges Monárkának, Romai Császárnak Ő Felségének bírni Erdélyben, ólly' Választ vett a' Fényes Portától, hogy ha a' Felséges Monárkának tekínteti nem lett vólna, életének elvesztésével concludálta vólna a' béli Követtségét, és Instántziáját. Ítél-

je meg azért a' Keresztény Világ ebből is, mint a' Nagyságod rancorából származott Intimatiojából az egész dolognak valóságos Igazságát.

Közinkben való jártatásának Interdictióját is Nagyságod méltán nem neheztelheti; mert a' kinek rabsága alá estünk, annak kell engednünk: mely alól Nagyságod ki nem szabadíthatván; engedelmességünket nem impediálja. —

Országunk' veszedelmére való dolgokban jártat é nem é Nagyságod? megfelelhetni a' tapasztalt dologból, holott ezen úttal mostan is azt efficiálta: A' mely hatalmas Monárkának árnyékában maga is nyugodni, annak Levelét intercipiáltatván, Levél vivő Atyánkfiait fogságban tartja: minket mindenkor kötelezett Igéretünk Nagyságodhoz; de Nagyságod akármit tselekedjék Assecuratioja ellen is, azt senkinek Kérdésben sem kell hozni.

Im a' Manifestumat is ki botsátotta Nagyságod, nem tudjuk mi végre; mert mi úgy experiáltuk, hogy a' Keresztény Nemzetek között a' fel tett dolognak Követe hellyett szokták az olylyant exmittálni a' végre, hogy ha az Intésnek engednek, a' dolog elébb ne mennyen, Nagyságod pedig annak kibotsátása elött nagy részét elkövette rajtunk feltett szándékának.

Kérdi Nagyságod: mivel érdemlette, hogy olly' Notorius légyen előttünk? Félre tévén magunk siralmas állapotunkat (mert egy 's két Istvánfi, vagy Bonfinius elég nem lehetne 28. esztendők alatt szenvedett, és e' két Esztendőben ugyan perfectióra ment nyomoruságos veszedelmünknek leírására), erre tsak azt feleljük: Nem mi tőllünk, hanem a' Portától (még ha szintén mi Notoriusnak pronunciáltuk vólna is Nagyságodat, mellyet tagadunk), kérdje azt meg Nagyságod. Hidje el Nagyságod valamíg a' Fényes Portát nem complánálja, minket ez illyen dologtól addig tsak híjában arcéál. Tsudáljuk inkább hogy nem szánja Nagyságod Hazánkat a' Portához való engedelmességünkel ujjabb veszedelemben ejteni. —

Tagadhatatlan dolog, kivánnyák a' pénzt tőllünk, de nem azt, a' mit mi, vagy mások magunk nevével igértek; hanem azt, a' mellyet Nagyságodhoz való adhaesionkért réánk vetének büntetésül; nem vádolhatván jó lelkiesmérettel, ez aránt a' Töröket, ki szokása felett jára utánnunk; de Nagyságod miatt nem engedhetének méltó Kivánságának. Ez aránt compelláljuk a' Nagyságod Lelkiesméretét; ha azt a' mit mi semmi úton a' Portának meg nem igérénk, úgy mint, Jenőt, vallyon nem tsak Világi büntetés, de még más Világra tartozó átok alatt is, nem adta vól-

na é Nagyságod oda, ha kívánták vólna Fejedelemségbe való megmaradásáért. Erre tzélozó szavait hozhatnók elő Nagyságodnak; de a' szó könynyen megtagadtathatik azt nem halló előtt; hanem mostan is nálunk vagynak Nagyságod Regalissi, mellyekkel a' tavallyi Fejérvári Gyülésre hivata bennünket, abban majd szóról szóra ezeket látjuk inseralva: Jenőnek is dolga fenn forogván, Országé lévén, mi nem adhatjuk nem is adjuk. —

Ezt nem tagadhatja Nagyságod, mert scripta manent: még is minket Nagyságod nem által azzal criminálni a' mit rabságos állapotunkban réánk vetettek, holott az Írás megmútatja nyílván akkori szándékát Nagyságodnak, ha az Ország annuált vólna.

Híttel tsaltuk é meg Nagyságodat? Ítélje meg az Isten, holott a' mi fogadásunk fundáltatott mindenkor a' Porta engedelmén. Ezt mi is tudjuk; hogy Nagyságod Híttel kötelezte magát Inauguratiojakor; de osztán mint Jobbágyit, sőt mint Rabjait, úgy bíra bennünket, mellyel a' két Oláh Országnál alább való állapotra juttata. —

Noha Országunk végezése, és a' fenyegető Parantsolat szerént Nagyságod közöttünk járó szólgait eddig megkellett vólna fognunk; de nem

hogy szólgait, de még Tolvajit is, kiket tudtunk Nagyságodéinak lenni, nem bántottuk, tűrő szemmel nézvén tolvajlásokat, marháinak prédáltatását. Azomban Nagyságod mostan is Hazánkfiai közzűl egy néhányat fogva tartott; és vallyon szűnt é valamit e' Tilalmazásunkal nem tsak a' közinkbe való jártatás; hanem a' nyílván való Tolvajlás, prédálás, és marha hajtás.

Protestál Nagyságod, és egyszersmind azon Protestátiojában parantsol is, ha mit ártatlanok szenvedni fognak; Nagyságodnak nem tulajdoníttatnék. Az ártatlanok nyomorgatása, hogy vétkűl tulajdoníttassék vagy nem? nem a' mi dolgunk; Istené Ő Felségéjé, ki nem függ senkinek parantsolatjától, mellyet minthogy mostan is minden órában tselekszik Nagyságoddal, amaz Istent utáló, őtet szemtől szembe káromló lator Vitézi által; elhihetik; ezután is minden alkalmatossággal elköveti, noha a' mi Itéletünk szerént, tsak egy nyomorúlt Nemzet közzűl két ízben két száz ezer 200,000. Lelkeknek iszonyu rabságra, 's halálra való menetelek elégséges vólna; sőt egy lélekre; ha Angyali Lélek vólna is, rettenes lehetne íllyen teréhnek rakása, annál inkább hordozása, 's róla számadása, bár ottan semminek itéltetnek is az ezen kivűl lévő Országbeli ártatlanok' szenvedései. Mind az által, ha ugyan tsak az ártatlanok' nyomorgatását tette fel Nagyságod

szándékában, ottan tsak azoknak, kiket Nagyságod ártalmasoknak tart (valóban pedig azok is igen ártatlanok), hagyna békét; de úgy látjuk, azoknak is szintén úgy kedvez, mint az ártatlanoknak.

Vérének mellettünk való kióntását ajánlja érettünk Nagzságod, mellyet mi soha is nem kivántunk Nagyságodtól. Azt siratjuk mi mostan is, hogy vérrel kezdé Nagyságod tartani ezt a' Hazát, mellyet békességgel, és engedelemmel mególtalmazhatott vólna; jól lehet a' Magyart nem tsak kiontástól de tseppenéstől is valóban, kímélték még azok is, kik nagy Assecuratioval igérték vala (értik a' Jeneieket), kik is vérrel nem engedelmességgel akarván óltalmaztatni, szájokban esék keserű ízi velünk eggyütt. Joszágaiban való kár vallásért, elakart, bennünket rontani, 's még is vérével kiméll.

Átokkal írja Nagyságod, nem kívánnya szegény Hazánknak romlását; ki kételkedik ebben? ugyan is, hat, vagy hét ezer Jobbágyat bírván benne, ha megengedné a' Fényes Porta, ílly' nagy kárával, hogy effectuálná, kiváltképpen látván, hogy Fejedelemségét nem bírhatja, ha inkább átokkal Nagyságod elakarja kerűlni, nem a' maga hasznáért szánnyon bennünket, mert azt akárki is megtselekszi. Akkor mutatja meg Nagy-

ságod igaz Keresztényságét, mikor az Haza megmaradásáért nagy kárával sem gondol.

Ezt Nagyságod eleitől fogva gyakran szokta mondani; kivántatik már egyszer valaha, hitesse el nem tsak velünk, hanem a' Keresztény Világgal is: végyen ottan példát, bár tsak némely pogány Fejedelmekről, kik nem tsak károkat, de még tsak életeket is semminek tartották megmaradásáért. Nagyságod Keserűségűnkre vólt eddig is, hogy bennünket ólly' bővségesen kinált, azomban Nemzetünknek legszebb, és virágzóbb részét Tatár kezében ejtvén, egészlen való kiszaditására is, az fellyebb való Írás szerént, harmintz vagy negyven ezer Talléránál több nem vólt.

A' Kereszténységnek is regulája nem az, hogy valaki betsületéig éljen; hanem Lelkiesméretének tisztaságáig, mely nem néz világi kár Vallásra, vagy betsületre; hanem az Istenben való Szent szeretetre, 's maga megalázására. És noha Nagyságod láttatik felette vigyázni betsületére; mindazonáltal értünk mi ólly' időt Ország' hadaival két ízben oda hagyta a' betsületet, 's életét megtartotta hol szaladással, hol jó idején való elköltözésel.

Kérjük azért Nagyságodat még is Keresztényi sinceritással, továbbra is ne igyekezzék ve-

szedelmünkre; alázza meginkább magát a' Felséges Istennek Kezei alatt; szünnyék még is ingerleni Ő Felségét. Mivel az Ur Isten az ő Hiveinek minden ohajtásokat megszámlálta, 's könyhullatásokat tömlőibe szedte: Bizony bosszút áll az Isten Nagyságodon; nyomorgató vesszőket (értik a' Rákótzi hadait) a' tüzre teszi, nem szenvedvén sokáig az iszonyu koborlást. Ha pedig Nagyságod magát megtsendesítí; Hatalmas az Isten, 's Nagyságodat ujjabban felemeli a' Poenitentzia tartás utánn, (mert ugyan is nem boszszúállásra való igyekezet; hanem igaz poenitentzia tartás kivántatik ehez) mint Manassét, noha Isten még Nagyságodat Manassénak állapotjára nem juttatta, mellyet eltávoztatni szívből kívánunk; ha Nagyságod is e' méltatlan tselekedeteitől megszűnik.

X. SZÁM.

Az Egri Passa Levele az Hajduságboz, hogy Rákótzi mellől állanának el. —

Mí, az Hatalmas, és Győzhetetlen Császárunk Eger, Szólnok, és Hatvan Vég Várainak, Tisza, és Duna között lévő Hellyeinek, és Hadainak Gondviselő Ura Nagyságos Huszeim Passa, minden mi Hozzánk illendő tisztességes dologban ajánljuk szomszédságos Baráttságunkat.

Ez elmúlt napokban innet alól Boros Jenő, és Diszna Várai alól, Hatalmas Császárunk, Tôrök, Tatár, Kozák, Havasalföldi, és Móldovai számlálhatatlan Hadai közzűl (érti a' Fő Vezérrel való Hadat, mely Jenőt megvette, és a' Tatár Kám Hadait, mellyek a' fellyebb való Esztendőben Erdélyt pusztították vala) Hatalmas Császárunk parantsolatja szerént, a' velünk való Hadakkal ide Szólnok Várában érkeztünk, ugyan tsak akkor hamar mind fejenként a' kevés Hajdú Városi Kapitányokat Levelünk által Emberségesen megtaláltuk vala, a' végre; hogy Hatalmas Császárunk parantsolatja szerént számkivettetett Rákótzitól elállanának; de Levelünkre tsak óllyan Válaszunk lett, hogy Rákótzival eggyütt akartak hadakozni, mely minékünk igen tsudás dolognak látszik. —

Im azért intünk még is egyszer benneteket, mint Atya 's Anya Édes magzatit, mind azért, hogy sok aprok vagynak köztetek, kik ártallanok elveszni, és meghalni, mind pedig azért, hogy hatalmas Császárunk Jobbágyi vagytok, és a' mostani újj Fejedelem is ollyan fogadást tett, hogy melléje állanak, és meghódólnak az Hajdú Városok mert ha ollyan fogadást nem tett vólna, eddig a' Hajdú Városoknak hellyeit szél fújta vólna el. Vegyétek eszetekben hát magatokat, mert Rákótzinak sem a' Német Császár, sem a' Lengyel Király, és a' Svecus is, semmi segítséget nem adnak, mert óllyan hitván Emberért Országokat el nem rontják, hijába bízik azokhoz. Miért bíztok hazugságinak, holott hatalmas Császártól is a' Tatár Kámnak megvagyon parantsólva; valakik Rákótzit úralják, minden erejét réájok fordíttsa. Miért rontanátok hát magatokat, holott jól nem tehet veletek, Ti sem Ő véle.

Azt kérdjük azért, akartok é meghódólni, avagy nem? Ezt pedig nem egyébért tselekesszük, hanem a' sok láb alatt való szegénységnek siralmokért. Ez Levelünket azért nem petsételtük bé; mert fogadástok tartja, hogy petsétes Levelet meg nem ólvastok, míg nem azt számkivetett Rákótzinak nem viszitek. De jó akaró szomszéd Barátink! minden akaratunkat Levélben meg-

nem írhatjuk; azért Hitünket Betsületünket adjuk zálogúl, hogy mi méltán ne átkoztassunk, hanem ditsértessünk. Valamely úton bé jövénd emberetek hozzánk, Török Hitünkre fogadjuk, ismét azon úton vissza botsátjuk. Egyébb aránt ha szót nem fogadtok, Hatalmas Császárunk akaratjából a' Fő Vezér, és más sok Helybeli Bosznai, Kanosai, Budai, Szilisztrai erőss Vég Várbeli Hadak rendeltettek, Isten segíttségéből elérkezvén, ma Hólnap bővön meglátjátok. Kőlt Szólnókban 5-ta Januarii 1659.

XI. SZÁM.

Acatius Bartsai Dei Gratia Princeps Transylvaniae, partium Regni Hungariae Dominus, et Siculorum Comes!

Spectabiles, Magnifici, Generosi, Egregii, et Nobiles, Agiles, fideles nobis sincere dilecti. Salutem et gratiam nostram. Az elébbi Méltóságos Fejedelem akarván a' szegény Haza romlásának ókát másokra háríttani, azt állatja mostan itt, hogy ennek az Országnak semminémű romlása, és veszedelme ő Nagysága Fejedelemségébe nem lett, és nem következett, hanem miólta mű állattattunk az Fejedelemségbe, attól fogva lött az Országnak romlása, 's az Hazafiainak veszedelme, vádolván mind minket, mind Kegyelmeteket Országúl közönségesen háládatlanságnak vétkével, sok helyekre küldözött Leveleibe. Hogy azért mind az mű, és ez szegény Haza' ártatlansága napfényre mennyen, az méltatlan vádlások ellen való mentség több Keresztény Nemzetek előtt is nyílván valóvá tétettessék, 's háríthassuk elmagunkról, Kegyelmetekkel eggyütt reánk költött helytelen okait, a' vádlásoknak, kegyelmesen parantsoljuk Kegyelmeteknek ez Levelünk megadatván az egész Székben lévő minden falukban,

és Várokban is cirkáltassa fel igen diligenter hit szerént, az idvezűlt Fejedelem idősbik Rákótzi György halála után, az Móldovai, és Havasalföldi expeditiókban, annak utánna az Lengyel Országi hadakozásban mennyi számu emberek maradtanak, és vesztenek el utcumque, és az elmúlt esztendőben az idegeny ellenség béjövésének alkalmatosságával mennyi számuan vitettenek rabságra, mind Férfiak, Asszony állatok, Gyermekek, 's fegyver miatt is hányan vesztenek el, 's azon bóldógtalan állapotjokba ki vólt Regens Fejedelem, az mi Fejedelemségünkben é? vagy elébbi Méltóságos Fejedelem directiója alatt löttenek mind ezek? melyről külön külön regestrumot íratván Kegyelmetek fide mediante, maga subscriptiója, és petsétje alatt kűlgye kezünkbe Kegyelmetek mentűl hamarébb. Secus non facturis. Quibus de caetero gratiose propensi manemus. Datum Albae Juliae Die 3-a Julii Anno 1659.

Achatius Bartsai.

Az Író a' nyomtatás hellyétől meszsze lévén, az abba esett hibák igy jobbittassanak meg:

Hibák.	Olvasd.	Lap.	Sor.
zen	ezen	10	28
pénznek	pernek	14	26
két	hét	31	27
Rákotzi által mint győzedelmes	Rákótzi mint győzedelmes által	39	2
kopiák	kopják	44	24
tettek	nem kell	47	26
Magamat azért	Magamat azért hivata a' Vezér a' maga sátorába	68	28
Birtoknak	Birtokuak	82	9
Natsotska	Nagyotska	91	20
Rákoltzi	Rákótzi	92	6
A' vár	A' Várat	93	5
az egész Várat	nem kell	93	10
vég segittségére	véd segittségére	111	14
tudománnyát	tudománnya	134	11
élőkkel	élőktől	134	12
coeterique	caeterique	141	2
revidetur	revideatur	142	11
maerorem	moerorem	144	16
reversalibus, quas Anno 1638 suae Magnificentiae dedimus specificata — quas et cet.		145	4
extraordinaria	extraordinarie	152	11
értanak	értenek	153	15
az	azt	156	29
reménységbe	reménységhe	163	12
mint	mind	163	17
is	és	164	9
sántz	sattz	169	19
azér	azért	171	23
hit	hiv	178	19
mind	mint	182	17
Nagyságodon;	ha ugyan nem akar megszünni azokat a' 's a' t.	191	6
biztok	hisztek	193	15